

vigilia

**DOMOKOS PÁL PÉTER:
KÁJONI JÁNOS**

**DALOS MARGIT
ELBESZÉLÉSE**

**ENDREFFY ZOLTÁN:
EGYHÁZ ÉS KÖZÖSSÉG**

**VETŐ MIKLÓS:
A KARIZMATIKUS
MEGÚJULÁS**

**BALOGH MARGIT:
A KALÁSZ MOZGALOM
TÖRTÉNETE**

**BESZÉLGETÉS
SZOKOLAY SÁNDORRAL**

VASADI PÉTER ESSZÉJE

1987
6

Nyárelő	401
DOMOKOS PÁL PÉTER: Kájoni János	402
DALOS MARGIT: Egy régi gyergyói bál (elbeszélés)	407
SZŐRÉNYI LÁSZLÓ: Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben	416
KRÚDY GYULA: A régi katolikusok kereszties vitézei ragyogásukban és öregségükben	425
GÖMÖRI GYÖRGY: Szomjúság (vers)	430
CSELÉNYI BÉLA: Torino lepléről (vers)	430
CSENGERY KRISTÓF: Kisiklott szonettek (vers)	431
BALOGH MARGIT: A KALÁSZ mozgalom krónikája	432
VETŐ MIKLÓS: A Karizmatikus Megújulás	438
ENDREFFY ZOLTÁN: Egyház és közösség	442
KAMARÁS ISTVÁN: Szabad lélekkel szolgálni (egy középvárosi egyházközség)	448
PIERRE DE RONSARD: Házat, kertet, szőlőt ... (vers; Szegzárdy-Csengery József fordítása)	454

MAI MEDITÁCIÓK

VASADI PÉTER: Babits Mihály hűsége	455
--	-----

ÉLŐ VILÁGEGYHÁZ

Megújulási mozgalmak az egyházban (L. L.)	462
---	-----

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Szokolay Sándorral (Korzenszky Richárd)	466
---	-----

NAPLÓ

Irodalom A Köztes Lét Könyvei – A tibeti Halottaskönyv (Kelényi Béla)	473
Pánek Zoltán: Kihagyott szívdobbanás (Szokolczay Lajos)	474
Teológia Chiara Lubich: Legyenek mindnyájan egy (Antalóczi Lajos)	475
Paul Takashi Nagai: Nagaszaki harangjai; Johannes Steiner: Konnersreuthi Neumann	
Teréz; Balássy László: A szeretet tanúja – Mindig hűségesen	476
Kiállítás Lossonczy Tamás húsz festménye (Lukácsy Sándor)	477
Képzőművészet Pápai Éva domborművei Nürnbergben (Losonci Miklós)	478
Zene Szokolay Sándor: Ecce Homo (Németh Anna)	479
Legány Dezső: Liszt Ferenc Magyarországon (1874–1886); Az opera születése. A 18. szá-	
zadi opera Scarlattitól Mozartig; Kerényi Mária: Neményi Lili (R. L.)	480

A címlapon Kájoni János portréja; a hátlapon Pápai Éva Madárprédikáció és Szent Ferenc halála című domborműve

Főszerkesztő: LUKÁCS LÁSZLÓ

Laptulajdonos: ACTIO CATHOLICA Felelős kiadó: MAGYAR FERENC

Szedte: Szent István Társulat, felelős vezető dr. Ákos Géza igazgató

Készíti: Pannon Nyomda Veszprém, felelős vezető: Danóczy Balázs igazgató

Táskaszám: 87/70566 Index szám: 26 921 HU ISSN 0042-6024

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V. Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-933, 177-246. Postacím: 1364 Bp. Pf. 111. Előfizetés, egyházi terjesztés és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcan át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37-343-VII. – Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, H-1300 Bpest, Pf. 149. Ára 25,- USA dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekk számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigiliára vonatkozik. Előfizetési díj 1 évre 320,- Ft, 1/2 évre 160,- Ft, 1/4 évre 80,- Ft egyes szám ára 26,- Ft. Megjelenik: havonta. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD ÉS CSÜTÖRTÖK 12-2-IG. KÉZIRATOT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Nyárelő

Június a tervezés hónapja. Mintha a természet is igazodni akarna az ember vágyaihoz: folyvást hosszabbodnak a világos időszakok, s életünkben már alig-alig játszik szerepet a sötétség. Iskolások vidám menetekben búcsúztatják a tanévet, reklámok hívogatnak a nyári szabadságunk eltöltésére, mindenki szalad, számol, csomagol.

A nyárelő nagy, pompás színházi előadásra emlékeztet. A szereplők levetik álarcaikat, készségesen fordulnak az érlelő nap felé. A háttérben csillog a tenger. Fények gyúlnak alkonyi órán. Reklámcsodák villognak, s a látványba szinte belekábulunk. Megtelnek a kerthelyiségek, andalító zene szól, párok táncolnak összesimulva.

A világszínház háttérében ott áll a templom. Magára hagyva, elfeledve. Az elgépiesedő, csak az emberre orientált nyári időben elfeledkezünk azokról a lelki tartalmakról, melyeknek meglétére, fontosságára az imént még mardosó bűntudattal ébredtünk rá. De hol van már a bűntudat? Hová tűntek az elmélkedésnek szentelt órák? Nyárelő van, tervezünk, térképeket bújunk. S miközben csatlakozásokat egyeztetünk a menetrendben, úti lehetőségeket latolgatunk, annak a legfontosabb útnak irányát elveszítettük, már a pontos jelét sem ismerjük.

Melegek az éjszakák. Kitérjük az ablakot, halljuk, amint szelíden csobognak a hullámok. Reggel harmatos a kert. Dél előtt nyaralók színes csapata lepi be az utcákat, alkonyatkor ruhát cserélve velük telik meg a korzó.

Szakadt ruhájú, meggyötört arcú ember botladozik el a kert alatt. Nem látja senki. Árnya végigsuhan a napfényben fürdő utakon, de nincsen szemünk, hogy láthassuk. Nem ismerjük fel az inkognitóban járó Krisztust. Maria Luisa Kaschnitz ábrázolja ezt a nyárelőre oly jellemző jelenetet egyik versében: „A levélszekrényben egy cédula: – hagyd el házadat. – És egy másik: – Jézus volt nálad!”

A celtit megvetően, unottan félredobjuk a papírkosárba. Itt volt? Ki hiszi el? Figyelmeztetni akart? Ugyan mire? Megérdemeltem ezt a kis kikapcsolódást! Ne zavarjon ilyenkor senki!

Verseskönyv az asztalon. Magától nyílik fel:

Gyerünk aludni, Penelopé.

Hanem azért az ablakot
hagyd nyitva éjszakára.

Bármelyik pillanatban
szólhat a tengerről a hívás.

(Rónay György: A megfáradt Odysseus)

Ezt a két üzenetet is be kell csomagolnunk, amikor nyárelőn útra készülünk. Mert nem tudhatjuk, mikor kér Jézus bebocsájtást, vagy mikor zendül fel az a hívás, melynek nem lehet és nem szabad ellene mondanunk.

Zúg a tenger, hullámok verik a partot. Nap tűz a vidékre. Kékben fürdik a táj. Valahol azonban mindnyájunk számára fogalmazzák az üzenetet. S a betűket nem szabad elfelejtenünk, hogy pontosan és hitelesen tudjuk végigolvasni.

DOMOKOS PÁL PÉTER

Kájoni János

halálának 300. évfordulójára

1567-ben János Zsigmond erdélyi fejedelem Csík vármegye katolikus népét az unitárius vallásra akarta áttéríteni. Csík népe a Hargita Tolvajostető nevű helyén a gergyóalfalvi István pap vezetésével a fejedelem seregét megállította, majd csatlakozott a csíksomlyói kegytemplom Mária-szobránál imádkozó székelyekhez. A kegytemplomban imádkozók és a győztes sereg tagjai együttesen háromszor megkerülték a kegytemplomot a Te Deumot énekelve. Azóta minden év pünkösdi szombatján az egész Székelyföldről, sőt Moldvából is összesereglenek a katolikus hívók a „somlyói búcsúra”. A búcsú méreteit érzékelteti, hogy a legtávolabbi „Mikházi, dobos keresztalya” egy teljes hétig gyalogolva érkezett a búcsúra, és ugyanannyi napig ment hazafelé, a búcsúra jövők száma pedig 10 000-tól 100 000-ig terjedt. (A búcsú 1948 óta nem tartható meg.)

A búcsújárók a búcsú alatt végig imádkoznak és énekelnek. Megélik a mondást: „Quis cantat bis orat” – azaz: aki szépen énekel, az kétszer imádkozik.

A XVII. század vége felé a búcsúsok kezében mind több és több *Kancionálé* volt látható. Szemügyre véve a könyvet, a címlapon a következő szöveg olvasható:

CANTIONALE
CATHOLICUM

Régi és Uj, Deák és Magyar Áitatos

EGYHÁZI

ÉNEKEK,

Dicsérettek, Soltárok, és Lytániák;

Kikkel a' Keresztények Esztendő-által-való

Templomi-Solemnításokban, Processiókban,

és

egyébb áitatoságokban szoktanak élni.

Halottas Temetéskor-való, és a' négy utolsó

dolgokról emlékeztető Énekekkel együtt.

Most újonnan nagy szorgalmatossággal egybe-

szedettek, meg-jobbittattak, és a' Keresztyé-

nek éppületire, s' lelki-vigasztalásokra ki-

bocsáttattak,

A' Szent FERENC-Szerzetiben lévő

KAJONI, P. FRATER JANOS által.

Superiorum permissu.

A' csiki Kalastromban,

Nyomtatott Cassai András-által. 1676-ban.

Szívmengető tény, hogy az évszázadok óta minden évben megismétlődő, testi fáradtságot jelentő, anyagi áldozatba kerülő búcsújárás serkentője, buzdítója, megtartója az Egyházi Énekeskönyv. Megalkotója alapos ismerője volt az emberi léleknek. Nevét a címlapról leolvashatjuk: Kájoni János szerzetes az, aki énekeskönyve ezer énekével imádkozik.

*

Háromszáz éve dobbant utolsót Kájoni János nemes szíve (Gyergyószárhegyen, 1687. április 23-án). Isten időszámításában, az örökkévalóságban ez csak egy pillanat, „mert előtted Uram ezer év annyi, mint a tegnapi nap, mely elmúlt”. Énekvilága változatlan erővel hatja át és gyógyítja a tájat. Egyetlen mentsvár a könyve, mely a mai roppant próbában is óvja hű népét.

Kájoni tudta, hogy énekeskönyvét nyomda nélkül nem adhatja ki. Rómához fordult és egy nyomdacska (typographiola) alapítására kért engedélyt. Ezt 1675-ben meg is kapta. S már egy év múlva, 1676-ban megjelent a *kancionálé*. Thorma Istvánnak, Belső-Szolnok vármegye főispánjának van ajánlva, aki Kájonit mindig biztatta és a költségeket fedezte. A könyv három részből áll, terjedelme 786 lap. Az 1676-ban megjelent első kiadás 820 éneket tartalmaz, melyből 560 magyar és 260 latin nyelvű.

A Kancionálé második kiadása szintén Csíksomlyón jelent meg 1719-ben. Mártonffi György püspöknek ajánlja Balázs Ágoston. Harmadik kiadása is Csíksomlyón jelent meg, 1805-ben. Ekkor címét *Keresztény Katolikusok Énekeskönyve* címre változtatva Andrassy Ráfael adta ki. A Kancionálé negyedik kiadásának címe *Erdélyegyházmegyei Énekeskönyv*. Az énekeskönyvet P. Sántha Angelusz és Baka János állította össze és rendezte sajtó alá.

Az első három kiadás kotta nélkül jelent meg, csak az énekek szövegét tartalmazta. A negyedik kiadás hangjegyekkel ellátva közli anyagát. 1979-ben *Édes hazámnak akartam szolgálni* címen a Szent István Társulat kiadta Kájoni János Cantionale Catholicumát, első betűjétől az utolsóig változatlanul. A könyvet én rendeztem sajtó alá. Közöltem az énekanyag dallamsorát is, Kájoni forrásmegnevezésének megfelelően. A fő forrás a Cantus Catholici, de jelentős mennyiségű dallam való a nép ajkáról. Régi kántorok anyagával is gazdagodott (például Petri András kisasszonyi kántoré és másoké).

*

Kájoni János születésének helyéül két falut jelöl meg a szaktudomány: Küskájont és Jegenyét. Kájoni Hortulus Devotionis című imakönyvének saját kezével írt címlapján többek közt ez olvasható: „Per me Frater Joannem Kaioni de Küs Kaion Ordinis Fratrum Minorum strict observantium Valachum et in Monasterio Csikiensis Organistam” – azaz: Általam a Küskájontból való Kájoni János által, aki a szigorúbb rendszabályok szerint élő, kisebb rendből való fráter, aki oláh és a csíki kolostor organistája.” Az én olvasatom és fordításom szerint tehát Kájoni János Küskájonban, 1629-ben született, nyilvánvalóan ortodox, görögkeleti vallásban, mert a görög katolikus vallás gyakorlása 1700 körül veszi kezdetét.

Meglepő és figyelmet érdemlő, hogy Kájoni egy másik művében, a Custodia története című munkájában, amikor felsorolja Kolozsvár körül a katolikus hitben maradt négy községet: Monostort, Bácsot, Fenest és Jegenyét, ez utóbbihoz hozzáteszi: „quae me in hanc lucem edidit” – azaz „Jegenyé hozott erre a világozágra”. E mondat alapján tartották Jegenyét Kájoni szülőfalujának. Az eseményekből úgy látom,

hogy a Hallerek és más főurak jobbágyfalujából, az ortodox Kűskájonból több oláh család Jegenyére költözött. A katolikus Jegenyére jutott ortodox oláh Kájoni család gyermeke katolikus iskolába került. Ez az iskola hozta Kájoni Jánost az ortodoxia világából a katolikus vallás világhosságra (in hanc lucem!). Jegenyéről ugyanis feljegyzik, hogy a jezsuiták tulajdona volt.

A kitűnő iskolákat tartó jezsuiták felfigyeltek az értelmes ifjúra, átvitték a katolikus vallásra és iskoláik valamelyikében (Kolozsvár, Gyulafehérvár) orgonistává, orgona-építővé nevelték. Az említett jezsuita iskolának híres egyházi kórusaik voltak. Milley írja az 1653. évi „iskolákról szóló jelentésében”: a tanulók jó része korálist tanul, iskolai játékok, drámák előadásában vesz részt. Ezek az előadások nagyon látogatottak voltak. A jezsuiták az Erdélyi Fejedelemségben egyedül megtűrt ferencesekkel állandó kapcsolatban voltak és maradtak üldözésük alatt is. A jezsuita nevelés Kájoni figyelmét a szerzetesi élet felé irányította. 1647-ben Kájoni János Csiksomlyóra ment és belépett a ferencesek szigorúbb szabályok szerint élő, ún. obszerváns rendjébe. Egyszerű és végső fogadalmát Somlyai Miklós gvardián előtt tette le, és az ő kezéből vette át a rend ruháját. Rövidesen „híres, nagy tehetségű” ifjúként emlegetik.

1650. augusztus 15-én Somlyai Miklós gvardián és Damokos Kázmér provinciális a csiksomlyói Mária-kegytemplom ékesítésére és Isten tiszteletére orgonát vett Haller Istvánné született Barkóczy Anna „idehagyott alamizsnájokból ezerötven magyar forintokért”. Az orgonát a prázsmári szászok részére Eperjesi János orgonacsináló készítette, de a szászok drágállották, beléhagyták és a somlyói barátok megvették. Ennek az orgonának az alkuvásában, megvételében és kihozásában – írja Kájoni – eszköz voltam, sokat fáradtam. Kájoni ekkor már szorgalmas tanulással, önképzéssel kész zenész, komoly szakember, akit a vezetők bizalmukba fogadtak és feladatokkal láttak el. A sajátos ferences képzést is Somlyón kapta, és a rendtörténet megírására is ekkor kapott utasítást. A rendi vezetők küldötteként az Erdélyi Fejedelemség katolikus vallásban megmaradt tisztviselőivel (az Apor, Mikes, Torma, Petki, Toldalagi családok tagjaival) tájismere, latin nyelvtudása miatt Kájoni tartotta a kapcsolatot.

Teológiai tanulmányait 1652–1655 között Nagyszombatban végezte. Itt bővítette zenei ismereteit és ismert meg más tudományágakat. Tanulmányainak középpontjában a teológia állt, de szabadon maradt idejében olthatatlan szomjjal érdeklődött az egyházi ének-zene, a nyelvészet, a természetrajz stb. után. Az egyházi ének hivatalos dallamvilágának, a gregoriánnak megszólaltatásán túl, az anyanyelven való éneklés hazai kezdete felé fordult. A nyomtatásban már megjelent énekek, énekeskönyvek (Telegdy-, Nyéki Vörös-, Vásárhelyi-, Pázmány-, Hajnal- stb.) megismerése után a hangjegyekkel elsőnek megjelent Szöllösi Benedek: Cantus Catholicija keltette fel érdeklődését. Hasonló énekeskönyv megírásának szándéka érlelődött meg benne is.

A zenei műveiben előforduló nevek is mutatják, milyen utat járt meg a szent zene világában. Az olasz zeneszerzők közül Banchieri, Adriano, Casati, Gasparo stb., a német zeneszerzők közül Frank Melchior, Hassler Leo, Spielenberger János stb. neve jelzi, hogy Kájoni számára Nagyszombat, helyesebben annak egyeteme volt az a hely, ahol minden kérdésére feleletet kapott. Nyugat-Európa zenészei bőségesen találták az egyházi zenét és a világi muzsikát is.

Kájonit Zongott Zsigmond váradi püspök szentelte pappá. A fiatal pap szellemileg jól felkészülten és könyvekkel ellátottan került első munkahelyére, Csiksomlyóra, a régi ismerős anyaházba. Itt Hunyadi János óta működő könyvtárat is talált 142 darab incunabulummal; többek között Temesvári Pelbárt összes kiadványával. Fejérpataki László 161 könyvcímét jegyzett fel század eleji kutatása alkalmával. Meglepő az 1511-ből származó Ortus Sanitatis című könyv 1700-ból származó kéziratos másolata. A „Gyertyán fáról” szóló cikkben ugyanis a következőket olvashatjuk: „En is ilyen fabul csinaltam az virginaban 75 tangentakát, mikor az virginat csinalo valék 1656

esztendőben. Majusban Fr Joannes Kajoni Valachus Organista Conventus Csikiensis Sacerdos.” – Ez az új adat tovább szélesíti a zenész Kájoniról eddig kialakított képet. A zongora ösét, a virginált, annak „tangentáit” (billentyűit), szám szerint 75-öt (öt oktáv szükségletét) fából akkor faragta ki, amikor *virginacsináló* volt.

Kájoni János 1657 táján Mikházára került. Itt a bolgár ferencesek és a somlyói anyaház ferencesei között tulajdonjogi vita keletkezett, melynek szálai Rómáig értek. A vita az erdélyi római katolikus státusú férfiak segítségével a somlyóiak javára dőlt el. A mikházi vita egyik szemtanúja Kájoni János volt. Abban az időben esett II. Rákóczi György lengyelországi csatavesztése is. A krími tatár fogságból hazakerült Kemény Jánossal szemben a szultán úgy tudta Apaffy Mihály fejedelemségét biztosítani, hogy seregével végigpusztította Erdélyt. Ez a pusztító áradat felperzselte a Székelyföldet templomaival és kolostoraival együtt. Elpusztult a somlyói templom és anyaház is, 1661. október 21-én.

Kájoni János a zajló események közepette a lelkek gondozása mellett a természet nyújtotta lehetőségekkel gyógyította népét. Herbáriumának megírásával sem végzett hiábavaló munkát. Zenei vonatkozásban sem tétlenkedett. Az egyházi népének állandó gyűjtésén túl Damokos Kázmér és Somlyai Miklós tiszteletére a Spielenberger János által írt és az előbbieknak dedikált „Officium Missae-” szóalattatott meg és jegyeztet fel „Codex”-ében.

A megsemmisített templomok és rendházak újraépítése céljából Damokos Kázmér országos gyűjtőútra indult. Kájoni János mindenben hű segítőtársa volt. Az építkezésekhez csaknem az egész Erdély és Felső-Magyarország hozzájárult. Mint feljegyzik: Damokos Kázmér a templomot csaknem fundamentumától megépíttette, megboltatta, megfedte, oltárokkal ellátta, a templomot felékesítette. Kájoni pedig ebbe az újjáépített templomba, valamint a gyergyai és udvarhelyi templomokba orgonákat épített, sőt túl mindezekén, mikházi gvardiánságában Falvai István és Ferenczi Miklós klerikusokat azok nyomására is megtanította.

Kájoni ezer teendője között soha nem hagyja el a muzsikát. *Organo Missale* című munkája 1667-ben, a *Hortulus Devotionis* és a *Sacri Conventus* című munkái 1669-ben készültek el. 1671-ben a *Herbarium*, majd *Aranyosház* című imakönyve lát napvilágot, ebben a székely ábécé és a rovásírás ábécéje is benne volt. Sajnos e munkáját nem ismerjük, lappanghat valahol.

1671-ben történt, hogy Czeglédi István kassai protestáns prédikátort azzal a hamis váddal, hogy Erdélyben Apaffynál járt volna a protestáns rendek számára hadisegélyt kérni, elfogták és bebörtönözték. Apaffy fejedelem Damokos Kázmért, az erdélyi püspököt hívatta 1671. április 9-én, és arra kérte, hogy tartson gyűlést a ferencesekkel, és azon tiltakozzanak Czeglédi István bebörtönzése ellen. Kájoni Jánost pedig küldjék el Czeglédi kiszabadítására. Minden rendelkezése szerint történt és Kájoni a legmagasabb fórumokig elment, de közbenjárása nem hozott sikert.

*

Kájoni János pályájának legmagasabb állomásáról egy saját kezű latin leveléből szerezhetünk tudomást, melyet a Propaganda Fide vezetőjének küldött 1678. március 25-én. Fordítása:

Főtisztelendő Úr, legméltóságosabb Patrónus Uram!

Jelen soraimmal igen szomorú hírt közlök Eminenciás Urasággal, tudniillik főtisztelendő atyánknak, Damokos Kázmérnak, Erdély generális vikáriusának szentséges halálát. Az elmúlt 1677. év szeptember 5-én hunyt el és még ugyanazon hó 12-én a

csíki testvérek konventjében eltemették. Leveléből arra következtek, hogy még nem kapta meg az enyémet, melyet az elmúlt évben küldtem Eminenciás Uraságodnak a kegyesen elhunyt Kázmér atya halálával kapcsolatban. Én pedig ez év február 22-én megkaptam Őszentsége bulláját és a Szent Kongregáció dekrétumát az apostoli vikáriusról Erdélyben, egyszersmind Eminenciás Uraságod és a Szent Kongregáció levelét, melyet a kegyesen elhunyt főtisztelendő urunknak küldtek, melyből megtudtam a Szent Kongregáció határozatát, hogy legszentebb urunk beleegyezésével engem Erdély apostoli vikáriusává neveztek ki, Tapolczai István atyát pedig a moldvai püspökségben apostoli vikáriussá. Őszentségének, a Szent Kongregációnak és Eminenciás Uraságodnak földre borulva adok a legalázatosabban hálát, hogy csekélységgem előléptette, és hogy a Szent Kongregációnak ajánlott. Amíg élek, nem fogom elfelejteni méltatlan imáimban. A vikáriátus megerősítésével kapcsolatban még nem kaptam levelet felséges Fejedelmünktől, mivel a katolikus urak elhalasztották a következő országgyűlésre, melyet a következő május hónapban ülnek. Nem tudom, hogy mi lesz azután, mivel az egész klérus ellenzi, hogy a minoriták rendjéből kerüljön ki a vikárius. Én mindenképpen azon fáradozom, hogy a Szent Kongregáció szándékának és utasításának eleget tegyek, és kérem egyben alázattal Eminenciás Uraságodat, hogy ha jónak látja, szíveskedjék levélben ajánlani a katolikus vezetésnek, hogy támogassanak, segítsenek és magának a klérusnak, hogy a Szent Kongregáció és Őszentsége rendelkezésének engedelmeskedjenek. Az iskolatanító részére szánt pénzt eddig nem kaptam kézhez, amint megkapom, haladéktalanul jelentem. Hasonlóképpen nem szórom szét a Szent Kongregációnak Biale Ferenc kapitány úrtól való pénzét, evvel kapcsolatban is várom Eminenciás Uraságod rendelkezését. Ezekkel alázatosan csókolom szent kezeit.

A csíki kolostorból 1678. március 25., alázatos káplánja Frater Kájoni János Erdély Custos provinciálisa és apostoli vikárius generálisa.

A levél keltezése alatt neve, majd rangja áll: „Vicarius Generalis Apostolicus” – azaz: Erdély Vikáriusa és Apostoli Kormányzója.

Kájoni János aláírása után több alkalommal odairja oláh (valachus) származását. A szó maga nem jelent kisebbrendűséget, nem pejoratív. A helyettesítésére ajánlott, római származásra emlékeztető (román–római) szó 1791 előtt ismeretlen. Az oláhok első vajdaságát, mely 1324-ben alakult, Ungro-Vlachiának nevezték.

Magyarország primása 1493 és 1502 között Oláh Miklós. Az Erdélyben élő legműveltebb oláhok, akik irányították és vezették népüket, panasziratot küldtek az országgyűléshez. Ennek címe „Supplex Libellus Valachorum”, azaz „Az oláhok könyörgő irata” volt. Az ortodox oláhnak született Kájoni János olyan katolikus magyar lett, ki édes hazájának, Magyarországnak szíve teljes szeretetével szolgált.

1681-ben Piluzzi Vitus moldvai, martianopoli érsekkel templomokat szentel, nagy egyházi ünnepeket rendez. Ezekből látszik, hogy Csíksomlyó a katolikus élet irányító központja lett, és Kájoni szerepe itt az volt, ami Pázmányé Magyarországon.

1686. január 29-én pater Custodiae, 1687. április 15-én szárhegyi gvardián lett. 1687. április 23-án halt meg. Szárhegyen temették el április 27-én.

Kájoni János akkor működött, amikor az Erdélyi Fejedelemségben három nemzet és négy vallás együttese élte állami életét. A római katolikus vallás bár befogadott vallás volt, püspöke mégsem lehetett. A katolikus élet irányítása Csíksomlyóra került. A sors a legnehezebb időkre megadja az elméket is, akik kivezetik népüket a legnehezebb bonyodalmakból is.

Az ortodox oláhnak született és katolikus magyarrá lett Kájoni János előtt halálának háromszáz éves jubileumán mélyen meghajtjuk hódolatunk zászlaját.

Egy régi gyergyói bál

Azért, kisöreg, egy kicsit furcsa vagy. Ezt úgy hidd el, ahogy mondom. Ülsz az U alakúra összetolt asztalok görbületében, és képes vagy azt hinni, hogy mindez érted történik. Kicsit vastag lábad a magas szárú cipőben a levegőben kalimpál, bár ha valamennyire a széken előrecsúszol, már gyönyörűen leér a földre. De ez annyira *nem kényelmes*, hogy csak akkor teszed meg, ha tudod, hogy látnak. Bár általában azt hiszed, hogy látnak – sőt néznek –, most biztos vagy benne, hogy a hátad mögött nem áll senki, s a hosszan lelógó abroszok mögé meg ki kukucskálna be? Nyugodtan dőlsz hátra, a törzsedet még meg is feszíted, a széked ülőkéjét két kézzel még meg is markolod magad mögött, s a fejedet merev nyakkal a támlának döntöd. Tudod, hogy ettől nyilvánvaló, a fejed a támlán még nem ér túl, de most nem bánod, mert gondolkodnivalód van. Az édes befőtteken, amiket a húshoz kellett enni. Az otthoni befőttesüvegekben felibe vágva görbültek egymásra a nagy, sima őszibarackok – mindig úgy érezted, hogy szelíd fényük, érett puhaságuk semmi másnál nem tapasztalható egységet ad az ízükkel. Talán a cseresznyebefőtt az, ami megközelíti, de itt az ízek érett puhaságába mindig beletolakszik a kemény mag. És tudod, a te játékaid! Ahogy a kiskanálra felpúpozol 4–5 cseresznyeszemet, vagy még többet is, amennyi le nem borul. S ezt a szádba téve őrlöd, magozod, szelektálod! A magokat a jobb pofazacskóba, a gyümölcs húsát egyelőre balra, aztán a garaton gyorsan leeresztve, mint egy nagy nyelőmasinán. S nyelveddel pöckölve egyenként számolod a magokat, vajon annyi-e, ahány szem cseresznye a kanaladon volt. Ha kevesebb, ujjongsz magadban, hogy végre egy mag nélküli cseresznyét találtál. A magokat köpöd vissza a kanálra. Soha eszedbe nem jutott, hogy egy magot is lenyelhettél. Mi a csudától voltál ilyen biztos a dolgodban? A cseresznyék ízét még akkor is ízlelgetted, amikor már csak hűlt helyük volt a szádban. Ez érthető, sőt ismerős is.

Az U alakú asztal görbületében még egyszer végiggondoltad az otthoni *selymes* befőtteket, amelyekből búcsúkor és karácsonykor egyszerre több üveggel is nyitott ki anyád, de mindig csak az ebéd végén, s az édes, puha ízeket vittétek a szátokban az ebéd utáni csatangolásokra, udvaron való rohangálásokra.

Itt a húshoz kellett enni a barackot és a cseresznyét, és nem volt bennük semmi, de semmi selymes. Valami szokatlan ruganyos keménységgel álltak ellent a fogadnak, s a keskenyre vágott barackgerezdek mintha félig a napon aszalódtak volna meg. És tudod, kisöreg, hogy a gondjaid súlya alatt valósággal összementél? A lábad még messzebbre került a földtől, s a fejed egy arasszal a széktámla alá. Nem ügyeltél a tartásodra. Valami olyasmi derengett benned, hogy mi itt a biztosíték, ha a befőtt is elveszti selymességét, igen, a csirke mellből is hiányzott a feketehús. Anyád ezt látta, s mégis a mellett tette a tényérodra, mintha nem tudná, hogy az egésznek értelmet csak a vékony csirkebordák ketrecében feketéllő húsdarab ad, a többi a kötelező ráadás. Nagy fehér, szálas húсок, amik az ember torkán mindig keresztbe állnak. A sütemények meg a torták jók. Azok sem olyanok, mint otthon, de mégis jók. Az is szép, hogy a tortás tényéroknek közepén egy hosszú lábuk van. Mint a talpas likőrös poharaknak. Óriási, lapos stampedlik.

Az azért nagy kár volt, hogy a halványzöld fodros muszlinruha nem neked lett jó, hanem Editkének. Ezt én is így látom, és megértelek. Bánkódtál egy kicsit. Editkén a

zöld ruhát egész este rajtahagyták, s amikor a citromos torta a krémes felével ráesett, egy kicsit örültél.

A befőttek selymessége után végiggondoltad a muszlin félig puha, félig érdes tapintását, ahogy a húzásnak-simitásnak utánaenged, és azon nyomban visszaugrik. Á, azt hiszed, jó lett volna a Gerle Évi mellett a templom piros kókusz-szőnyegén végigmenni, vigyázni, hogy Ica fátylát valahogy meg ne húzd, mert akkor a koszorú is lejön a fejről, vagy az egész menet megáll, s feddően terád néznek, vagy a lépcsőn esetleg megcsúszik a lábad, s egyébként is képzeld el a fodrok alól kilógó magas szárú cipődet, melyről mindenki láthatja, hogy fiúcipő, s melletted ott ment volna az az undok Gerle Évi, akinek a mamája is undok, s egyáltalán nem csoda, hogy az Ica nem szereti, pedig rokonok lesznek. S nem is úgy hívták őket, hogy Gerle, hanem Gschwindtnek, és hiába összetartó az egész család, ahogy a nagymama mondja, mert Berci, a Kulus fia, azt énekelte a Gschwindt bácsinak, hogy

*Egy postás, egy postás gondolt egy nagyot,
Száz ezer forinttal szépen megugrott,*

s mindenki csak nyelt egyet, mert köztudomású, hogy a Gschwindt bácsi postás volt.

A dombon álltál két rohanás között, s akkor láttad, hogy lenn a járdán a nagymamád megy, s te kiabáltál neki, hogy szerbusz, nagymama, ahogy mindig is szoktál, s akkor az arcáról leolvastad, hogy ez egyetlen volt, mert mellette ott ment a Gschwindt néni is. S a templomban is mentek mind a menetben, az egész összetartó család, a tanúk, s az a két kis szőke angyal, az ártatlanok, ahogy fogták annak a szép menyasszonynak a fátylát. Te ültél Lencsi mellett a padban, s a térdedről egy régi vart kapartál, s akkor eszedbe jutott, hogy mit csinálna most Editke, ha viszketne a térde. Azt már az U görbületében ülve gondoltad, hogy a hosszú fehér sifon hálóingben megint lehetne színházast játszani, úgy, mint tavaly. A kétágú létrát a hátsó udvaron megint felállítanátok a deszkapalánk mögött, s a nézők az első udvarban néznék, ahogy a magasban énekeled, hogy holdvilágos éjszakán miről álmodik a lány. A fehér sifon hálóing a lábodon is túlér, s takarja a létra csúcsát is, és igazán nem lehet tudni, hogy hogy került oda föl az a szép kislány.

Az oltárnál megint az a pap volt, akit úgy hívnak, hogy Nagy Ferenc, ezt nagyon jól megjegyezted, de nem volt nehéz, mert illet, hogy Nagy Ferenc, az újságok is írtak, éppúgy, mint a Hekus Döncit. Fényképet az újságok csak Hekus Dönciről hoztak, Nagy Ferencről nem, s így a nyomtatott betűs Nagy Ferenc is nagydarab, húsos arcú ember lett, mint a pap. S valahogyan az is kitudódott, hogy valamiért mind a kettőt bántják, vagy bántani akarják. Nagy Ferenc akkor még az ifjú pár közelében ült és evett, az később volt, amikor a jövés-menésben, táncban, zenebonában ő is felállt, s kiment az esti udvarra hűsölni, s amikor a két kis szőke angyalt meglátta, úgy gondolta, hogy megilleti őket egy papi simogatás, s nem tudta róluk, hogy a szőke angyalok a szájukban vizet tartanak, s ha ő elmegy, úgy folytatják a játékot, hogy ki tudja megszzebberre elköpni. S a két pofára tárolt szájmeleg állott víz a simogatástól a markába buggyant. Ekkor mondta azt, hogy hú, az anyátokat! Erről csak később szereztél tudomást. Mit mondjak, jóval később. Akkor, ott, alighanem – még mindig a szék ülökéjét markolva a két kezeddal a hátad mögött, s fejedet a támla fájának feszítve – azon gondolkodtál, hogy Nagy Ferenc volt-e a reverendás pap, aki Rici néniék teherautóján a Balatonhoz jött veletek. A teherautón nem láttad, mert a padsorok hosszában voltak elhelyezve, 2–2 a szélén, s 2–2 egymásnak tolva középen. S aki egyszer itt leült, az a helyét végleg elfoglalta, s az egész autóra átlátása nem volt. A nagymama igazi fürdőruhát kapott kölcsön valahonnan, de nektek azt mondták, hogy jó a kombiné is bugyiba begyűrve. Felsőörsön voltatok, vagy Alsóörsön? Nem tudom, kisőreg,

Utánanézhethék, mert évtizedekig megvolt egy levelezőlap egy román kori templommal, amit onnan küldtetek haza, s a templomot még tudom. Megnézhetném, hogy hol van a műemlék templom, de minek. Mi tudjuk, miről van szó. A part és a meder nagyon kavicsos volt, esetén erőlködéssel sántikáltak, a rózsaszín habselyem kombinén, ami a bugyiba volt dugva, fölül bal felől egy masni volt himezve. S ez a habselyem holmi, s a suta sántikálás, s az újpirosra pörsenő hátatok szavakra fordítva így hangzott volna: Rici néni nagy teherautóján mi vagyunk a szegény rokon. De akkor még igazán nem fordítottál szavakra mindent. Ha gondolkodtál is, színekben, szagokban, formákban, hangokban gondolkodtál. S az U kanyarulatában, a székbe kapaszkodva harmonikaszót hallottál, s láttad is Bischoff Médit, ahogy a harmonikát húzza, s láttad Bischoff Zsuzsit is, aki semmivel sem volt idősebb a nagy testvérednél, s igazi fürdőruha volt rajta, s a bőre nem újvörös volt, hanem barna. Otthon, amikor a mamád kérdezte, hogy milyen fürdőruha volt a Zsuzsin, nagy zavarban voltál, mert nem tudtad, hogyan kell nevezni. Később kifizelted, hogy a családi kódex szerint ezt úgy mondják: kétrészes. A melltartót mint kifejezést kerülni illett. A babátoknak minden további nélkül varrtatok melltartós fürdőruhát, de amikor Maca néni fáradhatatlanul forszírozta, hogy mi ez?, inkább a nyelvedet haraptad volna le, mint hogy nevéen nevezd. Lehet, hogy azt gondolta rólad, gügye vagy?

Igen, igen, azt akartam mondani, hogy a lábadat lógáztatva azon tűnődöttél, hogy ott a Balatonnál a nagy kövekből épült *nyers* templomban Nagy Ferenc mondta-e a vasárnap miését. Hogy Kóschner Berci ministrált, az biztos. S hogy átható, éles hangja volt, az is biztos. Te, ide figyelj, én negyven éve Kóschner Berci éles hangján hallom azt a szenténeket, hogy Kezdődik az ének az Úr fölségének.

Esküdni nem mernék rá, de úgy gyanítom, hogy a fehér sifon hálóingről a KIE-beli szereplésed is eszedbe jutott. Mert akkor is az volt rajtad, frissen kifőzve, keményítve. Szárnyad is kellett hogy legyen, de arra nem emlékszem. Á, ezt az egészet te is inkább csak futólag végigérezted, semmint tüzetesen végiggondoltad. Igyekezted kibújni alóla, inkább ettél még egy tortát, hogy mással kösd le magad. Mert a színpadon KIE-beli nagyfiúk hevertek, egészen nagyfiúk, s neked valami ilyesfélét kellett mondanod, hogy jó pásztorok, ne féljetek, Kisjézuska megszületett, vagy nagy örömet mondok nektek, Kisjézuska megszületett. Látod, én is belezavarodom, igazán nem csoda. Igaz, hogy ez most más. Most nincs itt a Bischoff Médi, a Bischoff Zsuzsi, az ifjú pár, akik akkor még *jegyesek* voltak, s nincs itt a Kóschner Berci (talán sehol sincs már?), s pillanatnyilag nincs itt Editke, se a nagytestvéred. Persze szólhattam volna időben, hogy nyilvános szereplést sose vállalj, de akkor még nem ismertük egymást. Ez így nem egészen jó, *Konkrétan* nem ismertük egymást.

Á, ugyis tudom, hogy mit vársz. Azt, amit én. Én már szeretem a dolgokat egy kicsit késleltetni. Na ne siessünk. Emlékszel rá, amikor kórusban énekelték – vagy csak kiabálták? –, hogy le, le, le vele, le, le, le vele, forduljon ki belőle. És te nem tudtad, hogy kinek a levele, és honnan forduljon ki. Persze, most én emlékszem rosszul, mert ez nem is az esküvőn volt, hanem az eljegyzésen, s akkor nem is az U kanyarulatában ültél, hanem a végén, s mindenkit sokkal jobban láttál, de akkor is a matrőruha volt rajtad, aminek a rakott szoknyája a blúzához van gombolva, s amikor Tóni jött és téged megtáncoltatott, már akkor úgy éreztél, hogy a nyújtózkodástól kilóg a meztelen combod a patentharisnya fölött, s a harisnyatartó csatok messzire virítanak a hullámosra nyúlott gumik végén. S egy kicsit szégyenkeztél, de a rokon nénik, rokon bácsik azt mondták, hogy jaj de helyes. Igen, úgy látszik, Tóni akkor még szeretett téged, mindig is te voltál a kedvence, bár a mamád azt mondja, hogy amióta saját gyerekei is vannak, azóta titeket nem állhat. Jaj, csak ide ne jöjjön megint csinálni a produkciót, mert azóta biztos, hogy nőttél is, s a rakott szoknyában nyújtózkodni végképp nem lehetne.

Hát az mikor volt, amikor jól benn az éjfél közepében megzörgették az ablakot, s bekiabáltak, hogy mi van itt? Maca néni, a Kulus felesége – akire Tóni azt mondta, hogy akkor se venné el, ha egyedül ő lenne nő a világon – hetykén kiabált vissza, hogy eljegyzés. Micsoda kérdés, hát ez az eljegyzésen volt. Igen, így kiabált vissza a Maca néni, pedig mindenki tudta, hogy kinn rendőr áll, és egy pillanatra sűrű lett a csend. Akkor Tóni kiment, s ettől csendben megindult a dalolás, mert ha te még nem is, de a felnőttek tudták, hogy a Tóni mindent el tud intézni. A házat is tehermentesítette, úgy, hogy a Vogel Jancsinak adott két hízott disznót, s Vogel Jancsi az adóhátralékot törölte, mert az adóhivatalban dolgozott. Ez volt *egy* tollvonás. A másik néhány tollvonással az egész házat a nagymamád nevére átírta Tóni nevére. Aki egy pár disznóért házat szerez, az egy rendőrrel is jól tud bánni.

Igen, és még az is az eljegyzés, amikor a Guler harmonikázott, és ugye te először láttál olyat, hogy valaki a lábával üti a taktust. Ó, a dalokat mind ismerted. Hogyne ismerted volna. Szép esténk lesz, ha egyszer majd megöregszünk, Kiskatókám, ilyen ez az élet, Jó éjszakát, drágám, a hold fenn az égen jár, Egy autó ment Budáról át, a Margithídon át, Féltelek, Péterkém, féltelek. És még egy csomó dal, ami hirtelen nem jut eszembe, de ha Guler rázendítene, vele énekelnénk.

Hajjaj, énekelnénk mi mindenkivel, aki nekünk muzsikálna, csak ne a cigány jöjjön oda az étteremben, mert attól egyszer – húsz évvel később – elszaladtál, s kerek félóraig ültél a végében, s ez akkor majdnem az volt, amire azt mondják, hogy szégyen, s azóta, ha valahol a cigány fél lépést lép arra, ahol te ülsz, olyan utálatos arcot vágysz, hogy a legyek is másfelé repülnek.

De ha az a háború utáni három kis sovány emberke ismét összeállna, s az udvar és szoba közt – félig az éjszakának, félig az esküvői táncos társaságnak – világosodásig együtt muzsikálna, hangodat kieresztve együtt fújnád a fellegajtó-nyitogató lantmuzsikással, akinek a lantján szalagok lógtak majdnem a földig, s mert ő a kezével muzsikált csak, a szájával énekelni is tudott, s a hangja úgy tekergett a disznószagú nyári udvaron, mint a lantjáról lelógó selyemszalagok, amiket enyhén kigyóztatott a hajnali szél. Mit fújhatott a másik kettő? Ó, már nem tudom, de talán nem baj, mert te sem tulajdonítottál fontosságot neki. Fuvola biztos nem volt, mert a mozdulatokban nem volt semmi féloldalasság. De amikor egy kora délutáni álomból ébredve a rádióból olyan zenét hallottam, amiben együtt volt a jelen és a múlt, s ezer évekre még a jövő is, tudtam, hogy ilyen hangszerezen is zenéltek ott a hepe-hupás udvar s a hajópadlós nagyszoba közt a kopott kúszóbőn. S amikor a rádió bementa, hogy szaxofonon Jan Garbarek játszott, a norvég jazz-zenész, úgy gondoltam, hogy a disznószagú udvarról vagyunk egymás ismerősei. Fogadd ezt el te is.

S amikor a három muzsikás félig egymásnak, félig a csillagoknak azt muzsikálta, hogy *Egy régi gyergyói bál*, végképp lecövekeltél előttük, s befőttek, tortákat, egy lábú tortatartókat, rokon kislányokat táncoltató bácsikat hátrahagyva úgy érezted, hogy a gyergyói bál is a hátad mögött van már, s édesen arra emlékezel, hogy *húsz éves voltam én még akkor Gyergyónál*. S akkor már nyilvánvaló volt, hogy a dalt – amely simán, minden szöglet és koppanás nélkül úgy folyt és simult, mint a hullámok a Dunán – neked muzsikálják. A három kis sovány ember a hangszere fölött időnként rád nézett, s a szemükben mosoly volt, amit minden további nélkül fogtál a tekintetteddel, s tudtad, hogy ezek most nem gondolják rólad, hogy szégyenlős kislány vagy. Talán még az is nyilvánvaló volt előttük, hogy te is ott keringőzöl *a régi gyergyói bálban*, a világoszöld muszlinruhán a fodrok repülnek, s már lábodon van a fekete lakkcipő a kicsit magas sarokkal, amit az Öhler kirakatában láttál, s a hajadban okvetlen ott van egy egészen kicsi kis rózsaszínű rózsza, s a hajad is úgy bodorodik itt-ott, mint az egymásra pöndörödő megrebbenő szirmok. S mindenki tudhatta, hogy akinek ilyen ruhája van, annak van igazi fürdőruhája is, s a napon szép aranyosra barnul a

háta, s a földig érő sifon hálóingben szárnyakkal a hátán nem sül bele a szövegbe, s az egészen nagy fiúk a KIE színpadáról mind-mind bókólnak – hogy is kell azt csinálni? Azért bele ne süljenek, senki ne süljön bele semmibe, mert *száz férfi bókolt, a fákon hó volt, szívémben lángolt a nyár.*

Azért tudod, kisöreg, én most egy kicsit csaltam neked. Azt hiszem, a szöveget nem is értetted akkor pontosan. Ezt abból tudom, hogy emlékszem a nagytestvéred majd-nem gyilkos nevetésére. Hogy az hogy tudott röhögni, és főleg rajtad! Mert egyszer a Kishegy kórkorlátján ülve az igazán szép kilátás fölött ezt harsogtad: Oly szíves voltam én még akkor Gyergyónál. És ott kellett megtudnod, hogy ez nem is így van, nem *oly szíves*, hanem húszeves. Te akkor úgy gondoltad, hogy nem is olyan nagy a különbség, lényegében majd-nem mindegy, és hogy ez a dög most megint napokig röhögni fog. Attól kezdve csak magadban énekelted.

Sose szégyelld. Semmit se szégyellj, de ezt aztán végképp ne. Én se szégyellem már, hogy valahányszor a gyergyói bált emlegettem, az emberek cinkos pillantásokat váltottak egymással, s csak sokadszorra értettem meg, hogy nem lehet mindenkivel egy malomban örölni. Tudod, most már saját malmom van, s jól megnézem, hogy kit eresztek a közelébe. És Béla bácsi azt mondta, hogy mindenkinek van egy Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarországia, csak egy Concertót kell hozzá kitalálni.

Hogy a három muzsikálóval egy malomban öröltetek, az biztos, de a malom az övék volt, de az akkor még nem számított, a melegtől csillapodó, szikrázó éjszakában ez nem volt kérdés. Olyan volt az udvar, mint egy tölcser, amelybe öntik a sziporkázó kék folyadékot, s az örvénylőn a tölcser falán körbeszalad, majd nagy lendülettel átúsztat titeket is egy mély-mély nyiladék, s egyszeriben máshol találjátok magatokat. Fönn, a szakadék szélén még ott sötétlik a Sauerék háza, teraszával az udvar fölé nyúlik, lejjebb, az örvény derekán az ecetfa kanyarodik simuló lombzatával, s egészen lent már a virágzó leánderok s a háromszor bővített disznóól pörög az illatok szedült örvényében. S az örvényen túl ott volt Gyergyó, ahol *száz férfi bókolt, a fákon hó volt, s a szívekben lángolt a nyár.* Először úgy gondoltad, hogy Bischoff Médit, Bischoff Zsuzsit, Nagy Ferencet, Kóschner Bercit, s a balatoni nagy teherautó minden utasát beengeded, de aztán úgy döntöttél, hogy Gyergyó csak a tied, sokan-sokan lesznek ott, de az itteniek közül egyedül te.

Később a tölcserudvarból a disznószag elillant, mert Tónit feketevágásért börtönbe zárták, s a kilenc állatot elszállították, oljukban időnként csak patkány futkosott, a hegy gyomrában nagy fenyőkkel dúcolták alá az omló szakadékokat, hogy Sauerék háza nehogy a tölcser aljára szálljon, s te egyszer futva mentél föl a meredek lépcsőkön, hogy Sauer bácsi jöjjön, mert a nagymamát megütötte a szél.

Mit kerteljünk, Gyergyót is egy kicsit felverte a gyom, s csak akkor szikráztak fel újból a fényes havasok, amikor Szákula Bogdán azt mondta, hogy Gyergyószentmiklós született, s a ZIL teherautó ablakán kihajolva mind a harminckét fogát mutatta nevetve, s a motortúrázatás benzinfelhői sem zavartak abban, hogy eszedbe jusson a gyergyói levegő, amit a havasok közt ide-oda kavarr a szél, s nem számít, hogy a fákon hó van, a hó alól leánder illata árad. Szákula Bogdán a mákostosztaszínű haját az ujjjaival beleszántva hátrasimította, s az asszonyok a Ládareészlegben azon vihogtak, hogy mennyit túráztatja ez itt a ZIL-jét, s akkor egy-egy pillanatra a hátad mögött a kalapálás teljesen abbamaradt, s tudtad, hogy a kezekben állnak a kalapácsok, s minden szem a hátadra tapad, s a nagy szürke köpenyedben úgy érezted magad, mint egy veréb, akin csúnyán lötyög a tollazata.

Mi meg csak hajtottunk át a Bucsinon, és tudod, az út mellett szorosan kis törpefenyők nőttek, de amikor egy kanyarban az útszélhez túl közel sodródtunk, akkor láttuk, hogy a fenyők nem törpék, hanem a szakadék aljából kinőtt óriásfenyők csúcsai, s akkor a kezemben olyan síkos lett a kormány, mintha jégből lenne, csakhogy meleg

jégből, s a hátamba is mintha jégcsapokat dugtak volna, amik forrón olvadtak le a derekamig. Persze, te nem tudod, *a Bucsin a tenger színe felett 4798,29 párizsi lábnyira fekszik. Nevét Bucsin székely rabonbántól nyerte, ki Zandírhám fiát, Apoldot követte a rabonbánságban.* Érdekel ez téged? Kell hogy érdekeljen, mert ha egyszer elmegyünk a gyergyói bálba, nem kerülhetjük el a Bucsint. S egyáltalán mindent végig kell gondolnunk, mert itt hebehurgyaságnak helye nincs. Nem alhatsz ott, ahol éppen rád sötétedik, még akkor sem, ha felfűtötten langyos a nyári éjszaka, s ha a medvéket távol tartaná Balázs úr kétszövű előltöltőse. Mert Balázs urat meg kell hívunk, ez ellen, légy szíves, ne szólj. Én evvel úgy vagyok, hogy nélküle már egy tapodtat sem. S ha a milicista kötözködni találna, inkább mindnyájan visszafordulunk.

Tudod, Gyergyó-Szárhegyen éppen temetés volt, s egyforma fekete ruhában, egyforma csizmákban, majdnem egyszerre lépve, a faluból menet kanyarodott fel a hegyre, amit – azóta tudtam meg szintén Balázs úrtól – úgy hívtak, hogy Szármány, s a harangok annyira, de annyira szóltak, hogy azt hittem, az égbolt változott haranggá, s káprázó szemem előtt ide-oda, ide-oda kondult a nap. Utólag tudom, hogy ez az érzékek játéka volt, s egy családka apró fénytörésé, amit a szemhéjon felgyűlő vízgömbök okoztak. És az egész Szármány közeite *tejfehér márványból áll, melynek felülete, mint a párosi márvány, hajnalpír színt ölt a lég érintésénél.*

Balázs úr szavát majd te is nagyon figyeld, de résen kell lennünk, s ha intek, igyekeznünk kell majd a futásban, jobban, mint mikor Balázs urat földmérnöknek nézték, s drága fényképezőgépet a háromlábú állvánnyal futva menekítette a földhözragadtak haragja elől. S ha Balázs úr nektek is elmondja, hogy *A mi keleti szomszédainkban, a szomszédos Dunafejedelemség népeiben nemcsak most, hanem, úgy látszik, régen is megvolt a communisticus hajlam, a más földjének elfoglalási ösztöne (. . .), hogy ekéjüket a mi harázdáinkba akasszák, s lassanként kellő óvatossággal a hazánkat keletről és délről körítő, akkortájt lakatlan és felvigyázatlan havasokból olyan darabot foglaltak el, mi megközelíté a 200 négyszög mfdet,* akkor ne mosolyogjatok.

A zöld muszlinruhát melyikünk veszi föl? Te vagy én? Azt mondod, nekem kicsi. Ez itt nem érv, te is jól tudod. Jó, maradjon a tied. Nekem jó lesz egy *bundika, amennyiben az feketére festett irhából van készítve, s veres selyemhímzésekkel (mik a virágornamentika műtélzessel kivitt módozatai) van gazdagon előlntve, mely élénk színezetű ékítményezés a fekete alapon igen jól veszi ki magát.* Látod, nem is baj, hogy még mindig kontyom van, ehhez illeni fog, s mi nem hagyjuk magunkat a *divatkórtól háttérbe szorítani.* Balázs úrnak flanelujjú bőrmellényt készítünk, amelyben könnyedén mozoghat, s egy bizonyos Ádám úrnak, akit okvetlen meghívunk, a mellénynek az a *sajátos fajtája fog tetszeni, amely nem elől, hanem oldalt gombolódik, s melyen a mell közepére eső, többnyire körídomú díszes virághímzés jön. Ezen mellény, ha nem annyira szép idomú is, mint a másik fajta, de mindenesetre célszerűbb, a mennyiben a mellet a hidegtől jobban védi.* S ezt a bizonyos Ádám úr értékelni fogja, mert ő aztán ismeri Gyergyó éghajlatát. S nem utolsósorban ismeri a különböző Részlegeket is, s így Bogdán úrral lesz miről beszélniük. Talán még én is szóba hozhatom a Ládárészleget anélkül, hogy báli kedvünk lekonyulna tőle. Készüljünk föl rá, hogy Bogdán úr hajából a mák már mind kipotyogott, s maradt az egyszínű fehér porcukor. Szemet hunyunk fölötte. Afölött is, hogy a virágornamentikás bundika kövérít, s afölött is, hogy a zöldfodros muszlinruhában kicsit vaskosabb a térded a kelleténél, de ezeket senki, de senki nem fogja szóvá tenni, mert Gyergyó népe *jóval pallérozottabb a csíkiaknál, mit azon körülménynek tudhatunk fel, hogy úgy a tutajozás, mint a borszéki savanyúvíz széthordása, mi itten csaknem mindenkit foglalkoztat, messze vidékekre elviszi ezen fiúszék lakóit, s más vidék népeivel való gyakori érintkezésre utalja; miáltal erkölcseik szelídülnek, s leveiközlik azon szilajságot, mi többnyire minden havastáji népnél meg szokott lenni.* Igen, mert amikor Gyergyószentmiklóshoz a bejárást kerestük, s egy porfelhőben tűnt el per-

cekre minden, s a dömperek és más benzinszagot okádó gépek között sokáig vesztegeltünk a leeresztett sorompónál, s a sorompót is csak azért láttuk, mert a sárga fényű neonok nappal is égtek, a Trabantunkhoz jött egy gyergyói székely, aki a tüdejéből a gyári műszak levegőjét fújta, s a szilajságot annyira levetkőzte már, hogy az útbaigazítás után kezét csókolt. Síríljenek erre, mutatott nagy ívben, s a testvéri kézfogást egy cuppantással tetézte. Igen, őt kínáltam meg az almás lepénnyel, amit Kolozsváron Samu süített még. Drága, drága Samu, a háború előtt Javor Pál-bajuszával, s a negyven év óta változatlan frizurájával. Talán még egy Bocskai-ruhája is lóg valamelyik naftalinos szekrényben. Őt okvetlen elhívjuk magunkkal. Jaj, már megint miket hordok össze, mintha nem tudnám, hogy tavaly agyvérzésben meghalt. Miért, mondta valaki, hogy esti öltözet vagy életben levés kötelező? Se frakk, se szmoking, se sötét öltöny, se az életek jól vasalt, elvágólag hajtott egyvidejűsége. Samu eljön; ha kell, óhozzá igazítjuk az időt, s a Kalotaszegi Madonnából fogunk énekelni, s hogy kedvében járjunk, a 43-as divat szerint fésüljük át a hajunkat.

Kisőreg, te egy kicsit kóvályogni fogsz, de tulajdonképpen mindig szerettél nagyok közt forgolódni, kifigyelni őket, csak azt nem kedvelted, ha nagyon színen kellett lenned. Ígérem, erre majd ügeylek.

Még egy kis időznivalóm van Gyergyószentmiklóson, mert beljebb kerülve már nyers növényi szagokat hozott a szél, s a város szélén már olyan utak is voltak, amiket egyenletes zöldre nőtt be a fű, s egy helyen, ahol két utca összefutott, harsogó zölddel egy fenyes hegy állta utunkat, s a mezítlábas gyerekek azt mondták, hogy az a Csereoldal. S a múzeum, melyhez kulcsot kellett kérni, mint valami apró kis műemlék templomokhoz, s a padlója fehérre volt sikálva, mint a gyűrődéskák, s egy kupacba voltak letéve az akkor még megnevezhetetlen kincsek: hurutosdézszak, alsóköntösök, lájbik, másodnapos ruhák, kocsiládák, átalvetők, gabonamérők, ruhamosó dörzsölők, szegelet-kendők, álló- és falitálasok, pulizskafőző üstök, vajkőpülők és tejesevények, ma már a nevüket is tudom. S ott volt a Bocsányi család kelengyészládája 1790-ből, melyről úgy gondoltam, hogy tele van kelengyével, de felnyitni nem mertem, mert nem illett volna, mint ahogy egy régi udvarház vendégéhez sem illett, hogy magára hagyva a ládákat és szekrényeket nyitogassa.

S most gondolhatnád, hogy a gyergyószentmiklósi csendes múzeum meghittre kopott tárgyait gyengéden félrerakva ide hívjuk a vendégeinket, s a gyűrődéskapadlón kezdjük a táncot, mihelyt a muzsikások az oszlopos tornácról betalálnak, s egy lábú tortatartókon csemegéket hordunk körbe, s a sült húshoz befőttet kínálunk, selyemfényűre érlelt puha barackokat, s cseresznyéket, amikből elvéve hiányzik a mag, s Bogdán úr kedvéért ángádsábort is főzünk, de lehet, hogy ezt már Ádám úr is szereti. Huruttal savanyítjuk. S mert az ángádsábor készítésében a férfiaknak részt venni nem szégyen, a régi kicsiház-beli plattenes tüzelőbe begyűjtünk, jó is a meleg, mert ne feledjük, hogy odakint hó van. Ha más nem vállalja, majd én meggyúrom a laskatésztát, bár ezt sose szerettem csinálni, ha gyűrődéskát nem találunk, gyúrhatom akár a lisztfehér padlón is, ehhez az ornamentikás bundikát már le kell vetni, Bogdán úr a tüzet rakja kukoricacsutkákkal, Ádám úr meg a tészta való húst fűszerezi. Te meg csinálhatsz azt, amihez éppen kedved szottyán.

De nem, ezt nem érdemes, mert Gyergyószentmiklóson *tilos volt este tíz óra után a kocsmában dombolni, az utcákon visitani, az ablakok alatt fel s alá járkálni s hegedülni. A virrasztó tétel semmiképpen nem engedtetik hajnalig vagy virrattig, hanem csak késő vacsorakorig, amikor az ember le szokott nyugodni ágyában.* Te is beláthatod, hogy itt nem maradhatunk. Megvárjuk, míg a tűz elhamvad, az ángádsábort még okvetlen megesszük, mert éhesen útra nem kelhetünk, hisz már te is tudod, hogy a *havasi lég mily étvágyingerlő.* De ha elálmosodnál, csak szóljál, valahonnan kerítünk egy ágyat.

Még kerüljünk egyet az örmény temető felé, jó lesz, ha a nagy hóban a mi lányomunkba lépsz, s Ádám úr már fordítja is a latin kiírást, fordítaná, ha a betűket nem tapasztotta volna be az odafúvott porhó, de Bogdán úr már mondja is kapásból: Ezen helyet az idegenek temetésére berendezte Ferenczy György pap 1637. S nem akarja elhinni, hogy én tudtam, hogy ő örmény, s hitetlenkedve néz rám a kovácsoltvas kereszt alatt, melyet a térdig érő hóban is játszva megtalálok, s a tábláról lehettemmel olvasztom le a makacs havat, míg elő nem tűnik, hogy Szákula család. Mit gondol, akkor az ángádsábort mi a fenéért főztük? Kérdezem sértetten, de te a bundikám alját húzkodod, hogy hagyjam abba ezt,

S akkor, tudod, otffelejtettem magunkat. Ott, az örmény temetőben, ami, ha meggondoljuk, nem csoda, mert már majdnem derékig hóban álltunk, s a porhó meg egyre csak szitált, s már mindenünk olyan fehér volt, hogy a világgal egybefolytunk, s sehol egy figyelmeztető szín vagy mozdulat. S Ádám úr sem mondta, hogy jó lesz vigyázni, pedig ő már látott hasonlókat. A három kis zenész meg a hangtompító alatt azt dudorászta, hogy porka havak esedeznek dehó reme róma, egyszóval minden csendes és megnyugtató volt.

Végül is a baj csak annyi, hogy mire összekaptam magunkat, már húshagyó kedd is elmúlt, s nélkülünk futott el a farsangi szán a temető mellett. Pedig szép maskurák lettünk volna. Itt a feltámadásig már senki sem muzsikálhat, még Jan Garbarek sem, hiába idegen állampolgár, nem is beszélve a három kis magyar sovány muzsikusról.

Valahogy úgy voltunk mindahányan, hogy elcsigázottságunkban szívesen elodáztuk a régi gyergyói bált, mert még felkészülve sem voltunk rendesen, s az összeszedettségünkkel is mindig baj volt. De nézz ide, mutatok valamit. Tudod, mi ez? Igen, ez Borszék.

A nagybetűket már ismered, tudom, a többiben majd segíték én. *A borszéki főkút, töltőház és fedett sétány látképe.* Mit szólsz ehhez a fedett sétányhoz? A pontosan 9 darab karcsú oszlophoz, s az őket összekötő félkörös ívekhez? Ide a porhó csak akkor vág be, ha szélvihar is támad, a csendes, éjszakai havazástól itt védve van az ember, s itt bátorosan lehetne *fel s alá járkálni s hegedülni*, és ha a kedvünk – mint ahogy szeretnénk – tényleg kivirágozik, senki sem szól ránk, *ha dombolunk s visítunk*, mert láthatod, hogy a lakóházak távolabbra esnek. *Mellékelt képünk előtűnteti a szép svájci ízlésben készült töltőházat, melynek jobb oldalán buzog fel a Borszék főkútja.* S ha a dalolástól már kapor a torkunk, vagy a kis sovány zenészek ujja merevre válna, bemegyünk a svájci ízlésben készült töltőházba, ahol biztos, hogy meleg van, mert ha nem fűtenek, *a borvíz megfagyván, szétlöki az üvegeket.* S ha a buzgó főkútból megtöltjük poharainkat, te is igyál csak, még akkor is, ha valóban savanyúnak találod, mert ez azon életforrás, *mely már oly számosakat – kikre a halál leselkedett életmetsző kaszájával, kiknek életfonalát már a párkák ollójuk között tarták – visszahívott az életbe.*

S mert végül is mindenki megérkezik, Jan Garbarek Samunak fog improvizálni a szaxofonján: Elpihent a nagyvilág, elpihent a gond, messze valahol kondul egy kolomp, s ő is benn marad velünk a töltőházban, pedig norvégságának meg sem kottyan ez a kis kinti fagy, meg sem érezte, hogy gyér szöke hajába néha belekapott a jeges gyergyói szél. Balázs úr egy szögre akasztja kétcsövű puskáját, s a puskaopt egy magas polcra rakja, nehogy a szétcsordogáló borvízben valahogy nedvességet kapjon, leveti a flanelujjú börmellényét, s lelevén magáról a havat, szakálla még feketébbnek tűnik, úgy, mint a hóban tisztított drága kelmék. Ádám úr a szemüvegét törli, mert a melegben bepárasodott, s ez az éjszaka többször megesik vele. Bogdán úrról azt mondjuk mindketten, hogy milyen nagyon kedves, amikor nevet, pedig a magasra csavart lámpák imbolygó fényében látjuk, hogy a híres-szép fogából egynéhány hiányzik.

Az csak jóval később lesz, amikor a három sovány kis muzsikós bátoritanul belekap, hogy egy régi gyergyói bál, s mi mindahányan – köztünk Balázs úr is – felkapott

fejfel a Jan úrra nézünk, hogy lássuk, nem készül-e az arcán valami grimasz, de ő csukott szemmel figyeli ki a muzsika lelkét, s amikor a lantmuzsikás azt pengeti, hogy száz férfi bókolt, a fákon hó volt, a szoprán szaxofonján finoman ráfeleli, hogy szívbemben lángolt a nyár. S a te rakottszoknyás matrózzruhádra s rövid patentharisnyádra ráfeleli a zöldfodros muszlinruhát, s elmuzsikálja az egészen kicsi kis rózsaszín rózsát, amiről mi már egészen elfeledkeztünk. S a te széken kalimpáló lábaidra ráfelel engem, s az én fakuló kontyomra ráfelel téged, s a rövid sztakkátónál te oda-súgod, hogy öt cseresznyemag, s ettől már én is tudom, hogy a gyöngyházfényű futam a selymes őszibarack, s rövid próbálgatás után belekezednek együtt a Ládarászlegbe, s Bogdán úr belefésül a most már cukorszín hajába, s Ádám úr másodszor törli a pá-rás szemüvegét. S ez így megy majd egészen hajnalig, míg meg nem halljuk, hogy megjöttek a gyergyói fuvarosok, s kinézve majd látjuk, hogy zabos tarisznyát akasztanak a lovaik nyakába, s a zömök kis bélbóri lovak úgy gőzölögnek, mint az üst a nagymosáskor, s akkor az izzadt hátukat pokróccal rendre betakarják, s szekereikre rakni kezdik a szalmába takart palackokat, hogy *széthordják a haza minden zugába, mi által erkölcsaik szelidülnek, s levetkezik azon szilajságot, mi többnyire minden havastáji népnél meg szokott lenni.*

Akkor nekünk már csak a fürdés lesz hátra, mert a töltőházi melegben felhevült a testünk, s félünk, hogy a hajnali fagyban mi is gőzölögnénk, mint az apróka lovak, s elmegyünk a Lobogó forráshoz, amely *valódi vízkádó, de melybe beleülni ugyancsak nagy önmegtartózkodás és elhatározottság kívántatik, mert a test a hidegségben rákveres lesz, de ha az első perc tűz- vagy inkább jégpróbáját kiállotta az ember, azután a testet kelle-mes zsidbadás s áthevülés fogja el.* S itt vannak a csinos vetkezőhelyiségek, s én tudom, hogy vannak bizonyos fürdőszobák, ahol előmelegített vizet öntenek a kádba.

Te mehatsz, majd ha akarsz, a hideg fürdőbe, mert egy kicsit mindig hősködő voltál. Neked jó volt a Duna 16 fokosan is, s képes voltál térdzokniban korcsolyázni menni. Én oda megyek, ahol a vizet előmelegítették, s biztos, hogy Balázs úr, Ádám úr, Bogdán úr, s talán Jan urat kivéve mindenki más ezt választja majd. Csak aztán ne érezd magad nagyon egyedül. Meg különben is, mit ér a hősködés, ha nem látja senki? Jobb lesz majd, ha szépen velünk jössz. Látod, a vörös keramitkockákon úgy csil-log a pára, mint más évszaki hajnalokon az erdei fövényen a harmat, s gondolhat-nánk, hogy a magas, csepp kis ablakon egy behavazott páfrányerdőt látunk, de mire újból odanézzünk, a páfrányerdő eltűnt egy fénylő vizenyőben, mert mindent átjárt az előmelegített borszéki víz savanyú párája.

Most azt kérde, hogy mégis mikor megyünk?

Pontosat nem tudhatok.

Addig is vigyázz a muszlinruhádra, legalább te ne edd már le semmivel. Én a bun-dikát naftalinba tettem, nem szeretném, ha kirágná a moly.

Mindenesetre a fagyot és a nagy havat meg kell várjunk. Egyszerűbben szólva: Majd ha fagy és hó lesz nagy.

Számunk írói

Domokos Pál Péter néprajztudós

Dalos Margit író, Sopron

Cselényi Béla költő, Kolozsvár

Balogh Margit történész

Endreffy Zoltán filozófus

Kamarás István szociológus

Bécs szimbolikus szerepe Krúdy műveiben

1920-ban jelent meg Kosztolányi Dezső szerkesztésében a *Vérző Magyarország* című antológia.¹ Krúdy egy elbeszéléssel szerepel benne, melynek címe: *Az utolsó garabonciás*. Főhőse Siska, a rejtélyes postás, aki tíz éve járja az országot egy levéllel. Végül haldokolva, a megszállt országrészekből menekülők között, egy marhaszállító kocsis utasának adja át menyasszonya levelét. „A felső Tisza hullámaiban kékül a szem; a válla fehérsége szűz, mint a tátrai csúcsok hava; a kezének ujjai a szétváló magyar folyók, a Körösök; a fogainak sövénye a Királyhágó hegylánca; arca, haja barna, mint a bánati föld; hangjában lágy furulyaszó, amelyet északon hallani a Szent János tüzei mellett; érzelme mély, mint a Duna Drégely romjai alatt; reménysége a csillag, amelyet melázó pásztorok látnak messzi Magyarország felett tündökölni; szájának méze Érmellék és Szerednye borához hasonlatos; jókedve mint a pisztráng a Poprádban, és búja, búbánata halkán jön, mint az este ereszkedik le a fénylő máramarosi havasokra. Az ország szépe ő, felruházva mindazon bájakkal, amelyekkel a költők valaha Magyarországot magasztalták. Szívének nemessége végtelen, mint a búzatermés, lelkének áhitata égbeemelkedő, mint Lomnic hegye, jósága oly áldott, mint a nyár a Duna völgyében. Ő írta neked a levelet, amelyben azt üzeni, hogy szakadatlanul, felejtés nélkül vár. Vár a Tisza mellett, vár a Kárpát alatt, jelen van Erdély ősi országutain, a Bánátban búzavirág kékségével virít, Pozsonyban a harangok hangjában maradt meg a szava, hogy nyomban ráismerni.”²

Hamisítatlan, a barokk költészetből származó földrajzi misztikával személyesíti meg Hungáriát.³ Siska a végső találkozás előtt bejárta az egész országot, mindazokat a tájakat, amelyek később a levélben átlényegülnek. Azonban – egyetlen külföldi helyként – Bécsbe is eljutott. „Néha – amint Siskának kedve diktálta – egy igen nagy úr bízta meg a levéllel a bécsi piacon, amint ott bámészkodott volna a Magyarországból jött komondorokra, a kutyák ugattak és a nagyúr szeme nedvesedett a könnyektől. »Vidd el, fiam ezt a levelet annak az asszonynak, aki a gyermekünket nevelgeti valahol Magyarországon«.”⁴

Azért választottuk Krúdy Trianon utáni novellisztikájából éppen ezt a szöveget, mert – noha a fentihez rokon földrajzi misztikával előszeretettel élt máskor is publicisztikájában, például *Az égett emberhez; Apostolok útja; A peleskei jegyző útján* stb.⁵ – ez az a hely, ahol Bécsset is elválaszthatatlanul rárajzolja az imaginárius térképre. Azt a Bécsset, amely kezdettől fogva kulcsszerepet játszik műveinek jelképrendszerében.

Fel lehetne sorolni azokat a motívumokat, amelyek magát a várost, a város egyes épületeit, helyszíneit jelenítik meg: a Szent István-templom tornyát, amelyre hol vándorlegények, hol – mint Ferenc József temetésekor – tűzoltók tűzik ki a zászlókat;⁶ a külvárosi Matschaker-Hof vendéglőt, amelyben a gyanútlan és bizalmatlan magyarok megszállnak vagy foglyul esnek;⁷ a Ringet, amelyre Pesten az Andrássy út emlékeztet;⁸ a lóversenypályát, amelyre csak másodvonalbeli közönség megy ki, ha Ferenc József hanyagolja a futtatást Schratt Katalin kedvéért;⁹ vagy a kapucinusok sírboltját, ahol egy rémteli éjszakán üresnek tűnik Rudolf királyfi koporsója.¹⁰ Azonban önmagában nem értelmezhető ez a képzeletbeli topográfia és annak sincs sok értelme, hogy összevegyjük a valósággal, hasznosabb, ha arra figyelünk, hogy egy-egy látszólag ártalmatlan Bécs-anekdota hogyan illeszkedik a napi politika Bécsset érintő cik-

keihez.¹¹ Krúdy egész történelemszemléletét és politikai állásfoglalásának historikumát kell ahhoz megvizsgálnunk, hogy értelmezhezzük Béccsel, illetve a Habsburg-házzal kapcsolatban mitoszát, amely jó néhány művének tengelyében áll. Reméljük azt is, hogy vizsgálódásunk a Krúdy-életműben valamelyest járható ösvényt vág, akkor is, ha a szórványos Krúdy-filológia nemigen segíti munkánkat.

„... barátom, pártfogóm, ideálom, mentorom”: így emlékezik egy évvel halála előtt, 1932-ben Krúdy Szemere Miklósrá (egyébként éppen 1905-ös februári közös bécsi farsangolásukat fölidézve).¹² A nagyúr halála után pedig így írt róla: „Szemere megindultan, máskor elkeseredéssel, szinte kétségbeeséssel látta Magyarország rohanását sírja felé. Nem akartuk meghallgatni aggodalmait. Egymás után írta röpiratait – de ez a kor nem volt Széchenyi kora. Senki sem olvasta a röpiratokat. A sajtónak legfeljebb egy vigyori mosolya volt a próféciákra. Az ifjúság, akihez Szemere fellebbezett, olyan romlott kezdett lenni, mint az öregek [. . .] tréfa, gúny, élc volt a jutalma a legromlottabb korszaktól, amely valaha volt Magyarországon, amely a háborút előidézi. Mint Ninive felé a végzet; úgy közeleg az öldöklések angyala az ország felé, már leszakadóban van az ötesztendős éjszaka, amelynek hajnalodása előtt a csecsemőket is meggyilkolják [. . .], mégsem eszmél senki. Csak egy öreg úr ül magányos fogadói szobájában és látogatói előtt úgy szidja az országot, mint a bokrot. »Kielégítetlen ambíciók«, gondoljuk magunkban mi is, akik szeretjük. Aztán felnyíltott a lap a jóslatok könyvében és kezdődött a csontok tördelése.”¹³

Azóta sem olvasta Szemerét senki. Pedig megéri, nemcsak Krúdy miatt. A konzervatív, liberális, sőt szocialista eszméknek e sajátos és független képviselője – főleg külpolitikai téren – tényleg prófétikus előrelátással rendelkezett. Híres, Krúdy által állandóan emlegetett Széchenyi-pohárköszöntőjében így riogatta a millenniumi ünnepek után nem sokkal, 1897. február 7-én hallgatóit a Nemzeti Kaszinó díszlakomáján: „Bizonyos társadalmi nihilizmus felé evezünk, amelynek nem távoli partján kéklenni látom a mottót, hogy »Magyarországon a tisztességes embernek túl nagy handicap teherrel kell lefutni az életpályát« [. . .] Erre ürítem a kupát és egy jobb jövődöre! mert nem boldog a magyar!”¹⁴ 1898-ban – mintegy Eötvösnek a *XIX. század uralkodó eszméi* című művét folytatja – így aggódik: „A socialista régime a népeket rabigába hajtja: elsősorban az államéba, mely náluk mindenható, és közvetve azoknak a nemzeteknek a jármába, amelyeknek nem minden a jelen és nem sietnek élni.”¹⁵ 1902-ben követeli, hogy a Jefferson-féle amerikai törvény, a „homestead” mintájára alkosson a magyar parlament is törvényt, amely elidegeníthetetlenül nyilvánítja a paraszti birtokot.¹⁶ 1903-ban félreérthetetlenül leszögezi, hogy az egységes magyar királyság csupán „uralkodónk világszerte ismert egyéni gavallér virtusán és személyes erényein” nyugszik, ez azonban nem állandó intézmény, hiszen Ferenc József életéhez van kötve. A Lajtán túl dúl a nemzetiségi harc és a fajgyűlölet; Magyarországon a sajtóban és a beszédekben jelentkező magyarosítás csak meggyűlölteti a magyar hegemoniát, nő a szegénység, a nyomor, „s vele karöltve lenn a magyar és a nemzetközi szocializmus, fenn a politikai nembánomság”; félreértések elkerülésére leszögezi, hogy nem általában kárhoztatja a szocializmust, mivel a Malon-féle tudományos szocializmus több tételét maga is vallja. (Benoît Malon, az egykori kommunár, svájci származásából visszatérve, a nagy tekintélyű Revue Socialiste szerkesztőjeként szembeszállt a marxi történeti fatalizmussal: úgy vallotta – a romantikus francia szocialisták tanítványaként –, hogy minden történelmi szituációból több kiút létezik. Ő volt Jaurès mestere.¹⁷) Szemere ellenszereként utópisztikusán a nemesség kiterjesztését ajánlja és azt, hogy az ily módon újjáélesztett köznemesség kollektíve képezze a felsőházat, megdönthetetlen gárdát toborozva így a monarchikus állameszme köré. Krúdyra nyilván hatott az erotikus szimbolikával megfogalmazott zárókép: „Hungaria megnőtt, nem óhajt többé Bécsből rövid ruhát, megvannak érzelmei, sze-

szélyei. A leghívebb neje lesz a királynak, *nem kaczerkodik a koronás szomszéd urak* egyikével sem. Hát miért csinálni belőle apácztát?”¹⁸ 1909-ben keserűen állapítja meg, hogy a haza elavult fogalom, Jókainál találjuk utoljára. Ellenségeink ugrásra készek, de mi nem indítunk ellenük háborút, bevárjuk, amikor nekik lesz kedvező a pillanat. „A balsiker e szerint részünkre előre biztosítva van.”¹⁹ Ugyanebben az évben, a képviselőházban mondott beszédében sürgeti, hogy még azelőtt támadjunk mi, mielőtt Oroszország felkészül a háborúra.²⁰ 1910-ben régen ismeretesnek nevezi a jelzőt Ausztria–Magyarország feldarabolására.²¹ Személyesen is eljár Szófiában és Konstantinápolyban és cikkekben sürgeti a Monarchia szövetségét a bolgárokkal és a törökökkel.²² Gúnyosan támadta Lueger bécsi antiszemitizmusát, amelynek csupán kártékony hatása lehet Magyarországon is.²³ Röpiratok és cikkek sorában sürgette a hatékony katonapolitikát, svájci típusú nemzetőrséget, amely minden férfit fegyveres kiképzésben részesít, illetve a modern technika, így a léghajók és repülőgépek alkalmazását.²⁴ Úgy látszik, Jókai az *Ahol a pénz nem isten* című regényében Szemere egy beszédére reagál, amikor a magyar nemzet felfegyverzését követeli.²⁵ 1912-ben Szemere elítéli a Habsburgok azon gyakorlatát, hogy arisztokratikus címek adományozásával kenyerezték le a politikus magyarokat.²⁶ Ugyanebben az évben megvalósíthatatlan utópiának nevezi – Proudhonra hivatkozva – az örök béke gondolatát.²⁷ 1913-ban, a Balkán-háborúk lezajlása után végzetes hibának tartja, hogy az osztrák–magyar külpolitika nem keres érintkezést az orosz elnyomás ellen lázongó ukránokkal.²⁸ Egyébként tudományos pályázatot írt ki a magyar–ukrán érintkezések köréből.²⁹ 1917-től, amikor megszaporodnak a békepróbálkozások, arra figyelmeztet, hogy a rossz béke rosszabb, mint a háború.³⁰ Végül 1918. március 12-én a különböző pártok összefogására hív fel a „bolsevik-világáramlat” és az „orosz bacilus” ellen.³¹

Krúdy nemcsak utólag küszködött a Szemere-féle gondolatokkal. Egyértelműen Szemerére kell vonatkoztatni két cikkének tépelődését is. Az első 1915. november 14-én jelent meg: *A diákok éhsége Pesten*.³² Összehasonlít két diáktípust: a vagyonost, aki a bécsi Theresianumban és Oxfordban végzett (egyértelmű utalás Szemere pályájára) és azokat a szegény diákokat, akik a hazai iskolákban végezve életre-halálra hívei lettek a magyar függetlenségi hagyománynak. Az összehasonlításban egyiknek sem ad igazat, és üdvösnek tartja, hogy újabban egyre többen teszik magukévá a nyugati műveltséget és nézőpontot. A másik „naplójegyzet” 1916-ból való: *Korunk hőse: Olivér*.³³ Ennek végén, noha elismeri az Olivér-fajta külföldön iskolázott hazaszere-tetét, mégis úgy látja, hogy fölösleges az ő fáradozásuk, a magyarnak nincs rokona, csupán – az éppen győző magyar katonák révén – a „magyarok Istene”. Ezt a belső vitát akkor értjük meg igazán, ha Krúdy műveiben végigkísérjük annak a Kossuth-párti, függetlenségi, mintegy családilag örökölt világnézetnek a küzdelmét a nemzeti dekadencia, sőt a nemzethalál gondolatával, amely sehogyan sem fért össze azzal az elképzeléssel, hogy a magyar függetlenség majdani kivívása egy csapásra megoldja a nemzet bajait, tehát Bécs az ősellenség, és nem lehet olyan helyzet, amikor bármilyen külpolitikai megfontolásból össze lehet fogni a Monarchia Lajtán túli felével.

A novellákból és a publicisztikákból is bőségesen szemelgethetnénk, de a korlátozott terjedelemre való tekintettel maradunk csak a regényeknél. *A podolini kísértet* (1906) duhaj hőse, Kavaczký haláláig húzatja a Rákóczi-indulót, hogy részeg álmában egy svadron huszár élén lovagoljon Bécs városa ellen.³⁴ Krúdy egy nekrológban Szemere bécsi halálát veti össze Ocskay híres csínyével.³⁵ Krúdy világnézeti tájékozódása kitágult, amikor megismerkedett a polgári radikalizmus eszméivel. Ennek leg-szebb tanúbizonysága az 1910-ben írott regénye, *A magyar jakobinusok*. Forrásként ugyan Fraknói Vilmos 1880-ban írott monográfiáját használta,³⁶ de a beállításban Várady Zsigmond (Jászi Oszkár sorozatában kiadott) Martinovics-könyvét hasznosította, amely nem kárhozatos politikai szélhámosként, hanem minden igaz magyar

forradalmár ösképeként állította be Martinovicsot.³⁷ Semmit sem tudunk Krúdy és a szabadkőművesség kapcsolatáról, de a regény alapján feltételezhető, hogy ez idő tájt rokonszenvezett a szabadkőművességgel. A világháború kitörése után azonban Várady Zsigmond feltűnik Szemerének *A Cél* című lapjában, és a szabadkőműves internacionalizmus ellenében a magyar nemzeti politika mellé áll.³⁸ A világháború első hónapjaiban veti papírra Krúdy *A 42-ös mozsarak* című regényét, amelyet – újabb kiadás híján – csak Karinthy paródiájából szokás ismerni. Feltűnő ebben a könyvben a Mária Terézia-kultusz, amely teljesen áthatja, jelképesíti a szerelmi cselekményszálát; valamint az, hogy Krúdy – élmények híján, emlékekből táplálkozóan – háborús lelkesedésében a sokszor elmesélt szabadságharcos élményvilágot vetíti rá (még akár Krúdy Kálmán csínytevéseit is) a merőben más típusú öldöklő harcra.³⁹ A fordulat, a katasztrófa előérzetében, éppen egy olyan regényben ragadható meg, amely Alvinczi–Szemere alakját állítja a középpontba. Az *Őszi utazások a vörös postakocsin* a Rudolf-legendára épül. Éppen a regény írásának időpontjában jelent meg Herrmann Antal tanulmánya a Rudolf-mondáról.⁴⁰ Ebből kiderül, hogy Rudolf máramarosi vadászatainak színhelyén, ahol Krúdy a regény cselekményének színhelyét lokalizálja, valóban éltek olyan hiedelmek, amelyek feltámasztották a boldogtalan trónörököszt. Alvinczi nem csupán Magyarország pusztulását jósolja meg, hanem Mr. H. (a feloldás ugyanúgy lehet „halott”, mint „Habsburg”) eltűnése után ki is békül Ferenc Józseffel, mintegy példázva a Monarchia két felének kényszerű egymásrautaltságát. Az író tökéletes rezignációját a mottó és a zárlat buddhizmusa jelzi, megjegyzendő, hogy forrásként Lénárd Jenő *Dhammó* című könyvét használta, amelyet Felvinczi Takács Zoltán a Nyugatban úgy üdvözölt, mint a magyarság ázsiai lényegéhez vezető kalauzt.⁴¹

Nem tudjuk, mióta állott Krúdy kapcsolatban Szakács Andorral, aki 1918 legjelentősebb függetlenségi fórumát, a *Virradatot* alapította és szerkesztette.⁴² Mindenesetre a szerkesztő írja le először Krúdyról, hogy a kor legnagyobb magyar prózaírója és Krúdy e lapban közölte a *Napraforgót*.⁴³ A regényben többször csap össze Diamant és Kálmán, illetve Kálmán és Pistoli párbeszédében a régi és az új Magyarország: s ebben nem csupán a sokszor emlegetett Grünwald Béla hatását kell látnunk, hanem előlegzi a Szemere Miklóssal kapcsolatban már idézett szkeptikus megjegyzést is, hogy az ó- és az új-Magyarország egyaránt romlott.

A bukás utáni főmű, a sajnos befejezetlenül maradt *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* (1921) jut el először Bécs, illetve Ferenc József olyatén szimbolikus ábrázolásáig, amely immár maradéktalanul beilleszkedik Krúdy jelképvilágának szerelem ihlette alapszövetébe. Mintha Szemere hajdani röpiratának erotikus célzását bontaná ki, amikor az egyre zsugorodó Ferenc Józsefet olyan kultikus királyként mutatja be, aki többé nem képes kielégíteni a nőiségében felnőtt Budapestet. Egyébként Szemerét magát is tárgyalta Krúdy ebben a tónusban, a Zilahy Lajos által 1919 őszén szerkesztett *Kis Krónika* című lapban, amelynek főmunkatársa volt; itt Szemere hanyatlását azzal jelképezi, hogy már többé nem segíti őt a bálványként tisztelt indiai fallikus szobrocskája.⁴⁴ A ki nem elégitett orosz pokoli orgiájaként bomlik ki a regényben a Monarchia szétesése.

Ebben a *Kis Krónikában* az első számhoz a vezércikket *Nemzeti ideál* címen Krúdy írta. E cikkben végképp leszámol a Tanácsköztársasággal kapcsolatos illúzióival. Legalábbis úgy látszik, hogy végleg, ám az *Asszonyág díjában*, illetve a *Fehérvári könyvben* megfogható újjászületés-mítosz még évekig érvényesül, csupán politikai jelzettjei cserélődnek ki. Új reformkort hirdet, új Kölcseyk, Vörösmartyk, Kemény Zsigmondok megjelenését várja, ha többé már nem is hisz semmiféle szervezkedés vagy párt üdvözítő hatásában. A *templárius* (1925) a maga haláltáncával visszavétele mindannak, amit hajdan a Martinovics-regényben fűzött titkos társasághoz és összeesküvéshez. A nemzetköziségben már csupán a nemzetet elpusztító szörnyű hatalmat lát.⁴⁵ A

Királyregények Bécs-képe elválaszthatatlan attól a tapasztalattól, amelyet Hatvany Lajos vendégeként 1925-ben és 1926-ban Bécsben szerzett. A császárváros elfelejtkezett hajdani urairól: mégis él, virul és tovább terjeszkedik. Az *első Habsburg* (1930) Ferdinándjának Bécse így lesz rendíthetetlen sziklává, amelyen minden botor magyar törekvés összezúródik. (Szapolyai ősmagyar allűrjeinek Jászay Pálból merített adatai Krúdy jelképes átformálásában egyértelműen a „szegedi gondolat” Horthyjának vagy Zadravecének handabandázására vonatkoznak.⁴⁷ Ennek a korszaknak az összegzése a *Boldogult úrfikoromban* (1930) című regény. Ez a korlátlan hazugság idejében játszódik, amikor megmerevedett és egyúttal képlékennyé vált az idő: Ferenc József halála után. A magyarság *talán* folytathatja megszakadt életét, *talán* átveheti a Bécs városához címzett fogadót.⁴⁸ Rudolf királyfi előbb még kétszer merült fel Krúdnyál, azután az elvarázsolt sörházban csak hajdani vadászczimborájára és szerelmi vetélytársára, a branzai hercegre emlékeztető alakmása tűnt fel.⁴⁹ A *Jockey Club* (1926) Bécs Rezső figurájával korcs magyar dublört teremt a királyfihoz; a Baltazzi fivérekről írott novella pedig már a szerelmi tragikumot is megtagadja Rudolftól.⁵⁰

Utolsó korszakában Krúdy két regényben számol le a Szemere-féle örökséggel: a *Valakit elvisz az ördög* (1928) Alvinczija idealizált, csak a nemzet hiányzik hozzá, mint eszméinek partnere; a *Kékszalag hőse* (1931) főszereplője pedig elveszti Magyarországot és megnyeri Bécsben a halált. Utolsó perceiben Rezedát akarja helyettes halottnak és megígéri, hogy elintézi temetését a vízivárosi katonai temetőben, ahol együtt nyugszanak Budavár császári védői és honvéd ostromlói. „Könnyebb engedélyt adni egy temetéshez, mint például lövetni a népre.”⁵¹

A Habsburg-uralom első évtizedeibe megy vissza az a közmondás, hogy Magyarország a németek temetője.⁵² Krúdy életműve mintha e szentencia megfordítása lenne: Bécs Magyarország temetője.

Jegyzetek: 1. Vértó Magyarország. Magyar írók Magyarország területéért. Ezt a könyvet Kosztolányi Dezső szerkesztette. Budapest, Pallas, é.n. (1920) Vö. e sorok szerzőjétől: Kosztolányi regényeinek motívóló tényezői. Literatura, 1985. 1–2. sz. (Sajtó alatt). – 2. I. m. 113–118. l. Az idézet helye: 117. l. Gedényi Mihály Krúdy bibliográfiája (Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1978.) nem ismeri. – 3. Vö. Kovács Sándor Iván: Zrinyi kösziklái. In: Zrinyi tanulmányok. Budapest, 1979.; érdekes későbbi adalék található a Losontzi István Hármaskis Tükrenek, a páratlanul népszerű tankönyvnek egyik forrásában, Szatmár-Németi Pap István: Magyarország versekben való rövid leírása [...] Nagy Károly, 1756. Az író pl. így írja le Európát szűz formájában: „Három ország ült fel térde kalácsára, / Dánia, Svécia és Norvég határa, / Muszkák szoknyájára ragadtak s lábára, / Ne tágíts e szűzön, jutsz Magyarországra.” Idézi Kiss Áron: Losontzi István életrajza. Budapest, 1906. 28. l. – 4. Vértó Magyarország. 114. l. – 5. Az égett emberhez; Magyar tükör (1921). Budapest, Athenaeum, 1921. 3–7. l.; Pesti évkönyv. Feljegyzések a magányban és a piarcon, sóhajással és reménnyel az évekből, mikor mindenki rongyos volt Magyarországon Krúdy Gyula írásában (Budapest). Székasi Sacelláry Pál kiadása, 1921. 15–19. l.; Apostolok útja: Pesti évkönyv 57–61. l.; A peleskei jegyző útján: i. m. 121–125. l. és Magyar tükör, 13–16. l. Idevág, amit Márai Sándor ír: „Nép, nemzet, haza, aztán osztály, társadalom számára egységesen nyersanyag volt, amelyből elővarázsolt egy fenomént, a magyart. Mindig az egészet írta, azt a Magyarországot, amely több és más, mint nép, osztály és haza: teljesség: mint az egyén életében a mindennapok vaskos-húsos testiessége és az álmok kódplazmája együtt”. (A százéves Krúdy. Előszó az Al-Petőfi c. regényhez München, Ujváry „Griff” Verlag, 1978. 7. l. – 6. Ld. Nemes szívű Artúr (1916). In: Telihold. Elbeszélések 1916–1925. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1981. 11. l.; Utazás egy Habsburgi temetés körül. (1916) In: Magyar tükör. Publicisztikai írások 1894–1919. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 342. l. – 7. A „Vörös ökörről” ugyanez a történet: A bűvös szekrény. (1908) In: Régi szélkakasok közt. Kisregények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1976. 299. skk. l.; a Matschaker-Hof: Őszi utazások a vörös postakocsin (1917), in: Utazások a vörös postakocsin I. Regények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 159. l. – 8. Nagy

kópé. In: Utazások a vörös postakocsin. II. Regények. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 317–318. l. – 9. Kékszalag hőse. In: Utazások a vörös postakocsin II. id. kiad. – 10. Őszi utazások a vörös postakocsin. In: Utazások a vörös postakocsin. I. Regények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 161. l. – 11. Pl. az „Eji út” című írás a Magyarország 1915. okt. 17-i számában jelent meg, ahol a vezércikk arról számol be: „Győzelmesen megyünk előre Szerbiába”. 1915. szeptemberében a kormány és a székesfőváros hódoló küldöttséget vezetett Bécsbe, a királyhoz. Az „Utazás Bécsbe” mintegy gúnyos ellenpont az ugyanabban a lapszámban közvetlenül előtte közölt lojalis beszédekhez. Tisza István pl. így szónokolt az osztrák–magyar testvériségről: „Ez a diadalmasan kiállott első próba tárja fel igazán ennek az új korszaknak egész horderejét. Erősek voltunk, mert egyik lehettünk.” Weisskirchner bécsi főpolgármester pedig így: „[...] az ősi Habsburg-birodalomban volt egyszer egy férfinemzedék, amely sziklaszilárdan állott, mikor lángba borult a világ, amely nem habozott, nem ingadozott, s mikor a gyűlölettől szított háború hullámai tomboltak körülötte, szeretetben egyesülve munkálkodott, hogy a birodalom számára előkészítse a nagy, a biztos béke boldog jövőjét [...] egységes és testvéri közösség.” A hódoló küldöttség Bécsben. (Magyarország, 1915. szept. 3. 3–4. l.) Az „Utazás Bécsbe” két nap múlva, szept. 5-én jelent meg. Lovászy Márton máskor is mesterien szerkesztette lapját, Krúdyval ellentéve a hivatalos álláspontot. Pl. az 1917. nov. 24-én kiadott számban (ahol egyébként – egy svéd lap nyomán – a bolsevikokat „maximalistaként” magyarítják) a delegáció tagjainak jelöléséről van hír és itt jelenik meg a Pesti levelek sorozatában Krúdytól a szintén gúnyos „A bécsi kalap” című darab. – 12. Kossuth Ferenc első találkozása Ferenc Józseffel. In: Régi pesti históriák. Színes iratok. Budapest, Magvető Kiadó, 1967. 586. l. – 13. Szemere de genere Huba. (1919) In: Magyar Tükör (1921) Id. kiadás 82–88. l. Az idézett hely: 87–88.; új kiadása: Pest-budai séták. Budapest, Magyar Helikon, 1958. 119–124. Megcsonkítva, jelzés nélkül; az első bekezdés „augustus havában” után az eredetiben így folytatódik: „néhány nappal a Veresek uralkodásának bukása után.” (Magyar tükör, 82. l.) – 14. Széchényi (sic) pohárköszöntő. Mondotta Szemere Miklós de genere Huba. 1897. február 7-ikén a Nemzeti Casino díszlakomáján. Budapest, Athenaeum 2–3. l. – 15. Ideal. Budapest, Athenaeum, 1898. 51. l. – 16. Négy országgyűlési beszéd. Homestead. Az ifjúság nevelése. Újságíró iskola. Honvédelmi nevelés. Budapest, Athenaeum, 1902. Idézet: 9–10. l. – 17. A. Cardin: Benoît Malon. In: Enciclopedia filosofica. – Istituto per la collaborazione culturale. Venezia-Roma, 1957. III. k. 279–280. has. – 18. A fenséges Uralkodóház figyelmébe ajánlja Szemere Miklós. Tiszteletpéldány. Budapest, Hornyánszky, 1903. Az idézetek: 3. l., 29. l. – 19. Modern argonauták. Budapest, Hornyánszky, 1909. 23. l. – 20. Szemere Miklós külpolitikai nyilatkozatai 1903–1918. „A Cél” kiadványa. Budapest, Hornyánszky, 1918. 70. skk. – 21. „Külügyi politika”. A Cél, I. 4. sz. 1910. i. m. 87. l. – 22. „Török testvérek, előzzük meg a szlávokat!” I. m. 95. l. és „Kelet” I. m.: 109. l. skk. – 23. Bécs, 1906. június 25”. I. m. 30. l. skk. – 24. Beszéd a delegációban, 1908 elején. I. m. 50. l. skk. – 25. Vö.: Jókai Mór: Ahol a pénz nem isten. – Jókai Mór Összes Művei. Kritikai kiadás. Sajtó alá rendezte: Kókay György. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. 71. és 230. l. és „Honvédelmi nevelés” 1902. ápr. 29. I. m. 49–50. l. – 26. Gentry. Klny. „A Cél” III. évf.ának szept.-i számából. Budapest, 1912. Élet. 7. l. – 27. „Véreim!” (A Cél, III. évf. 7. sz. 1912.) Sz. M. külpolitikai nyilatkozatai, 99–102. l. – 28. „Külpolitikánk”. (A Cél IV. évf. 3. sz. 1913) I. m. 114–120. l. – 29. I. m. 126. l.; a pályázat díjait még 1918-ban sem adták ki, noha érkeztek pályaművek; I. Virradat, I. évf. 20. sz. 1918. márc. 31. l. „Mi van Szemere pályázataival?” Nyilván Szemere ösztönzésével függ össze Krúdy: „Havasi kürt – Ruszin-Krajna kis tükre” című könyvének létrejötte, amely 1919-ben, a Közoktatási Népbiztosság kiadásában jelent meg, mint a „Ruszin-Krajnai Könyvtár” I. kötete. Egyes részeit lenyomatta „Utazás Európa legszegényebb népei között” címmel: Magyar tükör (1921) i. kiad. 25–41. l. részleges ukrán fordítása Ju. Kačijtól: Poloninska treblina. Napisi pro Rus’ku Kraine. In: Zabuta zemlja. Zbirnik tvoriv zarubižnih pismenikiv. Ungvár. Karpati. 1982. 12–34. l. Újabb magyar kiadása nincs. Rokon tartalmú írások Kárpátjáról: „A nemzet lelke Északkeleten”. Magyar tükör (1921) i. kiad. 17–21. l.; „Ábrándos városok”, i. m. 48–52. l. Első ruszin témájú írása igen korai: „A Paraszkiva-malom” (1898). in: „A fehérlábú Gaálné. I. k. Budapest, Magvető, Könyvkiadó, 1959. 105–115. l. A későbbi Kárpátalján, vagyis az Északkeleti Felvidéken tett utazásait Krúdynak feltétlenül kapcsolatba kell hoznunk Szemere vadász-, illetve politikai útjaival, vö. később a Rudolf királyfi-témáról mondottakat. Szemere egyébként 1913-as, idézett cikkében így szól a ruszinokról: „Felsőmagyarország gyermek-ruthénjei között forognak az orosz ágensek, ők aktív politikát csinálnak kifelé. ~ Oroszországban benn elnyomnak, zsarnoki önkénnyel nyűgöznek le minden nemzeti eszmét és kultúrát,

de idegenben forradalmárok. Utánzásra méltó kedélyes rendszer a muszka". (Sz. M. külpolitikai nyilatkozatai, 116. l.). – 30. Tessék választani (A Cél VIII. 1917.) I. m. 134–136. – 31. Pohárköszöntő 1918. márc. 12-én (A Cél, IX. évf. 4. sz. 1918.) 142–143. l. – 32. Magyar tükör. Publicisztikai írások. 1894–1919. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 201–204. – 33. Petit. Naplójegyzetek a szomorú napokból. Békéscsaba, Tevan, 1916. 55–59. l. – 34. Régi szélkakasok között. Kisregények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976. 31–32. l. – 35. „Hua vezér késői unokája, már elevenen legendává lett, jó Szemere Miklós, hívője mindennek, ami szép és nemes az életben, barátság, paripán, asszony, most idegen földben nyugszik, a bécsi központi temetőben, amely oldalról egykor Ocskay lovasai rohanták meg Bécsset. Csendes éjfeleken tán látja is a nyergelő kurucokat mély sírjából. De egyébként minden idegen körülötte" [. . .] Szemere Miklós és indiai istenkéje. In: A Miatyánk évéből (Pest 1918–1919-ben). Budapest, Dr. Rác Vilmos, 1920. 112–118. l. Idézet: 118. l. – 36. Martinovics és társainak összeesküvése. Budapest, Ráth Mór, 1880; a regény forrására Rindó Klára és Szabados Tamás 1983-ban, Eötvös Kollégiumi speciális kollégiumomra készített dolgozata mutatott rá. – 37. Várady Zsigmond: Martinovics Ignác (Természet és Társadalom. Népszerű Tudományos Könyvtár. Kiadja a Huszadik Század Szerkesztősége IX.) Budapest, Deutsch Zsigmond és Tsa., 1909. 84. l.: „Sirjába szállt s onnan pusztán szellemen kiszállván, porrá zúzta még most is zúzza a kiváltságoknak, előítéleteknek, egyenlőtlenségeknek és szolgaságoknak egész épületét. Eletében Sámsonnal gyengébb: halála után annál sokkal erősebb lett. Valóban így van, amint már a nagy angol író is meglátta: A holtak inkább kormányoznak, mint az élők." Fraknoi művének XX. század eleji utóéletéről vö. Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai I. Budapest. Akadémiai, 1957. (XCVI–XCVII. l.) A Martinovics-témát egyébként a regény előtt rövidebb formában is feldolgozta: Ferenc császár éjszakája (1910). L. A Százgalléros. Elbeszélések. Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1971. 39–47. l. Ebben Ferencet teljesen az öreg Ferenc József képére formálja, a „dummer Augustin”-dalok mintájára: „A Dunában abban az időben még Ferenc császár áztatgatta a lábát vasárnap délutánokon, mint ez a bécsi polgárok divatja volt, és a császári kertek alatt messziről virított az orgonabokrok közül az öreg Ferenc tarka napernyője, amelynek árnyékában a császár kolbászt evett, sört ivott, horgászott, és a lábát áztatja.” (I. m. 39. l.) – 38. Várady Zsigmond: A szabadkőműves világszövetség és a világháború. – A Cél V. évf. 11. sz. (1914. nov.) 783–789. l. – Többek között így vitatkozik Szalay Károllyal: „(Sz. K.) . . . elég naivul, azt a kérdést veti fel; nézhetné-e a világ szabadkőművessége, hogy egy ilyen folyamat egy ezereves nemzet eltaposásával végződjék? Biztosíthatjuk Szalay urat: hogy teljes nyugalommal nézné, aminthogy az oroszsal szerződött francia szabadkőművesség máris a pusztulás szélén szeretne látni bennünket.” I. m. 788. l. – 39. A 42-ös mozsarak. Budapest, Singer és Wolfner, 1915. A „Vörösvári úr vadászterülete” c. fejezetet (19–23. l.) vö. pl. „A kandúr” c. tárcával (1928), in: Régi pesti históriák. Színes írások. Budapest, Magvető Kiadó, 1967. 520–525. l. A párhuzamot elméletileg is alátámasztja: „(Nem kell olyan messzire mennünk, hogy ezeknek a régi úrfiaknak a maradékait megtaláljuk ismét a történelem lapjain. A történelem ismétlődik Magyarországon; végzetünk, kedvünk, dalunk és szívdobbanásunk mindig a dicső múlt időké volt, de talán sohase annyira, mint az örvénylő sír e jelenében)”. I. m. 521. l. – 40. Herrmann Antal: Rudolf királyfi a mondában. Klny. az Ethnografiából. (1916); vö. Emil Franzel: Kronprinzen-Mythos und Mayerling-Legenden. Zweite, erweiterte Auflage. Verlag Herold, Wien–München, 1973. Kül. 71. skk. l.; Jókai – aki a Krúdy-regény egyik főhőse – egyébként annak idején politikailag motiválta Rudolf öngyilkosságát. „Tudhatta jól, hogy ha a jelkiáltás elhangzik, feltarthatatlanul lángba borúl egész Európa; a háború, mely akkor kitör, nem futó vihar lesz, mely végig zajlik és aztán elpihen; hanem vérözön, mely minden országot elborít, s hegyláncokon, tengereken meg nem akad. És azt is tudta, hogy a nagy hatalmak fegyveres armadáin túl is van még egy tábor, mely beleavatkozhatik a világháborúba; a »nyomor tábora«. Az a föld alatt haladó áramlat, az a tábor, melynek nemzete a »Senki« és vallása a »Semmi«. Az apokalyptikus hadjárat nyomában hordja a népjólét pusztulását, a nemzetgazdasági kataklysmát. Miért ezt bevárni? Miért nem megelőzni?” (Rudolf trónörököséről) In: Rudolf-Emlék-album. A magyar írók és művészek szíves közreműködésével szerk.: Cziklay Lajos. Budapest, 1897. 35–48. l. idézet: 46. l. – 41. Lénard Jenő: Dhammó. Budapest, 1913. A regény végén idézett Buddha- (páliul Buddhó-) mondás a Dhammapadamból van, i. m. 299. l. Az előszóban így szól a szerző Stein Aurél kapcsán: „De páratlan tudós és bátor honfitársunk, ki büszkén folytatja Kőrösi Csoma Sándor neves tradícióit, megérdemli, hogy nevét tisztelettel említse mindenki széles e hazában. – Ugylátszik (!) csodálatos vonzóerő lakik a régi magyarok ezen valószínű őshazájában. Kőrösi Csoma Sándort

is ez a vágy vitte ki. – Van az egész buddhista-ind gondolatkörben is épen magyar ember lelkét megragadó valami különös varázs, melyet a sémi származású keresztény felfogás sokszor nem egészen elégít ki. Talán mert bölcsőjében ind mesék, ind gondolatok ringatták az ősmagyart, valahol távol ismeretlen keleten, valahol Turkesztán vidékén. [...] Talán ez a török nép, mely északon finn-ugor törzsekkel volt határos (ti. az ujgur, Sz. L.) valami vonatkozásban, talán rokonságban állott az ősmagyarokkal. [...] i. m. 10–11. l.; Vö. Felvinczi Takács Zoltán: Nyugat, 1915. 829. l. és e sorok írójától az utószót Stein Aurél: Ázsia halott szívében c. kötetéhez, Budapest, Helikon, 1986. 438–455. l.; Krúdy ez időben a teozófia iránt is érdeklődött: „[...] de közben (Szindbád, Sz. L.) a teozófiát sem felejtette el, és olykor sikerült meggyőzni hiszékeny nőket arról, hogy Nagy Lajos budai palotájában egy lovagi tornán vagy a zsidó öldöklések alatt Moszkvában már egyszer találkoztak, látták egymást, sőt szerelmesek voltak egymásba, midőn más név alatt, más testi helyben éltek a földön.” Margit nem jött el. – Szindbád: A feltámadás (1915) In: Szerenád. Válogatott elbeszélések. 1912–1915. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 649. l.; A korabeli külföldi és magyar teozófiáról. vö.: Wolkenberg Alajos: Teozófia és antropozófia. Budapest, Szent István Társulat, 1923. – 42. Szakács Andor viszonyára Károlyihoz, illetve a Függetlenségi Párthoz, valamint a lapalapításra vö.: Orbók Attila: Ki árulta el a hazát? Egy politikai riportter vallomása. Budapest. Hunnia, 1919. 13, 27. l., Szakács végig Krúdy legszűkebb baráti köréhez tartozott, vö.: P. Macht Ilona: Egy album képei (Ötven év ötven kép tükrében). In: Valóság és varázslat. Tanulmányok századunk magyar prózairodalmáról. Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulóján. Szerk.: Kabdebó Lóránt. Budapest, 1979. 131–146. l. – 43. „A HÁBORÚ” a sajtóban is elvégezte a maga pusztítását: az újságokból a szépirodalom lassankint kiveszett. [...] A VIRRADAT a magyar szépirodalmat arra a polcra akarja helyezni, amely azt a sajtóban megilleti: vállalkozásunknak ez egyik célja és egyben létjogosultsága. A magyar regénynek újra arra a jelentőségre kell jutnia, amelyben Jósika, Jókai idején volt része. – Kivételesen nagy szerencsénk, hogy a VIRRADAT indulásával egybeesik a magyar szépirodalomnak egy intim, de eredményben igen jelentős eseménye. Legnagyobb élő elbeszélőhetségünknek, Krúdy Gyulának a művészet legmagasabb céljaiig való fölemelkedését értjük. Legutóbbi kárpáti útja alatt készült el arra a ragyogó feladatra, amely most – a következő tárcahasábon olvasható mélységes, benső megnyilatkozása szerint – a VIRRADAT-ban vállalkozik: megírja *élete főművét*, azt a nagy magyar regényt, amelyet ifjúságától kezdve hordott s amely őt kétségtelenül a magyar remekírók első sorába fogja emelni. – Nagy örömünk és büszkeségünk, hogy eszerint a VIRRADAT regényrovatát a pálya fényes delelőjére feljuttot nagy írónknak leghatalmasabb alkotásával nyithatjuk meg.” VIRRADAT, I. évf. Programszám. (Budapest) 1918. 1. l. A lapban ezenfelül „Mélacsai” néven könyvkritikákat is közölt az „Irodalmi Kalendárium” c. rovatban Krúdy, ezeknek csak egy része jelent meg azóta kötetben. (Pl. Régi pesti históriák. Színes írások. Budapest, Magvető Kiadó, 1967. 77–110. l.) Többek között figyelemre méltó a 38. sz-ban (1918. június 2.) a 7. lapon közölt kis feljegyzése: „Szemere György a legszebb magyar ember volt Pesten. [...] A familia, amelyből származik, néhány hónap előtt kapott engedélyt vezéri eredete dokumentálására, a tárt hercegi koronával. (...) A második Szemere Miklós, aki itt jár közöttünk, mint egy honfoglalás kori rejtély, tucatnyi könyvet, röpvét írt a magyarság politikai céljairól. [...] Irunk pedig róla (ti. Szemere Györgyről, Sz. L.) abból a nevezetes alkalomból, hogy belépett a VIRRADAT munkatársai közé.” – 44. Szemere Miklós és indiai istenkéje. In: A Miatyánk évéről (Pest, 1918–1919-ben). Budapest, Dr. Rácz Vilmos. 1920. 112–118. l. – 45. [...] „Hová fusson csaknem szíve gyökeréig mélyedt nagy sebével a magyar? Hol hajthatja le idegen országbeli vándorlásoktól, kinszenvedésektől, veszteségektől verejtékező, véres fejét? Hol lelhet írt a halálosnak látszó döfésre, amellyel az újkor rablói, a bolsevikiek leterítették? A gyermek az anyja ölébe fut az ellenség elől, a nemzet ősi isteneihez menekül, akik ezer esztendőn át védelmezték. [...] A szenvedéseiben lerongyolódott, minden kálváriát megjárt, szinte a pokolból visszavándorolt nemzet, hol találhatna reményt a jövőendő élet boldogságához, ha nem őseinek! Folytassuk tán ott az életet, ahol 1914-ben abbahagytuk, amikor oly sivár és megalázó volt a magyar élete, hogy szinte menekülni vélt a kiaszott, végleg elhervadt, üres jelenből, amikor gondolkodás nélkül belevetette magát a háború örvényébe? [...] Lehetünk még egyszer uzsorások, hamisítók, kufárok országa, miután szegény hőseinket elföldeltük idegen tartományokban? [...] Ferenc József hosszú uralkodása alatt apránként elaludt a mécses a nemzeti ideálok oltárán, a kemény, mindig öreg császár egyenkint behódoltatta a három nemzedéket, amely fölött örökké látszott uralkodni. [...]” Nemzeti ideál. Kis Krónika I. évf. 1. sz. 1919. szept. 23. 1–3.

Krúdy tulajdonképpen azt a gondolatot pontosítja, amely a forradalmakkal kapcsolatos illúzióinak is alapja volt; a 67 utáni elaljasodásnak véget kellett érnie. „Ki hitte volna Magyarországon a proletárforradalmat? Pedig már a harmadik nemzedék tapossa itt a földet Kossuth szabadságharca óta, három nemzedék jött, amely a bűnt bűnre halmozott, trágázta a földet, amelyben lassan izzani kezdett a láthatatlan tűz.” Fehérvári könyv. Termelőszövetkezet Fejérmegyében. (A Közoktatásügyi Népbiztosság kiadása) Budapest, 1919. 12. l. Faksimile kiadása Tóth György István utazásával: Székesfehérvár, Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár, 1979.; a Tanácsköztársaság bukása után Krúdy máskor is mintegy átírja, újabb tapasztalataihoz igazítja régebbi cikkeit. Pl. Az „Orosz hangok” c. cikkét így fejezte be: „Vajon mit írnak most az orosz írók? Milyen kár, hogy a testvérnemzet irodalmát nem ismerjük napjainkban!” (Magyarország, 1919. márc. 30., kötetben utoljára: Magyar tükör. Publicisztikai írások 1894–1919. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984. 659–661. l.). A cikket „Orosz írók” címmel egy év múlva újra közzétették; egy mondatot változtatott meg a szövegben némileg és új véget írt hozzá: „Vajon mit írnak most az orosz írók? – Milyen a hangjuk ma, amikor elértek oda, – amiről eddig álmodni me részelték? A Szabadság országába? A Borzalom Poklába?” (A Miatyánk évből id. kiad. 80–83. l.) – 46. Roger, illetve a francia templáriusok és a mongolok szövetsége a regényben pontos megfelelője a Várady Zsigmond idézett cikkében fölvázolt francia szabadkőműves–orosz szövetségnek. A magyar „nemzeti” érzelmű szabadkőművesek szembefordulására ezzel a „nemzetköziséggel” pedig a regénybeli példa a veszprémi szíjjártómester lázadása. „– Elvesztett Magyarország – monda a veszprémi mester, amikor arcának volt ismét annyi ereje, hogy azt az utazó felé emelhesse, mintha halottaiból térne vissza. [...] Ekkor pedig felugrott a padsorból egy veszprémi szíjjártómester, aki eszességénél fogva ugyancsak tagja volt a veszprémi templáriusok káptalanjának, és aki híres volt nagyerejűségéről is. Eltörte a tölgyfa padot, amelyen ült vele, és a vastag deszkadarabot feje fölött lóbalva kiáltotta: – Mit bánom én, hogy mit mond a Sirach könyvének XXIV. fejezete a káptalani ülés befejezéséről. Megyek szegény hazám védelmére.” (Az utolsó gavallér. Regények, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 418–419. l.) – 47. A Hatvany-féle vendégeskedésről l. Krúdy világa id. kiadás 232. skk. l.; az „új” Bécsről l. Bécsben már nem divat a császárszakáll (1925). In: Pesti album. Publicisztikai írások. 1919–1933. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 286–290.; Szapolyai ősmagyar-szerepjátzásáról l. Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Első kötet. Pest, 1846. 111. l. „Éjjeli szállással ez nap Jánost a szerencsi monostor, s ennek kövér apátja, musinai Gorván János, szegedi bírófi fogadta. És itt, hol 600 évvel előbb Árpád, az országalkotó táborozott, s fegyvere kedvező sikerétől áthatva vezérei közül Rettelt, Edet, Edömenyt, és Tarczalt nagyterjedekű földekkel gazdagította, a romlásnak indult nemzet kormányára siető Szapolyay keble is kegyelemosztásra buzdult fel.” Krúdy így beszélteti erről egyik zsidó szereplőjét Mária királyné előtt: „– Szerencsbe jöttünk, ahol a barátmonostor kapujában vajdánkat a szegedi bíró fia, a százötven kilós apát, musinai Gerván János fogadta, de miután a beszédet nem nagyon bírta, Szerémy káplán uram állott fel helyére a sarokkőre. És a mi fürge káplánunk mondta el, hogy most 600 esztendeje Árpád vezér, a régi honalapító, táborozott ezen a tájon, ahol most az új Magyarország megalapítója üti fel sátorát. Árpád is itt szerezte első honfoglaló híveit. Rettelt, Edét, Edömenyt, és Tarcalt, a pogány vezéreket, akiket itt a szerencsi határban, nagyterjedelmű földbirtokokkal ajándékozott meg.” (Festett király. In: Három király. II. k. Budapest, Franklin Társulat, é. n. [1943]. 117. l.) Krúdy regényeinek ősmagyar motívumairól vö. e sorok szerzőjétől: „A szent hazának képe” – Östörténet és epika Zrínyitől Krúdyig. Kortárs XXVIII. évf. 12. sz. (1984. dec.) 1958–1966. l. – 48. A Ferenc József halála, sőt Trianon után játszódó regényben – Pestről nézve – Bécsben továbbra is áll a főudvarmesteri hivatal; az „egész világon” olyankor csapolnak, mikor a Szent István-toronyban delet harangoznak stb., stb. A regénybeli fogadó életbeli mintája a Király utcai „Bécsi sörház” volt, l. Gundel Imre–Harmath Judit: A vendéglátás emlékei. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1982. 151. l. – 49. Erre látszik utalni a portugáliai Szent Antalról elnevezett rendjel, mely után a titokzatos látogatókat inkognitóban felvett nevükön „páduaiaknak” hívják. – 50. Baltazzi, a király ügynöke (1927). In: Régi pesti históriák. Id. kiadás. 503–509. l. – 51. Utazások a vörös postakocsin. II. Regények. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1977. 468. l. – 52. Mint Tarnai Andor baráti felvilágosításából megtudtam, Tobias Coberus; aki a XVIII. sz. végén mint tábori orvos járt Magyarországon, a sententia atyja. Vö.: Apponyi Sándor: Hungarica. II. Budapest, 1902. Nr. 687. 18–19. l.

A régi katolikusok keresztes vitézei ragyogásukban és öregségükben

„...A vallás körül bajok voltak ez idő tájt az országban, Szent Lajos lovagja hét- és hónapszám küzdött az anyaszentegyház mellett a porondon. A szemita fajta, amely nemrégiben vetette le sárga köntösét, a pénzkölcsönzésen kívül újabb jogokat akart. Johannes Huss és Hyeronimus Savonarola szélbe szórt hamvai föltámadtak, és Bethlen Gábor hajdú csapkodták az asztalt az alsóházban Sem fiai szabadságáért” – olvasom ezt a passzust *A vörös postakocsi* című regényben, amely ezelőtt tizenkét esztendővel jelent meg első kiadásban, és bár azóta négy kiadás elfogyott belőle: Magyarországon még mindig a legérdekesebbek a vallási problémák ama mellékes problémák mellett, hogy nem mindenkinek van ennivalója. – Igen szép harcaink voltak a különböző vallásokért, amint az úgynevezett fölvilágosult huszadik század felé közeledtünk. Fin de siècle – mondogatták a pesti művelt emberek mindenféle szokatlannabb jelenségre, amelyet a századvég produkált. Volt fin de siècle frizura, sőt női kalap is, hogy a hölgyvilág is kivegye részét a nagy kalendáriumi fordulóból. De mégis leginkább a vallással voltunk megakadva. A társadalom recseg-ropog az új keresztes hadjáratban, amelynek Zichy Nándor és Apponyi Albert grófok a látható vezérei, Prohászka és Huttkay Lipót kanonok-főtisztelendő urak kevésnek tartják a Molnár utcai Katolikus Kör működését; megalakítják a Pázmány Egyesületet, amelynek Gyöngytyúk utcai szobácskáiban a katolikus írók és hírlapírók az erzsébetvárosi plébánus, Tóthfalussy úr vendégei, amikor is a plébánia messze földön híres szakácsnője főzi a vacsorát az öreg bütyköslábú szerkesztők, valamint a rajongó fiatal költők részére. E sorok írója is fölcsapott a plébániai főzőasszony hangos magasztalói közé, de irodalmi vágyódásai mégis inkább vonták a Molnár utcai Katolikus Körbe, ahol az irodalmi estéken valóban Magyarország legelőkelőbb politikusainak mutogatta be felolvasások keretében Kaposi József, a Magyar Szemle szerkesztője azokat a fiatal írókat, akiket erre érdemesnek talált. Engem is bemutatott ...

Magam se tudom, hogy miért hozakodom elő ezzel a dologgal annyi esztendő elmúlásával – talán éppen az a közelgő ádvent juttatja eszembe a régi szép katolikus hölgyeket, felejthetetlen püspököket, a szentföldi Tankrédokkal vetélkedő magyar főurakat – a közelgő ádvent, amikor megint még sötétben és lámpással kezünkben indulunk el a jószagú hajnali misére, a rórátéra, mint egykor a Katolikus Körből, amikor a hajnali harangszóra végeszakadt az irodalmi estéknek, és a hattyútiszta hölgyek, nobilis urak a Kör nemes hangulatú összejöveteleiről a ferenciek templomába mentek a róráté meghallgatására. Az ádvent hajnalkéken, mesemondóan, áhitatosan közeleg az esztendő legnagyobb ünnepe előtt, mint valamely túlvilági hírnök, amely bejelenti a Jézuska születésnapját, és manapság megint olyan idők járnak fölöttünk, hogy a hajnali miséhez nemcsak a falvak és kisvárosok áhitatos népei rakosgatják le lábnymaikat a templomokhoz vivő gyalogösvényeken, hanem az álmos nagyváros hajnali nyújtózkodásában is mindinkább hallhatók lesznek az áhitatos lépéshangok, mint akár csak huszonöt-harminc esztendővel ennekelötte, amikor vallási problémáinkban, álmatlanságaink, kétségeink, habozásaink elől oly szívesen menekedtünk el magányunkból a ringatózva jövő harangszóra.

... Ah, hogy fénylett a Katolikus Kör nagyterme, amikor ott az emelvényen a fiatal író megjelent, hogy a nyilvánosság előtt először mutatkozzon testi alakjában, amely bizony nem volt mindig olyan ünnepestes, mint a régi szép időkben fennmaradt metszetek mutatják a költöket; belső izgalomtól fölhevült arculatával és hangjával, amely szégyenletesebben remegett, mint bármely vizsgán valaha életében!... Nem lehetett tudni, hogy ruhája a legutolsó divat szerint van-e szabva, az sem volt egészen bizonyos, hogy bozontos hajviselete megtetszik-e valamely értelmes hölgynek, aki nemrégiben került ki az angolkisasszonyok iskolapadjaiból... Bizonytalan volt itt a siker, mert néha egy ügyetlen meghajlással, egy ildomtalan mondattal, egy rosszul alkalmazott hangülozással megbukhatott a felolvasó a magyar társadalom legkényesebb hallgatói előtt... Bizony, nagyon is gyakran meg kellett látogatnia a fiatal írónak a fővárosi templomok csodatévő szentjeit, hogy bele ne süljön felolvasásába, és emlékezetes sikerhez juthasson a Katolikus Körben, ahonnan már egyenes út vezetett az akkori irodalmi társaságok szívdobogva óhajtott csarnokaiba.

... Az első sorban valódi hercegnők ültek!

Igenis, hercegnők, amint a mesemondásokból megelevenedve leszállottak a Molnár utcában. A szomszédnők aranygapjas lovagok feleségei, valóságos belső titkos tanácsosok nejei. Azt hiszem, akkoriban az volt a pesti dáma vágya, hogy valamikor az életben a Katolikus Körben ülhessen az első sorban. Volt közöttük egy nagyon jószágos képű hercegnő, körülbelül olyan korú, mint amely asszonykorban Mária a mennybe szállott; akinek a tekintete úgy függött a remegő fiatal poétán, mint az édesanyáé. Bólintott felé gyönyörű, óarany módjára haloványult fejével: komolyan, figyelemzetetleg sűgött valamit a szomszédnője fűlebe, és olyan áhítatosan figyelt a pódiumról elhangzó szavakra, mintha azok legalább is a bibliából jönnének. Ez a főmél-tóságú hölgy volt a legfigyelmesebb hallgató, akit valaha a felolvasóasztal mellől lát-tam. Telve volt a nagyterem, de én csak neki olvastam föl *Történet a kis öregről* című beszélyemet. Amint évek múlva nyitottabb szemmel és hallgatóbb fűllel járogattam a világban: megtudtam, hogy a jószágos hercegné nem beszélte hazánk nyelvét, de soha-se maradt el egyetlen felolvasóestélyről sem.

... A megyéspüspökök, valamint más magasrangú egyházi férfiak csak a második sorban kaptak helyet, igaz, hogy még bíborszínű székeken. Itt láttam egyszer Schlauch Lőrincet, a nagyváradi bíbornokot, amint megértő helyesléssel ügyelt valamely fiatal író számárka felolvasására, pedig korának egyik legokosabb embere volt a leggazdagabb megye püspöke, de viszont olyan jó ember volt, amilyenek csak a nagyon okos emberek tudnak lenni. Pártolni kell a katolikus irodalmat: volt akkor a jelszó, és a legfőbb lelkiatyák találtak maguknak időt, hogy halkán, de meglegeedettséggel tapsoljanak azoknak a fiatal költőknek, akik a Katolikus Körben bemutatkoztak.

... Aztán végig a gyönyörű teremben: violaillatú úrnők, gyöngyvirágfehér kisasszonyok, akiknek áhítatos arculatai, szolid frizurái fölött mindig valamely szűvből jövő imádság látszik röpködni. A legűnnepibb hangulatban jöttek el ide, bizonyára napokkal előbb megbeszéltek, hogy ezen és ezen az estén a Katolikus Körben találkoznak, férfismerőseiktől talán előzőleg információt is kértek azokról az írókról, akik a Körben majd felolvasnak – sohasem jött rossz információ, mert életük habfehér volt, mint a tajték, mielőtt azt belepné a fűst és korom. – Az állóhelyeken pedig azok a szép, nemestartású, magyar úri férfiak tartózkodtak, akiket csak a régi Katolikus Körben lehetett látni. Jóindulatú, szerény, illedelmes arcok; gyűlölködést, haragot, megvetést nem ismerő tekintetek; mintha valamely családi összejövetelen lettek volna az egyvallásúak; halk, úri modor, amely csak kellemetessé tehetette az érintkezést. Aranygalléros katonatisztek és szolgálatkész ifjak; ezűstfejú minisztertanácsosok és Szent Imre szerénységű egyetemi ifjak; finom vidéki urak, akik nem restelltek a vonatra

ülni télidőben, hogy egy estét töltsenek a Katolikus Körben, valamint a francia ab-békhoz hasonlatos hitoktatók, káplánok: álltak teljes figyelemmel a falak mellett. Barátságosság, bizakodás, biztatás volt a levegőben, mintha minden jelenlévő érezte volna annak a jelentőségét, hogy egy fiatal író teszi első lépését az országos nyilvánosság felé . . . Ki hitte volna, hogy egy-két évtized múltával ezek a nagyszerű ember-példányok eltűnnek a magyar társadalomból?

Ha nem mondanám is, gondolhatnák, hogy voltak bizonyos előzményei annak, hogy egy fiatal író a hallgatóság e főrendiházába eljuthasson. Ismeretségben kellett lenni legelsősorban lovag Kaczvinszky Lajossal és Kaposi József főtisztelendő úrral.

Ezek az urak az Új utca egyik kertes, földszintes, kis palotaszerű házában tartózkodtak, ahol a kapu hétfőn és szerdán nyílt meg az estéli órában. Ekkor bocsáttak be az írók, hogy műveiket átnyújtsák. Itt volt a Magyar Szemle szerkesztősége, amely hetilap talán egyike volt a legjobb katolikus újságoknak, amelyeket valaha Magyarországon szerkesztettek.

Lovag Kaczvinszky egy kukkot sem tudott magyarul, hát magyar lapkiadó volt. Jóságos, kövér ember volt, aki katonásan bánt az írókkal, de csak azért, hogy azok a kabátját el ne vigyék. Ezüsthajú nővére volt, akinek hatalmas kézcsókokat nyújtottak át azok az írók, akik járatosabbak voltak a világban való forgolódásban. Kaczvinszky gyanakodva ült antik, múzeumba való bútorai között – mindig nagyon gyanakodott addig, amíg az író elő nem adta kérését. Szinte megkönnyebbülten lélegzett föl, amikor kiderült, hogy csak pénzről van szó – mindig pénzről. Körülbelül olyan összeget fizetett egy versért, elbeszélésért vagy tanulmányért, amilyen honoráriumot manapság a legnagyobb újságok se engedhetnek meg maguknak: öt forintot, még pedig mindig vadonatúj bankóban, ropogtatva, pattogatva, mintha a házban valahol valamely bankjegysajtója lenne. (Abban az időben még nem tartoztak a ritkaságok közé azok a kényes emberek, akik a bankóból is csak a vadonatújukat kedvelték és hordták a zsebükben.) Hány régi író ment el földerülve ebből a barátságos, színes ablakú házból, aki ide a legnagyobb gondok között futamodott a város másik végérről! Csak meg kellett nézni azokat a kakaslépéseket, amelyekkel az írók ezt a küszöböt elhagyták! Kaczvinszky mindig otthon volt, mindig volt pénze, mindig gyanakodott és mindig megkönnyebbült, hogy az írók nem akarnak egyebet tőle, mint pénzt . . . Ennek a jó lengyel lovagnak katolikus rajongása volt az okozója annak, hogy sok fiatal író megmaradhatott pályáján, nem kellett neki a rajongás útját elhagyni, hogy könnyebb és biztosabb ösvényre tévedjen.

Az Új utcai ház rózsafás kertjének másik részében tartózkodott a Magyar Szemle szerkesztője, Kaposi József doktor, aki valaha püspök is lehetett volna, ha nem hagyja el az egyházi pályát. Ám akkoriban még komoly, ünnepélyes, fiatal katolikus pap volt, aki a legszerényebb írócskát is olyan reverenciával fogadta szerkesztői irodájában, mintha egy akadémikus jött volna hozzá látogatóba. Sok mindenféle szerkesztővel volt dolgom azóta életemben, de ezt a kedves, okos, megértő fiatal embert sohasem felejtettem el. Nem volt több huszonhat esztendősnél, mikor már öreg íróbácsik fordultak hozzá olyan bizalommal, mint az apjukhoz. Az öreg Gáspár Imre, Torkos László, Vértesi Arnold – ki tudná már manapság mindezeket az ódivatú neveket! ódivatú embereket! – bizalmasan megbeszélték vele irodalmi terveiket, legközelebbi munkáikat, reményeiket és csüggedéseiket. A fiatal író nem ismeri a lemondásokat, megalkuvásokat, mert még övé az egész világ. De az ilyen öreg írókban, akik már életükben félig-meddig múlt idővé váltak, nagyon kell tartani a lelket, hogy ne adják fejüket a haszontalan búslakodásnak. – A fiatal íróknak meg valóságos mentoruk volt ez a fiatal pap, együtt olvasta velük műveiket, javított és tanácsokat adott, oktatott és biztatott: egyike volt azoknak a régivágású szerkesztőknek, akik valaha egész írói

generációkat neveltek föl. Ilyen szerkesztő volt a maga idejében Vadnai Károly és Nagy Miklós . . . A fejlődő palántákat óvni, ápolni kellett. Jó irányba igazítani a fácska növekedését, karót ütni melléje, ha gyorsabban lombosodna a szokásosnál. Óraszámra elbíbelődött egy verssel, beszéllyel, ha valamit talált benne, ami neki megtetszett. Kikérdezte az írókat családi viszonyaik felől, sőt elment utánuk a józsefvárosi korcsmákba is, ha valamelyikben a fiatalokban oly ártalmatlan korhelykedési hajlamot fedezett fel. . . . Pénzt gyűjtött a főpapok és főurak körében, hogy fiatal magyar írók munkáit könnyebben kiadhassa. A könyvgyűjtők előtt emlékeztetéseket azok a szép, nobiles könyvek, amelyeket Kaposi József adott ki. – Így nevelték akkoriban a katolikus írókat.

Miután zsidó nélkül a legkatolikusabb Magyar Szemle se lehetett, a kiadóhivatalban egy Svarc nevű férfiú végezte a teendőket.

A tiszta, napfényes Új utcai házból vezetett a katolikus írói sors tovább az élet útjain, de a Magyar Szemlét sohasem lehetett elfelejteni, mint ahogy iskoláit sem felejtí el az ember. Aki a Magyar Szemle sorozásán beváltott, annak már voltak hallgatói a Katolikus Körben a hercegnők és a grófnők körében. Az már megjelenhetett Schlauch Lőrinc bíbornok Zerge utcai palotájában, hogy könyveit felajánlja a megyéspüspöknek: azt már nem várokoztatták a Szent István Társulat előszobájában, ha irodalmi tervekkel érkezett . . .

Az a bizonyos Svarc őrzött körülbelül kétezer címet az országból az íróasztala fiókjában, és ezek olyan értékes címek voltak, hogy még csak nyomdára se merte őket bízni, minden héten maga írta le a címszalagokat. Nos, ez a kétezer cím volt a többszörösége a katolikus irodalomnak: ezek a címek kapták meg legelsők a fiatal írók műveit, ezeknek a címeknek adresszála verseit a költő – ez a kétezer előfizető döntötte el, hogy a katolikus irodalomnak szüksége van-e a jelentkező fiatal íróra. Vidéki plébánosok, vidéki urak, hölgyek, akik abban az időben még kellő lelkesedéssel kísérték az irodalmi eseményeket: döntötték el, hogy vajon helyes volt-e Kaposi József doktor válaszára az újonnan fölfedezett fiatal írónál? Meg kell vallani: sohase akadt ok a vitakozásra, keresztes vitéznek, katolikus írónak volt az útve, aki a Magyar Szemlét kijárta.

. . . Természetszerű, hogy nem mindegyik katolikus író maradott meg elszigeteltségében a maga közönsége mellett. A nagy pesti újságok, amelyek a közönség minden rétegének megfelelő olvasmányt akartak adni: szívesen teret nyitottak a „keresztes vitézeknek” is. Némelyik a vitézek közül annyira elcsábult az új nyilvánosságtól, hogy többé nem is tért vissza az Új utcába, sem pedig a legkatolikusabb Józsefvárosba, ahol pályáját kezdte . . . A jó Kaposi József hiába várta vissza a kiröppent madarakat, a Katolikus Körben a hercegnők, grófnők, főpapok és tábornokok egy darab ideig még eljárógattak a felolvasó estélyekre, de mind ritkábban került valamely nevezetes tehetségű fiatal író a pódiumra. „Úgy látszik – mondogatták –, a protestánsok és a zsidók győznek a politikában és az irodalomban.” Mondanom se kell, hogy a protestánsok és a zsidók alatt a nekilendülő liberálisokat értelmezték ezek a felejthetetlenül kedves emberek. Zichy Nándor és Apponyi Albert elvesztették a csatát a politikában, és miután a nemzet akkor is leginkább politikából élt: a csatavesztésnek kihatása volt az irodalomra is. – A Pázmány Egyesületben mind kevesebben magasztalták az erzsébetvárosi plébánia főzőasszonyának kosztját, a tagok megritkultak: a lármás Otthon Körbe tolongott mindenki, mert az volt a híre, hogy most már innén sorozzák be az írókat. Pedig itt feketekávé se kaptak a patriarkális disznótoros vacsorák helyett. Rákosi Jenő gíbicelt a kártyásoknak, és a maga harminc millió magyarjáról beszélt.

... Vajon érdemes volt ott hagyni a Molnár utcát, a Józsefvárost és az ezzel járó rajongásokat? El kellett vándorolni a tájékról, mert íme, nemsokára azt látjuk, hogy maguk a felejthetetlen hercegnők is feltünedeznek a színházi páholyokban, amikor a színpadon „elvetemedett” zsidó írók szindarabjait játsszák. A grófnők fogatait akkor is előkiáltja az operai portás, amikor a színházban valamely bibliai tárgyú operát játszanak, amelyben nagyszakállú zsidók énekelnek. A zsidó könyvkiadók hallatlanul terjeszkednek, és a közönség már nem is vesz más könyvet jóformán, mint amelyet ezek a németnyelvű könyvárusok hoznak forgalomba. A Magyar Állam című napilap, amely fellegvára volt a katolikus eszméknek, pártolás hiányában megszűnik, az Alkotmány még megjelenik, de napról napra szűkebb körben, és most, hogy a katolikus irodalom keresztes vitézei az utolsó sorscsapáshoz is elérkezzenek: Kaposi József, a katolikus irodalom tüneményes kertésze, aki a leggyönyörűbb virágoskertet nevelte maga körül költőkből és írókból: ugyancsak ott hagyja a szerkesztést, nem rendez többé felolvasásokat a hercegnők és püspökök tiszteletére – sőt az egyházi pályáról is lemond, mert a polgári törvénykönyv szerint kívánja megpecsételni szerelmét. Ez volt az utolsó és legnagyobb csapás, amely a gyönyörű katolikus irodalmat, a keresztes vitézeket érthette. Nem volt többé mentor, aki a fiatal irodalmat a katolikus eszmék felé irányította volna; nem volt többé köztekintélyt élvező szerkesztő, aki szavával új írókat nevelt, régi írókat támogatott volna; nem volt könyvkiadó, aki abban lelte volna örömét, hogy szép, jó és erkölcsös könyvekkel ajándékozza meg a publikumot. A jó lovag Kaczvinszky Lajos most már úgy megijedt, ha eleven író látott, hogy pénztárcáját is eldugta, hogy azt többé senki meg nem találhatta.

És ebben az időben, amikor a katolikus lovagvárat egymás után hagyják cserben a keresztes vitézek (hogy két évtized leforgása után újra visszamenekedjenek az egyedül megbízható csarnokokba), amikor a liberális eszmék úgy fűtik már az országot, mint valami mozdonyt, amikor „felekezeti irodalom”-nak bélyegzik már a katolikus irodalmat is, mint akár a zsidót, amikor a szabadelvűség olyan hallatlan hatalomra jut, hogy már a bölcsőjében fekvő gyerekeket is liberálisoknak nevezik, akkor egyetlen öreg író marad meg hithű katolikusnak. A nevét ma már kevesen ismerik: Gáspár Imrének hívták, valaha jobb sorsra érdemes poéta volt, de elmerült bajban és szegénységben. Ez az öreg író bevallotta, hogy a magyar katolikuság fénykorában bizony ő csendes protestáns volt. Ágostai evangélikus létére dolgoztatott a legkatolikusabb újságokba, írt vallásos költeményeket, hitvitákat, tanulmányokat a katolikuság mellett. Most, hogy politikusok és írók – mondá az öreg, bagolyformájú férfiú – elugrottak a zászló mellől, ő jóvá akarja tenni hibáját... Eddig protestáns volt, de miután a protestánsok és zsidók vannak divatban: ő most már végérvényesen felcsap katolikusnak. A józsefvárosi jezsuita templomban Bangha páter kezéből átvette a szent keresztséget, keresztapául pedig a kolostor sánta kertészét választotta.

De a szép keresztes vitézi életnek darab időre vége volt – nagy dolgoknak kellett addig történni, amíg a magyarok többé nem vallják magukat dicsekvő szóval „liberálisoknak”.

Megint járunk a hajnali misékre.

Szomjúság

*Mint cseppkövön csöpp lassan
alágömbölyül, s ha teljes már, lehull –
így csurran bennem a líra.
Vízet fakasztani rutin-sziklából,
mihaszna Mózes, nem tudok.
Sivatagi napok: csikorog a homok
fogaim között, torkom száraz, akár a tapló.
Építsen más délibáb-oázist, nekem
a valóság suttog cserepes szájjal,
a karaván, ha kínnal is, halad,
szomjamat remény csillapítja:
hogy hull majd, igen, cseppenként hull
nyelvemre a líra.*

Torino lepléről

*Elkéstek a helyszínelők.
A tér három betűjéből összeállsz.
Koponyád alapján
kiokoskodhatjuk valódi hangod;
megszóltathatunk
tantuszként gépbe dobva erszényünkéből
a kojné salakból összegereblyézett
öt arameus ezüstödet.
„A test holografikus képe
teljességgel animálható”,
s z ö g e z i k l e
a kusza hajú, fehérköpenyes,
botcsinálta kortboncnokok.
De hát mit mondassunk el veled?
Talán az ezerkilencszáz éve megjelent
első kötetedet,
te nyolcvanhatévesen rehabilitált
„fiatal író”? . . .
Adagoljuk robotképed szájába, amit már elmondtál?*

*Örvendez, hogy felképzted
rákosok nyílalló,
öngyilkosok örjítő,
kivégzettek iszonyatos
csont- és bőrkabátos halálát!*

*Búsulok, hogy megint csodába bocsátkoztál,
mert csodába kényszerültél bocsátkozni –,
tehát nem tartasz sokra minket.*

CSENGERY KRISTÓF

Kisiklott szonettek

(a vers azt csinál, amit akar)

I.

*Szál végére golyót kötök,
szabadon engedem magam.
S látom: gurulok boldogan
a feltáratlan és örök
idő-árkokban. S hogyha szök-
ni próbálnék, hát írva van,
hogy visszatérjek s nyugtalan
elvágyódjam máris*

II.

*A csend most újra jóbarát:
ha felmetszed gyümölcs-húsát,
kicsordul az érett idő –
a már-megélt, mint éltető.
S perc mellé perc kerül elő,
a mozdulatnak héja nő:
mint elkallódott krónikát,
múlt-ízeket olvas a szád.
S mindet jövőre váltja át:
héjak, húsok, magok*

III.

*Mozdul a kéz, a lélek
szabad madara: száll,
ível, verdes, megáll. . .
„Most hát nyugodni térek.”
Egy mozdulat: halál.
S egy másik: „újra élek”.
(A bársonyok s a fények
játéka rajtad áll.)
Mozdul a kéz, a lélek
szabad madara.
Száll.*

A KALÁSZ mozgalom krónikája

A bibliai idóktól a polgári társadalmak koráig nem sokat változott a nőről alkotott keresztény felfogás. A nő hivatása, hogy gyermekeinek jó anyja és férjének engedelmes segítőtársa legyen. Tevékenységének tere kizárólag az otthon és a család.

A magyar katolicizmus gondolkodásában és gyakorlatában is sokáig tartotta magát az a nézet, hogy a nők a családon kívül legfeljebb jámbor hitbuzgalmi egyesületekben, Rózsafüzér-társulatokban, Mária-kongregációkban tevékenykedhetnek. Az a tény viszont, hogy a nők legalább hitbuzgalmi és karitatív tevékenységet vállaltak a közeleti katolicizmusban, már egyfajta repedéseket jelzett ezen a tradicionális képen. A kapitalizálódó társadalomban a nők mind nagyobb arányban kényszerültek munkát vállalni, kibővítve ezzel hagyományos szerepüket. Tovább gyorsult a folyamat a két világháború közötti időszakban, amely gazdaságilag és ideológiailag egyaránt nyugtalan periódusa történelmünknek. Nem volt olyan rétege a lakosságnak, amelyet kisebb vagy nagyobb mértékben ne érintett volna a háborúvesztés, a világgazdasági válság, az új tartalmú ideológiai áramlatok. A változó körülmények kihívásaira a katolikus nőtársadalom aktívabb közeleti tevékenységgel válaszolt. Az 1930-as években olyan populáris igényű lány- és nőmozgalmak szerveződtek az egyes társadalmi rétegek körében, amelyek megoldást kerestek a felvetődő szociális, világnézeti problémákra is. E mozgalmak közül a leghatékonyabbá és szervezetileg a legerősebbé a falusi leányokat magába tömörítő Katolikus Lánykörök Szövetsége, a KALÁSZ vált. Abban, hogy a KALÁSZ a falvak és a tanyák világa felé fordult, nagy szerepet játszott a népi írók, szociográfusok, néprajzkutatók tevékenysége, akik felhívták a figyelmet a falu nyomorára, s arra, hogy a zárt paraszti társadalom bomlásnak indul, és egyes rétegeiben erőteljes akkulturációs folyamatok vették kezdetüket, rombolva az évszázados népi hagyományok értékét.

A KALÁSZ gyökerei az 1934-es esztergomi nyári egyetem eseményeire nyúlnak vissza. Itt fiatal értelmiségi nők egy lelkes kis csoportja a magyar paraszti sors jobbrafordításának lehetőségeiről vitakozott. Megállapították, hogy az elemi iskolából kikerült, de férjhez még nem ment, kb. 12–24 éves korú falusi lányok nevelését egyetlen szervezet sem karolta fel. A lelkes csoport „szóvivője” hamarosan az a Luczenbacher Rita lett, aki apja pettendi birtokán már kísérletet tett a falu leányainak összefogására. Ezeken az eszmecsereken kristályosodott ki a KALÁSZ működésének egészére érvényes célkitűzés: *hitükben erős, erkölcsükben tiszta, nemzeti érzésükben öntudatos, gazdaságilag képzett családanyákat kell nevelni a falu fiatal leányaiból! A tenni akaráshoz a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetsége (MKNOSZ) adott szervezeti keretet: 1935-ben felállították Faluszervező Irodáját, élén Luczenbacher Ritával és az Erdélyi Nőszövetségben már gazdag tapasztalatokra szert tett Stettner Adél Andreával, és így kezdetét vehette a parasztlányok egyesületbe való tömörítése. Luczenbacher Rita jó kapcsolatokkal rendelkezett Fejér megye hivatalos közegeivel, és élvezte Shvoy Lajos székesfehérvári püspök bizalmát is. Nem véletlen tehát, hogy a katolikus lánykörök szervezése a székesfehérvári egyházmegyében kezdődött. Az első Martonvásáron alakult meg 1936. január 19-én.¹*

Luczenbacher Ritáék átgondoltan, tervszerűen dolgoztak. Kezdetől nagyon fontosnak tartották a lánykörök helyi vezetőinek kiképzését. Szigorú gyakorlati tanfolyamok sorozatain váltották egymást az ország különböző részeiből érkező tanítónők,

óvónók, szociális testvérek, előkelő úriasszonyok és úrilányok. Az alapos vezetőképés természetes következménye lett az egyesületi és egyházközségi élet fellendülése; ezt az is bizonyította, hogy évente átlag 150 újabb lánykör alakult. A fellendülést tovább segítette, hogy az Actio Catholica (AC) 1936–37. évi munkaterve a „Krisztus és a falu” jelmondat jegyében a falvakra irányította a figyelmet. Mihalovics Zsigmont, az AC országos igazgatója 1936 novemberében felkérte a Faluszervező Irodát, hogy – át lépve a székesfehérvári egyházmegye határait – fogjon országos szervezésbe. A Faluszervező Iroda propagandája szolgálatába állította a sajtót is: 1936 végétől havonta megjelentette a Tarisznya című lapot, amelyben lánykörü foglalkozásokhoz adtak központi anyagot. Majd Tulipántos Láda címmel képes folyóiratot indítottak, Vetésforgó című kiadványukkal pedig a jellemképző előadásokhoz kínáltak vázlatot. Sajtójuk alapján megállapítható, hogy a KALÁSZ négy fő területre összpontosította tevékenységét: a vallásos élet elmélyítésére, a néphagyományok őrzésére és gyűjtésére, a leendő háziasszonyok gazdasági teendőinek elsajátíttatására és a keresztény szellemű jellemformálásra.

1938 végére, az AC szellemében, annak ifjúsági mozgalmaként 533 lánykör alakult, hozzávetőlegesen 13 330 taggal.² A lánykörök országos mozgalommá nőttek. Továbbfejlődésükhöz szükségessé vált a jogilag önálló szervezeti lét megteremtése. 1939. február 12-én került sor arra az alakuló közgyűlésre, amely kimondta a Falusi Lánykörök kiválasztását a Nőszövetségből, s egyben felvette a KALÁSZ elnevezést. Ezen a közgyűlésen megjelentek a felvidéki falusi lánymozgalmak vezetői is, és bejelentették csatlakozásukat a KALÁSZ-hoz.³ Alapszabályaikat Serédi Jusztinián hercegprímás 1940. augusztus 19-én, a Belügyminisztérium pedig két hónappal később, október 19-én hagyta jóvá.

A püspöki kar támogatása mögött annak elismerése húzódott meg, hogy a KALÁSZ alkalmas eszköznek bizonyult a falu, a tanyavilág hitéletének elmélyítésére, a csak „keresztlevél-katolikusok” és a vallástalan elemek meghódítására. Továbbá a KALÁSZ versenyképesnek mutatkozott a nők között is egyre erőteljesebben ható „modern koreszmékkel” – nemzetiszocializmus, szektariánus ideológiák – szemben. S ahogy nőtt a KALÁSZ jelentősége, úgy nőtt a püspöki kar anyagi támogatása is. Kezdetben kizárólag Luczenbacher Rita családi tőkéje biztosította a mozgalom anyagi feltételeit. Az 1930-as évek végétől a püspökségek is kisebb-nagyobb összegekkel járultak a szervezéshez. A csanádi püspök például elrendelte, hogy az egyházközségek fedezzék a lánykörök költségeit; ő maga évente átlag 200 pengőt folyósított.⁴ A székesfehérvári püspök közel 1700 pengőt juttatott az egyházmegyei KALÁSZ éves költségvetésének támogatására.⁵ A helyi lánykörök – mivel tagdíjat általában nem szedtek – műkedvelő előadások, táncmulatságok, lánynapok rendezésével tehettek szert csekély bevételre.

A hivatalos állami szervek – kiváltképp Imrédy és Teleki kormányzása alatt – ugyancsak támogatták a KALÁSZ munkáját. Mivel a KALÁSZ értékes népművelő tevékenységével levette a törvényhatóságok mellett működő iskolán kívüli népművelési bizottságok válláról a munka oroszlánrészét, ezért az állami támogatás egyik formájává vált a megyei népművelési bizottságokon keresztül kiutalt anyagi juttatás. Az Imrédy Béla miniszterelnöksége idején megszervezett Nemzetpolitikai Szolgálattól pedig 1940 végéig havi 800 pengőt kapott a KALÁSZ, kimondottan a Volksbundhoz nem tartozó német nemzetiségek körében kifejtett munkájához.⁶

XI. Pius pápa 1931-ben a Quadragesimo anno kezdetű enciklikájában kifejtette, hogy minden társadalmi osztálynak és rétegnek *saját kebeléből* kell vezetőket adni. Ezzel a szándékkal összhangban a KALÁSZ nemcsak az értelmiségi nők, hanem a tehetségebb lánykörü tagok képzésére is vállalkozott, bekapcsolódva az országszerte kibonta-

kozó népfőiskolai mozgalomba. A katolikus és protestáns egyházak által szervezett népfőiskolák a két világháború között a korabeli társadalmi rendszer elismert kulturális és művelődési fórumait jelentették.

A KALÁSZ első, huzamosabb oktatásra alkalmas intézménye 1936. november 5-én nyílt meg Luczenbacher Rita pettendi birtokán. A Pettendi Leányotthon még nem tekinthető népfőiskolának, de mindenképpen előkészítette azokat rendszeres gazdasági tanfolyamaival. 1941. szeptember 15-én nyitotta meg kapuit a pannonhalmi főapát jóvoltából a KALÁSZ bodajki (Fejér megye) népfőiskolája. 90 pengő tandíj ellenében három hónapon át egyszerre 36 lánynak nyújtottak átfogó ismereteket. A tanfolyamok anyagában elméleti és gyakorlati oktatás egyaránt szerepelt. A lányok elméleti oktatásként alapismereteket kaptak a hittan, az erkölcsstan, a társadalmi ismeretek, a honismeret, a számtan, a gazdaságtan, az egészségtan, a helyesírás és az olvasás alapelemeiből. Emellett gyakorlatban tanulták a takarítást, a főzést, a mosást, a vasalást, a szakszerű baromfigondozást, a disznóhizlalást, a tehéngondozást, a konyhakertészetet, a szövést és a varrást. Hasonló tanfolyamokat tartottak Szadán (Pest megye), ahol 1944 nyarán megnyílt a KALÁSZ második népfőiskolája.

Népfőiskolái révén a KALÁSZ tagja lett az interkonfesszionális Népfőiskolai Tanácsnak. A református Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetsége, a Keresztyén Leányegyesületek, a Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) és a KALÁSZ képviselői 1941. május 21-én alakították meg közös koordináló szervüket.⁷ S bár ez a szerv nem fejtett ki hatékony tevékenységet, érdeme, hogy a katolicizmus addigi történetében ritka példaként katolikus mozgalmak akcióegységre léptek a hasonló célú protestáns mozgalmakkal.

A KALÁSZ népfőiskoláinak célját a következőkben határozta meg: „A gyakorlati gazdasági tudás, amelyet lányainknak adni akarunk, nem elsődleges célja intézetünknek. Fontosabb annál, hogy világnézetüket alakítsuk, és beállítsuk őket a keresztény magyar falu társadalmába mint példaadó, nevelő és építő tényezőket.”⁸ A népfőiskolák tehát a *katolicizmus* és a *magyarság* fellegrárai kívántak lenni, elősegítve az adott társadalom konszolidálását. Míg ez a célkitűzésük legalábbis ellentmondásos volt, kétségtelen érdemük, hogy hozzájárultak a népkultúra és a gazdasági szakképzettség terjesztéséhez.

A látványos eredmények azonban ne tévesszenek meg senkit: a KALÁSZ szervezése nem minden nehézség nélkül haladt előre. A falvak népe eleinte bizalmatlansággal fogadta a KALÁSZ titkárait, nem értve, hogy mit is akarnak. Nehezen oldódtak a szociális kérdések iránt kevésbé fogékony plébánosok is. Gyakran csak munkájuk újabb tehertételeként fogták fel a lányok körök támogatására utasító püspöki körleveleket. Sok faluban hiányoztak a megfelelő vezetők, másutt a tagok buzgósága lohadt le olyannyira, hogy fel is oszlott a lányok kör. De ezeket a gondokat lelkesedéssel és kitartással le lehetett győzni. Viszont volt néhány olyan, a KALÁSZ-tól függetlenül létező objektív tényező, amelyekkel szemben csak részeredményeket sikerült elérni. Ilyen volt a falu lakosságának eltérő vagyoni helyzetéből eredő *társadalmi feszültség*. Illésy Mária, a váci egyházmegye titkára Hanauer püspökhöz írt jelentésében elpanaszolta, hogy több helyen azért kellett két lányok kört alakítani, mert „... a szegényebbek nem jönnek be a módosabbak közé. Sajnos, a népi osztályokat is szaggatja a kasztrendszer és nehéz a távolságokat köztük áthidalni.”⁹ A helyi lányok körök alakuló jegyzőkönyveit vizsgálva megállapítható, hogy a lányok foglalkozása és társadalmi helyzete széles skálán mozgott. Volt, ahol a falu vezető rétegének (kisbíró, jegyző, hivatalnok, tanár stb.) lányai tömörültek, másutt a napszámos, földműves és gazdasági cselédlányok, ismét másutt a gyári munkásnők, a varrónők, a tanoncok, a háztartási alkalmazottak, a tanulók és a háztartásbeli lányok alkottak egy lányok kört. A KALÁSZ tehát a falu egészét kívánta felölelni, ezért eleve nem vállalkozott a falusi osztályellentétek társa-

dalmi úton való feloldására. De nem is vállalhatta a radikálisabb reformkövetelések szószólójának szerepét, mert valláserkölcsi alapra hivatkozva kezdettől távol tartotta magát a politikai szereplésnek még a látszatától is.

Az 1940-es évek elejére a KALÁSZ speciális problémával, a nemzetiségi kérdéssel is szembetalálta magát. A magyarországi német kisebbség fiataljai között terjeszkedő vallásellenes, nemzetiszocialista, pángermán eszméket hirdető *Volksbund* komoly ellenfelévé vált. Az egyházi vezetés ajánlására a KALÁSZ a német plébániákon is szervezkedni próbált – több-kevesebb sikerrel. Eredményt ott tudott csak igazán elérni, ahol a KALOT-nak is volt kiépített egylete. Az, hogy a nehézségek ellenére hogyan próbált a KALÁSZ szembehelyezkedni a Volksbunddal, kiderül a székesfehérvári püspökhöz beérkezett jelentésekből: gróf Wickenburg Mária Márka egyházmegyei KALÁSZ-titkár a lányokörök vezetőnek azt a *Die Donau* című lapot ajánlotta terjesztésre, amely már 1935-től német nyelven, katolikus alapról indulva nemcsak egyszerűen bírálta, hanem kimondottan támadta a német fajelméletet, a német birodalom nagyhatalmi törekvéseit, a Volksbund túlkapasait. Kisberk Imre egyházmegyei KALÁSZ-igazgató (később székesfehérvári püspök) szerint „...erősen be kell állítani a német népi és nemzeti munkát. Sok helyen az ifjúságnak nem igénye a német. Azonban a vezetők tanítsák őket németül és német népi játékokra. Helyezzenek súlyt a német népi tulajdonságokra. A magyarságot úgy hangsúlyozzuk ki: »német nép, magyar nemzet.«”¹⁰ A központ több német nyelvű kiadványt is megjelentetett, a Tarisznyát német melléklettel bővítették. Természetesen mindez nem állíthatta meg a Volksbund terjeszkedését, de a német ajkú katolikus lányok egy része szívesebben lépett a hasznos időtöltést, tanulást is nyújtó KALÁSZ-ba, mint a zavaros ideológiájú Volksbundba vagy más szélsőjobboldali szervezetbe.

Az 1939–1941-es években a kormány több olyan intézkedést hozott, amelyek mozgósítás, illetve háború esetén biztosíthatják a polgári lakosság megfelelő „hadi” készenlétét. 1940. december 15-én rendeletben szabályozták a nőtársadalom önkéntes honvédelmi munkaszolgálatát. Ezt még hazafias lelkesedéssel fogadták a katolikus női szervezetek, de a *leventeegyesületi női szakosztályok* felállításának 1941. őszi elrendelése már nagyobb riadalmat keltett, különösen a KALÁSZ soraiban. Igaz, hogy a rendeletek értelmében női szakosztályokat csak önként jelentkező lányokból lehetett alakítani, viszont az egyesületek vezetőségeihez, sőt a klérushoz is egyre gyakrabban érkeztek panaszok arról, hogy sok helyen kényszerítő eszközöket alkalmaznak a „derűre-borúra” alakított lány-leventébe való beléptetéshez.

Az egyházi vezetés választás elé került: hogyan viszonyuljon a lány-leventéhez? Már a legényifjúság leventeegyesületekbe szervezését is aggályokkal fogadta, de a KALOT „kiegyezése” a leventével megoldani látszott ez irányú gondjaikat. De a lányok militáris szellemű, félkatonai szervezetben való tömörítése valláserkölcsileg már elfogadhatatlannak minősült, hiszen sértette a természetjog által meghatározott női hivatás lényegét. S joggal féltek, hogy a lányokörök sorvadásra lennének ítélve, ha a lány-levente elhódítaná fáradságos munkával kiképzett kádereit, a tagokat pedig annyira igénybe venné, hogy nem maradna idejük a katolikus egyesületi munkára. A püspökök leginkább amiatt aggódtak, hogy az 1941 decemberére elkészült lány-levente-törvénytervezet nem biztosította a valláserkölcsi nevelést. Ugyanakkor nem kívántak konfliktusba kerülni a hivatalos állami szervekkel sem. Érthető tehát, hogy bár az 1941. október 8-i, a katolikus ifjúsági egyesületeket méltató püspökkari körlevél a nagyközönség előtt nem foglalt állást a lány-levente ellen, a kulisszák mögött a hercegprímás, jogtudósi szakértelmét is latba vetve, megakadályozta a törvénytervezet keresztülvitelét. 1942. január 12-én levelet intézett a kultuszminiszterhez, amelyben „ízekre szedte szét” a tervezetet. Kifejtette, hogy a törvénytervezet alapján nem sikerült megállapítani a tervbe vett lány-levente intézmény igazi konkrét tartalmát; sőt,

úgy látta, hogy erre az intézményre semmi szükség nincsen, mert a célt – hogy tudniillik a lányifjúság magyarrá neveltessék, valláserkölcsi és honvédelmi testi neveléssel, valamint háztartási oktatással készüljön a magyar anya szerepére – lány-levente nélkül is elérte eddig a családi, a templomi és az iskolai valláserkölcsi nevelés, az iskolai oktatás és testnevelés, végül a családban és külön tanfolyamokon tartott háztartási képzés.¹¹

Fellépésével a primás elérte ugyan, hogy a tervezet lekerült a napirendről, de azt nem sikerült elhárítania, hogy rendeletek szabályozzák a lány-levente kiépítését. Ezért a lány-levente, illetve a hozzá fűződő kapcsolatát milyenségének kérdése 1944 végéig élő probléma maradt a KALÁSZ berkeiben. Az ügyben 1942. április 9-én értekezletre jöttek össze a női egyesületek vezetői, a női szerzetesrendek tartományfőnöknői, valamint Czapik Gyula veszprémi püspök, aki illetékes volt leventeügyekben tárgyalni a kormányhatóságokkal. A püspök tájékoztatta a jelenlevőket, hogy az állami szervek arra kérték, gyakoroljon nyomást a KALÁSZ-ra, mert az „szóba sem áll a leventével”.¹² Luczenbacher Rita tömören csak ennyit válaszolt: „Nem keresték őket tárgyalni.”¹³ Az értekezlet határozataként a jelenlevők megállapodtak abban, hogy – miután nem láttak más kiutat – elfogadják a lány-leventével való együttműködést. A KALÁSZ titkára kijelentette: „A KALÁSZ vezetői is szívesen elvégeznék a női leventeképző tanfolyamot. E célra felajánlja a bodajki népfőiskolát.”¹⁴ Marzsó Hermin, a bodajki népfőiskola vezetőjének visszaemlékezése szerint¹⁵ a népfőiskolán egyetlen lánylevente-tanfolyam megrendezésére sem került sor. A KALÁSZ valóban nem kényszerült a már „levegőben lógó” akcióegység megkötésére. A püspöki kar ugyanis közben ideiglenesen elérte, hogy a kultuszminisztérium a mozgalmat nem az egyesületekhez, hanem az iskolákhoz kapcsolta. Egy 1943 tavaszán kiadott rendelet azonban már a tanköteles koron túli lányok részére is előírta a továbbra is önkéntes alapú lány-levente szervezését. A központ pozíciói kellően erősnek bizonyultak ahhoz, hogy ismét elkerülje a népszerűtlen együttműködés vállalását. De a központtól távol levő helyi lányok körök gyakran nem tudtak kitérni, s számos esetben a KALÁSZ arra kényszerült, hogy keretétül vállalkozzon a levente-munkának is. Ahol szilárd volt a lányok kör, ott a lány-levente hatástalanná vált, vagy már eleve nem is alakították meg. De az is előfordult – ritka esetekben –, hogy a lány-levente miatt bomlott fel a helyi KALÁSZ.

E nehézségek ellenére a KALÁSZ a háború végére 1300 egyesületben kb. 100 000 taggal, tíz egyházmegyében saját titkárral bírt.¹⁶ A lányok körök ellentmondásoktól sem mentes tevékenységének minden oldalát nincs mód bemutatni, kulturális munkájuk mellett azonban nem mehetünk el szótlánul. Elsősorban az eredeti, tiszta népi hagyományok összegyűjtését és elterjesztését karolta fel a KALÁSZ. A lányok körök felkutatták vidékük népi táncait, játékait, meséit, öltözködési szokásait. Ahol ez utóbbi eredménnyel járt, ott a lányok kör a népviseletet hordta egyenruhaként. Budapesti Falusi Háziipari Boltjuk egyszerre népszerűsítette és árusította a lányok kézimunkáit, a különböző háziipari tanfolyamokon készített használati tárgyakat. Valószínűleg lenne olyan eleme múltunknak, amit a feledés borította a KALÁSZ-tagok munkája nélkül. A KALÁSZ-t csöndes, de szívós munka jellemezte. Abban a hullámban került a történelem felszínére, amikor a hivatásrendiség szelleme uralkodott a katolikus mozgalmak többségében. A KALÁSZ nem vált a korporatív állameszmény képviselőjévé, inkább XIII. Leó pápa 1891-es Rerum novarum kezdetű enciklikájának humanista töltetű szociális tételeit követte.

Vallásos egyesület lévén, a KALÁSZ sem kerülhette el az 1945 utáni viharos politikai és társadalmi küzdelmek következményeit. 1945 folyamán az új demokratikus hatalom – eltekintve egyes helyi súrlódásoktól – nem korlátozta a KALÁSZ újjászervező-

dését. A Fegyverszüneti Egyezmény 15. pontját végrehajtva felülvizsgálták minden egyesületet. A Belügyminisztériumba beérkezett alispáni és nemzeti bizottsági vélemények zöme a KALÁSZ – s a többi katolikus ifjúsági egyesület – további működése mellett foglalt állást. Hol megjegyzés nélkül, hol a következő indoklással tették ezt: „Az egyesület működésében a fasiszta vagy demokráciaellenes működésnek még a gyanúja sem látszik.”¹⁷ Vagy: „... a nevezett egyesület [a kustányi KALÁSZ-ról van szó – B. M.] mindig a népünk javára történt munkásságát fejtett ki, és így országunk újjáépítésében is hasznosnak és szükségesnek tartjuk további működését.”¹⁸ Ott azonban, ahol a demokratikus pártok ifjúsági szervezetei gyorsan vonzóvá váltak, inkább elleneztek a hatóságok a katolikus egyesületek működését. S nemleges választ adtak a hatóságok abban az esetben is, ha az egyesület vezetői – gyakrabban az egyházi elnöki tisztet viselő plébános – ellen a demokráciaellenes magatartás bizonyíthatóan felmerült.

A történeti irodalomból ismert, hogy 1946 tavaszára hogyan vált egyre feszültebbé az állam és az egyház közötti viszony. A feszültté váló viszonyt tovább élezte, egyben a megegyezésre hajlók táborát gyengítette a katolikus egyesületek – köztük a KALÁSZ – 1946. június–július folyamán jóformán válogatás nélkül keresztülvitt felosztása. A katolikus mozgalmak és ifjúsági szervezetek többségének felszámolása az adott politikai, hatalmi küzdelem része volt. Ennek eredményeként az egyház olyan szervezeteit veszítette el, amelyek valós befolyással bírtak a paraszt- és diákifjúság körében. Ez hosszú távon az egyház vallásos nevelő funkciójának korlátozásához is vezetett.

1946. szeptember 2-án a kisgazdapárti Varga Béla, a Nemzetgyűlés elnöke átíráttal fordult a belügyminiszterhez, és kérte a KALÁSZ és a Kolping Legényegyletek működésének újbóli engedélyezését. A BM továbbította a kérést a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének, K. J. Vorosilov marsallnak. A szeptember 12-i válaszlével három feltételhez kötötte hozzájárulását: 1. a régi vezetők teljes leváltása olyan új személyekkel, akik biztosítják az ifjúság demokratikus szellemű nevelését; 2. új alapszabályok kidolgozása; 3. a helyi egyesületek alapos tisztogatása, vagyis ki kell zárni minden reakciós érzelmű személyt.¹⁹ Már e válasz megérkezése előtt, szeptember 6-án jóváhagyta a püspökkari konferencia a Katolikus Parasztfjúsági Szövetség (KAPSZ) néven újjáalakult KALOT és a KALÁSZ módosított alapszabályait. A püspöki kar a KAPSZ alapszabályának láttamozását tekintette olyan próbakőnek, aminek teljesítése után a többi egyesület érdekében is lépéseket tenne. A KALÁSZ régi vezetősége sem szívesen hajlott a kompromisszumokra, a három feltételből a régi vezetők leváltását nem vállalták. A várakozások ellenére sem a KALOT, sem a KALÁSZ vagy más egyesület nem nyert újbóli jóváhagyást. 1947 nyaráig féllegális keretek között tevékenykedtek, amikor is a püspöki kar határozata alapján egyházközségi lánycsoportokká alakultak át. Ezzel a KALÁSZ is visszaszorult a gazdasági-kulturális és szociális területről a fiatalság előtt önmagában kevésbé vonzó hitbuzgalmi területre. 1949-re ez a tevékenységi forma is elhalt.

Jegyzetek: 1. Soltész Mária egykori Nagyvárad egyházmegyei KALÁSZ-itkár visszaemlékezése a KALÁSZ-ról. Kézirat, 3. p. – 2. Esztergomi Prímási Levéltár Cat. D/C 4915/1938. Pro memoria az AC alelnökök 1938. november 16-i üléséről. – 3. Ez az aktus egyben azt is jelentette, hogy – miután a Szlovenszói Katolikus Ifjúsági Egyesület csoportjai csatlakoztak a KALOT-hoz, illetve az EMSZO-hoz – a felvidéki magyar katolikus egyesületek különállása megszűnt, integrálódtak a trianoni Magyarország katolikus egyesületeibe. – 4. Csanádi Püspökség Levéltára (továbbiakban: CSPL) 770/1943. – 5. Székesfehérvári Püspökség Levéltára (továbbiakban: SZPL) 262/1944. – 6. Országos Levéltár, Miniszterelnökség Társadalompolitikai Osztály K 29 „c” dosszié, 22. folio. – Ez az anyagi segítyezés egyébként elenyésző volt a többi egyesület támogatásához képest. A KALOT pl. havi 10 000 pengőt kapott. – 7. Magyarországi keresztény népfőiskolák. Összeállította: Kovács Bálint. Bp. 1941. 184–185. p. – 8. CSPL 2557/1941. A KALÁSZ 1941. augusztus 21-i körlevele. – 9. Váci Püspökség Levéltára 302/1944. in: „AC 1933–1942” csomóban. – 10. SZPL 7438. Jegyzőkönyv az 1940. október 7-i, a KALÁSZ-espereskerületi lelkiigazgatóknak és kerületi vezetőknek tartott együttes üléséről. – 11. CSPL 324/1942. Mihalovics Zsigmond tájékoztatása Glattfelder Gyula csanádi püspöknek. Bp. 1942. február 6. – 12. CSPL I/B fond., „AC 1939–1942” csomóban: Pro memoria a nevezett értekezletről. – 13. Uo. – 14. Uo. – 15. Marzso Hermin 1987. január 19-i beszélgetése a szerzővel. – 16. Váci Püspökség Körlevelei 1946. IV. 69/2100. sz. – 17. Új Magyar Központi Levéltár (ÜMKL) XIX-B-1-h-289. 235/1946. – 18. ÜMKL XIX-B-1-h-439. 989/1947. – 19. ÜMKL – XIX-B-1-h-294. 107/1946 és XIX-A-1-j-9071/1946.

A Karizmatikus Megújulás

Mintegy húsz esztendeje a katolicizmus egy újabb vallási jelenséggel gazdagodott. Eleinte „katolikus pünkösdisták”-ként emlegették őket, a hetvenes évek közepétől viszont inkább Karizmatikus Megújulásnak. A világszerte elterjedt mozgalom Amerikában keletkezett. A pittsburghi Duquesne Egyetem néhány tanára és diákja egy emlékezetes összejövetelen 1967 februárjában a Szentlélek ajándékaiban részesült. Ettől az időtől kezdve a karizmatikus mozgalom rohamosan terjedt: először Észak-Amerikában, majd Latin-Amerikában, később Európában, de nagy tömegek kerültek vonzáskörébe Afrikában, Indiában és a Fülöp-szigeteken is.

A Karizmatikus Megújulás alapsejtjei az imaközösségek: létszámuk három és száz, sőt kettőszáz között váltakozhat. Egy-egy csoport élén a felelős „pásztor” áll, többnyire világi személy, gyakran nő. A tagok hetenként jönnek össze imádságra. Az összejöveteleken tág teret hagynak ugyan a spontán megnyilatkozásoknak, de bizonyos programpontok kötöttek: Isten dicsérete, életszerű elmélkedés az evangéliumról és kérés imák. A résztvevők kötetlenül fejezik ki gondolataikat. Az evangéliumi szöveget az értelmezi, aki felolvassa, majd a többiek is elmondják, mit kaptak a halott szövegtől. Az evangélium fényében bontakozik ki aztán az imádság. A fontos az, hogy az evangéliumi szöveget nem általános tanításként fogják fel, hanem itt és most nekik szóló üzenetként vagy figyelmeztetésként.

A Karizmatikus Megújulás hívei hisznek abban, hogy az Úr velük van, mikor az Ő nevében összejönnek. Az Ő jelenlétét tapasztalják meg a karizmákban. A karizmák lehetnek egészen mindennapi adományok: például mások vendégül látásának vagy az együttérzésnek adománya. Mások látványosabbak és jobban kifejezik a megújulást. Ilyen a prófétálás és a nyelvek ajándéka. Ezek feltűnő megnyilvánulások, de rendeltetésük ugyanaz, mint a többi karizmáé: a csoport tagjainak szolgálata, megerősítése a hitben. A prófétálás nem egy konkrét esemény megjövendölése, hanem olyan bátorító, figyelmeztető szó, amelyet valaki a csoport tagjainak, testvéreinek épülésére mond. Ugyancsak a közösség megerősítése a célja a „nyelveken” való beszédnek és éneknek. A Szentlélek ihletésére egyeseket eltölt az öröm és a lelkesedés; ezt aztán olyan nyelvezettel fejezik ki, amelynek nincs ugyan pontos jelentése, de saját ritmikájú struktúrája, sőt morfológiája is van. Mindezek ellenére a karizmatikusok a prófétálást és a nyelveken való beszédet csak olyan mértékig fogadják el, ameddig azok az örömet és a békét, valamiképpen tehát a Szentlélek jelenlétét fejezik ki. A karizmatikusok tudják, hogy könyörgésük és elmélkedésük csak akkor hiteles, ha alávetik magukat Isten akaratának. A Szentlélek segítségül hívása után elmélkednek az evangéliumról, és Isten megújító és gyógyító hatalmába vetett hittel könyörögnek hozzá.

A karizmatikus csoportok nincsenek egymással szervezeti kapcsolatban. Legfőbb lehetőségük a találkozásra a negyed- és félévenkénti hétvégék és az évi nagy találkozók, amelyek 3–7 napig tartanak. A résztvevők közösen hallgatnak tanításokat, majd kisebb csoportokban elmélkednek, imádkoznak, énekelnek és dicsérik az Urat. Egy-egy ilyen nagy találkozón akár tízezren is összejönnek. Ilyenkor kívülállók is kapcsolatba kerülhetnek a Karizmatikus Megújulással: részt vehetnek a csoportok közös imájában, és lelki táplálékot, eligazítást kaphatnak mindennapi életükhöz. A karizmatikus csoportokhoz, sőt még az imaközösségekhez való tartozás sem követeli meg

a tagoktól életük radikális megváltoztatását. Más a helyzet az elkötelezett karizmatikus közösségekben. A közösségek tagjai – különböző korú és állapotú emberek – együtt laknak, vagyonszövetségben. Más közösségek tagjai nem élnek ugyan egy fedél alatt, de sűrűn összejönnek, és javaik, szabadidejük jelentős részét egymásnak adják. Ezek a közösségek a nagy találkozókat élteik, a hétvégék, összejövetelek és lelkigyakorlatok szervezői, mintegy az elmélyedésnek, a szentségre törekvésnek fő központjai.

A külső szemlélőkből sokszor csodálkozást, nemegyszer ellenszenvet vált ki az érzelmek nagy szerepe a karizmatikusok áhítatában. A Megújulás hívei valóban hagyják megnyilatkozni érzelmeiket. Az érzelmeknek ez az igenlése – amely valóban vezethet sajnálatos szertelenségekhez – tudatosan igénybe veszi a testet is. Gesztusok, taglejtések, hajladozások, ritkábban tánc – mind közvetítői és kifejezői lehetnek a vallásos élménynek. Érzelmeikkel és testükkel is arra törekcsenek, hogy bizalmas viszonyba, közvetlen kapcsolatba kerüljenek Istennel. De mindez imádság keretében történik.

Az imádság persze nem a karizmatikusok monopóliuma. Mégis, ha azt kérdezzük, mit csinálnak a karizmatikusok, elsősorban azt válaszolhatjuk, hogy imádkoznak. Imádkoznak magukban és közösen. Közösségeik az imádság közösségei.

A karizmatikusok legfőbb, de nem egyedüli imája az Isten-dicséret. Mivel komolyan hisznek Isten jelenlétében napi dolgaik közepette, nem haboznak hozzá fordulni világosságért válaszaik előtt vagy segítségért a megpróbáltatásokban. Isten dicsőítése elválaszthatatlan számukra a kérő imától. A dicséret és a kérő ima két útja az Istenhez való személyes közeledésnek. Ez az Istennel való személyes kapcsolat határozza meg a karizmatikusok tevékenységét a társadalmi életben. Szociális elkötelezettségük elsősorban nem a szervezetekben való tevékenységben mutatkozik meg, hanem abban, hogy segítségére készen jelen vannak ott, ahol szükség van rájuk: a szellemi és fizikai fogyatékosok, a magányos betegek mellett, de ugyanígy a bűnöző fiatalok, a börtönviseltek vagy a társadalom peremére szorult más emberek mellett. Ez nem a világtól való elfordulás, a modern kor feladatai elől való meghátrálás, a magánéletbe való visszavonulás – hanem egyszerűen annak a keresztyén szeretetnek, segítőkészségnek a kibontakozása, mely a közelében szenvedő embertársan akar segíteni.

Ez a személyes és konkrét segítségnyújtás összefügg talán a Karizmatikus Megújulás „szerkezeti felépítésével”, amely a személyek közötti bizalmon és hálán alapszik. A Megújulás olyan egyházi mozgalom, amelyben a világiaknak jelentős szerepük van. Bár a püspökök gyakran kijelölnek egyházmegyéjükben egyes papokat, hogy „kísérjék figyelemmel” az ott működő karizmatikus mozgalmat, a közösségek általában papi vezetés nélkül jönnek össze: ha jelen van is körükben egy-egy pap, jelenléte nem „hivatalos”. A papok és a szerzetesek a világiakkal azonos jogú tagjai a karizmatikus közösségeknek. Ők is elfogadják a „pásztor” irányítását. Sőt, a lelkivezetést – ami természetesen nem helyettesíti a szentségi gyónást – legtöbbször világiak végzik, ők vezetik a csoportban lévő papokat is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a világiak papi feladatokat akarnának ellátni. Egyáltalán nem akarnak olyan hatalmat bitorolni, amely a papság szentségéhez van kötve. Elfogadják a hivatásukat az egyházi életben való aktív részvételre, de nagy tisztelettel és ragaszkodással övezik a papi hivatásból folyó tevékenységet. A Megújulás hívei hűségesen ragaszkodnak az egyházi hierarchiához. A mozgalom az egyházból való, a látható egyházhoz tartozik és engedelmes egyházi vezetőinek. Ami pedig a legfőbb Pásztort illeti, a karizmatikusok azt vallják, hogy a mozgalom egyetlen igazi hőse II. János Pál.

A látható egyház iránti hűség nemcsak külső társadalmi forma; mélyen hisznek az egyház tanításában, és részt vesznek liturgiájában. Nem sokat beszélnek a dogmákról, de hitük a nagy keresztyén misztériumokon nyugszik. Erős érzékük van Jézus Krisz-

tus embersége iránt; szívesen elmélkednek a Szentháromságról, és imádkoznak a Szentlélekhez. Hangsúlyozzák Mária szerepét az üdvösségtörténetben, gyakorolják a böjtöt és fölelevenítik a szentségimádás gyakorlatát, ami néhány nyugati országban már csaknem eltűnt a vallásos életből.

A katolicizmus ősi gyakorlataihoz való visszatérés azonban nem fordítja el őket az ökumenikus kérdésektől. Az imacsoportokban sokszor vesznek részt protestáns vagy ortodox keresztények. A más vallásúakhoz való közeledés természetesen nem jelenti a tanbeli különbségek eltörlését. A karizmatikusok tudják, hogy nem a dogmák és az ájtatossági gyakorlatok elhagyásával valósítják meg az egyház egységét – hanem éppen saját katolikus hitük elmélyítésével kérhetik a Szentlelket, hogy Krisztus titokzatos testét ismét egyesítse.

A karizmatikusok az ökumenizmusban a kiengesztelődés egyik jelét látják. Ismerik az ember törekését, a bűn hatalmát és azt is tudják, hogy a rossz nem csak a mi világunkból jön. A Karizmatikus Megújulás meg akarja szabadítani az embereket minden elnyomástól, szenvedéstől. Gyógyítani akar belsőleg: megbékéltetni az embert önmagával, testvéreivel és mindezek alapjaként Istennel. A személyes gyónás iránti idegenkedés légkörében nagyra értékeli a megbocsátás szentségét. De nem utasítja el a külső, fizikai gyógyítást sem. A nagy összejöveteleken látványos gyógyulások történnek – mintha csak Krisztus idejében lennének. Ezek a gyógyulások mindig a közösség építését szolgálják; a keresztény hit alapvető tanításán nyugszanak. Isten az embert nem tisztá szellemnek teremtette, hanem testből és lélekből álló lénynek. Krisztus nemcsak a lelket jött megmenteni: ő a testünket is magára vette. A karizmatikusok egyaránt keresik a belső és a külső gyógyulást, hogy könnyítsenek az emberek szenvedésén és bizonyágát adják Isten gondviselésének. Meg vannak győződve róla, hogy Isten életünk minden pillanatában jelen van, és úgy akarnak ebben a jelenlétben élni, mint az első keresztények.

A Karizmatikus Megújulás a zsinat után született, s úgy értelmezi önmagát, mint az Úr válaszát XXIII. János pápának, aki egy új pünkösdeért esdekelt a Szentlélekhez. A karizmatikusok úgy látják, hogy mozgalmukban a Szentlélek árad ki az egyházra és a világra. A Megújulás valóban a II. Vatikáni zsinat gyümölcse, de ugyanakkor a Gondviselés válasza is a zsinat utáni idők útkeresésére az egyházban. A zsinat – a katolikus egyház hatalmas aggjornamentója – arra törekedett, hogy megtörje az egyházi struktúrák merevségét, az egyházat megbékéltesse a kortárs világgal, és megszüntesse a katolikus vallási életben elterjedt individualizmust.

Mindemellett a karizmatikus mozgalom kritikusan szemben áll a korunk keresztényeit fenyegető aktivizmussal és szekularizmussal. A mozgalom nem tartja elégségesnek azt a kereszténységet, mely a társadalmi elkötelezettséget, a politikai helytállást fontosabbnak tartja, mint az imát és az evangélium szellemében élt életet. A társadalmi elkötelezettségű kereszténység túl akar lépni az egyéni vallásosságon, eredményeiben mégis erősen hasonló a régi, mereven szertartásos kereszténységhez. Az aktív keresztények nagy jóakarata és elkötelezettsége ellenére az emberek kezdenek eltávolodni attól a vallástól, mely elrejti előlük a hit szellemi dimenzióit. A társadalmi tevékenység persze szorosan hozzátartozhat a mélyen egyházi hithez – gondoljunk csak a latin-amerikai bázisközösségekre. A karizmatikus mozgalom az elvilágiasodástól óv, főleg a fejlett ipari országokban. Némelyik keresztény nem a hitben találja meg cselekvése indítékát, hanem a társadalmi elkötelezettséget tekinti végső célnak. Krisztus a szeretet kettős parancsának egységét tanította, vagyis a szent és az etikai szféra elválaszthatatlanságát. A modern gondolkodás térhódításával, a technikai civilizáció korában a szent mindjobban elveszti helyét a világban, s a társadalmi lét szélére szorul. A Szenttől megfosztott világban aztán hatni tudnak a különböző szekták: ha a Csodálatostól elszakadunk, elszaporodnak a babonák.

A karizmatikusok azt vallják, hogy a világot átjárja Isten ereje, a világ a Szentlélek működési területe – és ezért bizalommal lehet keresni a gondviselés megnyilvánulásait a mindennapokban. Gyermeeki hittel bízzák rá magukat Isten mindent megújító hatalmára. Hisznek abban, hogy Isten, aki a kövekből is tud Ábrahámnak fiakat alkotni, szinte tapinthatóan jelen van az egyház intézményében. Nagy bizalommal elfogadják a szentet, vagyis a természetnek bizonyos fokú isteni átjártságát – de ezt nem azért teszik, hogy a mágiát gyakorolják, hanem azért, mert bíznak Isten hűségében, aki nem hagyja el teremtményeit.

A karizmatikus mozgalom tehát értékeli a testet, az érzelmeket, a világi állapotot és kész felismerni az isteni jelenléte az egész teremtésben – azért, mert hisz az isteni irgalom megújító hatalmában. Ez a hit teszi érthetővé a növekvő fontosságát napjaink katolicizmusában. Napjaink két legszélsőségesebb áramlatával, az integrizmussal és a progresszizmussal szemben a karizmatikus mozgalom egészen más utat mutat. Úgy látja ugyanis, hogy mind az integrizmus, mind a progresszizmus végeredményben merev hitvédelem. Az integrizmus bezárkózik a tradíció várába, minden eszközzel védi a saját igazát, és a legapróbb részletben sem hajlandó engedni. A progresszizmus sokféle ága is azt bizonygatja, hogy a keresztény üzenet igaz és jó, de hozzászói, hogy az evilági kívánalmakhoz kell igazítani. Azt mondják: mi keresztények is modernnek, haladók, felvilágosodottak vagyunk. A rítusok és dogmák előregedett és káros formái mögött hatalmas energia húzódik meg, amely felszabadítva igen nagy hatással lehet a szekularizált világra.

Bár az integrizmus és a progresszizmus élesen szemben áll egymással, egyvalami-ben megegyeznek: mindkettőt az értékekhez való ragaszkodás jellemzi. Az integristák azt hangoztatják, hogy meg kell őrizni az értékeket, a legkisebb külső változtatás nélkül, mert különben javíthatatlan sérelem következik be. A progresszistákat is az értékek védelme vezeti; de szerintük a katolikus vallás mostani formájában a mai ember számára elfogadhatatlan. Hogy a lényeg megmentsék, meg akarják rostálni tanításait és gyakorlatait, felszámolnák intézményeit, megszüntetnék a különbséget a papok és a hívek között. Véleményük szerint a hatalom megosztása igazságtalan az egyházban, s az egyenlőség alapján kell részesíteni benne minden keresztényt.

Mindkét nézet erőszakos beavatkozást jelent az egyház életébe. Minden változtatás visszautasítása megkövesítené a kereszténységet, a mai világhoz való túlzott alkalmazkodás viszont könnyen megváltoztathatja a lényegét. A karizmatikusok másként szemlélik az egyházat. Határtalan bizalommal szolgálják a mindenható és jóságos Istent, ezért telve vannak reménnyel s nem bonyolódnak bele vitatkozásokba. Más matematika szerint gondolkoznak, mint az integristák és a progresszívek. Tisztelik a papokat, és nem akarják megfosztani őket „előjogaiktól”. De azzal, hogy a laikusokat pásztorrá, lelki segítővé tették, igen magasra értékelték a világiakat. Ez azonban nem jelenti a papok kiszorítását a hitéletből, sőt éppen kiemeli szerepüket. A matematika nyelvén így lehetne ezt kifejezni: a karizmatikusok nem azt teszik, hogy X-től elvesznek A-t és odaadják Y-nak, hanem azt, hogy X-nek és Y-nak is adnak B-t. Isten ajándékait nem tekintik végesnek és korlátozottnak, hanem meg vannak győződve, hogy Isten irgalmasan mindig meg tudja újítani azokat. A katolikus hagyományt nem tartják egyenlőnek az üres, élettől elválasztott struktúrával, mint az integristák, de nem fogadják el a progresszisták dühödt mindent-változtatni-akarását sem, mely végül a Lélekkel való szakításhoz vezet.

A karizmatikus mozgalom nem zárkózik el a világtól, de nem is oldódik fel abban. Fennáll viszont az a veszély, hogy az egyházi élet peremére szorul. Nemegyszer éri az a vád, hogy túlságosan merevek, nem kapcsolódnak hozzá az egyház többi mozgalmához, sőt a plébániai élettől is távol maradnak. Ennek az az oka, hogy csatlakozott hozzájuk sok olyan katolikus, akik nem érzik elég jól magukat korunk egyházi struk-

túraiban. Ezek közé tartozik az idősebbeknek egy csoportja, akik úgy érzik, hogy az új liturgia – amelyben az Eukarisztia kizárólagos tisztelete minden más ájtatosságot elfojtott – hitük sok forrásától megfosztotta őket. A mozgalomhoz csatlakoznak olyan fiatalok is, akiket a plébániai hitélet kevéssé vonz. De hogy a mozgalom lelkiisége mennyire hű az egyházhoz, azt a hivatások számának alakulása mutatja: Franciaországban a szemináriumokba és a szerzetekbe jelentkezők egyharmada a karizmatikus mozgalomból jön.

VI. Pál a karizmatikus mozgalmat az egyház mai nagy lehetőségének nevezte. A mozgalom valóban a tömegek mozgalma, a katolikus lelkiiség nagy hagyományain alapszik. Ezért történelmi feladata, hogy segítse a II. Vatikáni zsinat szellemének elkötelezett egyházat. Azt az egyházat, amely a modern világ támadásai közepette, Mesterét követve, a teremtő hit szellemében akar előrehaladni. A karizmatikus mozgalom mélységesen hű az egyházhoz, tiszteli a papságot, de ugyanakkor nyitott az ökumenikus közeledésre, és hathatósan előmozdítja a világiak beépülését az egyházi munkába.

A mozgalom ma is egyre terjed. Az egész világon megtalálható a katolikus egyház keretein belül. A karizmatikusok örülnek ennek a számbeli növekedésnek, de ugyanakkor tudják, hogy igazi hivatásuk nem a terjeszkedés, hanem az, hogy az egyház megújulását elősegítsék. Nem önállósulni akarnak, hanem inkább búzaszemként elhalni, hogy minél jobban szolgálják az egyházat. Nem a mozgalom növekedését kívánják, hanem azt, hogy a jövő egyháza minél karizmatikusabb legyen.

ENDREFFY ZOLTÁN

Egyház és közösség

Napjainkban sok szó esik egyházi körökben a bázisközösségekről. Vannak, akik örövendetes, biztató fejleménynek tartják a bázisközösségek megjelenését, és az egyházi élet megújulását remélik tőlük. Mások bizalmatlansággal tekintenek ezekre a hagyományos plébániai keretektől sokszor független csoportosulásokra, amelyekben a széthúzás, a hierarchiával szembeni engedetlenség tendenciáit vélik felfedezni. Az újonnan kialakult bázisközösségi mozgalmak árnyalt megítélését elősegítheti, ha megpróbálunk választ adni a következő kérdésekre: mi a jelentősége a közösségeknek az egyházban; van-e valami különleges funkciója az egyháznak mint közösségnek; az egyháznak kézzelfogható közösség vagy közösségek alakjában kell-e léteznie vagy rendeltetésének inkább az felel meg, hogy megváltott embereknek mint egyéneknek a láthatatlan, lelki társaságát alkotja?

Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy napjaink átlagos keresztény gondolkodására az egyház és az üdvösség individualisztikus felfogása jellemző. E felfogás szerint nincs jelentősége annak, hogy a hívek közösségekben élnek-e vagy sem. Hiszen az üdvösség egyéni valóság, az egyén válasza Isten Jézusban felkínált kegyelmére, amelyet

kinek-kinek egyénileg kell elfogadnia és életre váltania, saját egyéni körülményei között. Igaz ugyan, hogy a katolikus felfogás szerint a kegyelem közösségben, az egyházban éri el a hívőt, hiszen szentségei által az egyház a kegyelem forrása. De Jézus megváltó művének egyik fontos mozzanata mégis az üdvösség egyénivé, személyessé tétele, szemben az Ószövetséggel, ahol az Istennel való kapcsolat egy néphez és annak intézményeihez (törvényéhez és kultuszához) volt kötve. Jézus igehirdetése szerint az Isten Országá egyénekhez jön el, azokhoz, akik befogadják, és hagyják, hogy valóban Isten uralkodjon bennük. Így az egyház egyének összessége; azoké, akik az evangéliumban való hit által már mint egyének meg vannak váltva. S mivel nem tudhatjuk, hogy kikben van ténylegesen jelen ez a hit, és kik tartoznak csak formálisan az egyházhoz, ezért az egyház – látható alakja ellenére is – inkább láthatatlan valóság, lelki közösség, amely feloldódik és elmerül a világban, mint a kovász a tésztaiban, hogy belülről járja át és alakítsa át.

Mármost kérdésünk szempontjából az utóbbi évek egyik érdekes teológiai fejleménye annak felismerése, hogy a fenti, individualisztikus egyházkép teljesen ellentmond Jézus szándékának, az Újszövetség, valamint az ókori egyház tanúságának, s voltaképp nem más, mint az újkori individualizmus ideológiájának vallási lecsapódása.¹ Ez a felismerés, egy mondatban összefoglalva, így hangzik: Jézus nem elszigetelt egyéneknek hirdette Isten Országát, egyházát nem egyenként megváltott egyének halmazának, láthatatlan, lelki közösségnek tekintette, hanem Izraelt, Isten népének közösségét akarta helyreállítani és újból összegyűjteni, mai kifejezéssel: kontraszt-társadalommá formálni, amely mint látható közösség világító jölként közvetíti az üdvösséget a pogány népek számára.²

Erre utal mindjárt a tizenkét apostol kiválasztása. Mivel a tizenkettes szám nyilvánvalóan Izrael tizenkét törzsére vonatkozik, Jézusnak ez a cselekedete csak azt jelentheti, hogy egész Izraelt össze akarja gyűjteni és helyre akarja állítani. Voltaképpen erről van szó a Miatyánk első két kérésében is: „Szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod” (Mt 6, 10). Mi, akik individualista szemüveggel olvassuk a Bibliát, hajlamosak vagyunk a hívőkre mint egyénekre vonatkoztatni ezeket a kéréseket: Isten neve akkor szenteljük meg és akkor jön el az ő országa, ha a hívők mint egyének szentül élnek és ezzel megdicsőítik Istent. Jézus nem egészen erre gondolt. Őelőtte Ezekiel próféta könyvének 36. fejezete lebegett, ahol arról van szó, hogy Isten nevé megszenteltetését Izraelnek a pogányok közé történt szétszórátása. Hiszen a pogányok most mindenütt ezt mondhatják: nyomorúságos egy isten ez a Jahve, ha még arra sem képes, hogy hazájának elvesztésétől megkímélje népét. És ekkor mondja Isten Ezekiel próféta által: „Nem tiértetek cselekszem én, Izrael háza, hanem szent nevéért, amelyet megszenteltetésétek a népek között, amerre csak jártatok. Ismét szentté tesz az én nagy nevemet, amelyet megszenteltetésétek a népek között. Akkor megtudják a népek, hogy én vagyok Jahve – így szól Jahve –, amikor szemük láttára megmutatom rajtatok, hogy szent vagyok. Kihozlak benneteket a népek közül, összegyűjtelek benneteket minden országból, és beviszlek benneteket földetekre” (Ez 36, 22–24). Bár Jézus nem gondolhatott Izraelnek a szétszórátásból való összegyűjtésére, mégis átvehette Ezekiel szóhasználatát; hiszen Ezekiel sem egyszerűen a száműzött nép hazatérését jövendöli meg, hanem azt, hogy Isten ráadásul „új szívet” és „új lelket” ad népének (Ez 36, 26–28), amely ezáltal ismét Isten szent népévé lesz. Erre vonatkozik tehát a Miatyánk első két kérése, amelyet mai nyelvhasználatlal így fogalmazhatnánk meg: „Mennyei Atyánk, gyűjtsd össze és újítsd meg népedet! Hadd legyen ismét a te szent népedé!”

Jézusnak a pogányokkal kapcsolatos magatartása is mutatja, hogy működése első sorban *Izrael* megújítására irányult. Ő maga nem hirdeti pogányoknak az Isten Országát, s tanítványainak is megparancsolja: „A pogányokhoz ne menjetez és a szama-

ritánusok városaiba be ne térjete. Menjete inkább Izrael házának elveszett juhaihoz.” (Mt 10, 5–6) Jézus természetesen mindenki üdvösségét akarta, a pogányokét is. De az Ószövetség hagyományával összhangban úgy gondolta, hogy a pogányok csak akkor részesülhetnek az üdvösségben, ha Izrael megújul, ha valóban Isten szent népévé lesz, amely világító jelként vonzza magához a sötétben ülő népeket: „Az utolsó napokban szilárdan fog állni az Úr házának hegye a hegyek tetején. Kimagaslik a halmok közül, és özőnlík hozzá valamennyi nép. Eljön a sok nép, és azt mondják: Jöjjetek, menjünk fel az Úr hegyére, Jákob Istenének házához! Tanítson minket útjaira, hogy az ő ösvényein járjunk. Mert a Sionról jön a tanítás és Jeruzsálemből az Úr ígéje.” (Iz 2, 2–3) Azaz: a pogányok, akiket elbűvöl az Izraelben felragyogó üdvösség, elkezdene mindenünnen özőnlíkni Izraelhez. A prófétaí szövegek legtöbbször ragyogó világosságról beszélnek, amely Jeruzsálemből jön, és amely nem más, mint maga Isten: „Bár még sötétség borítja a földet, sűrű homály a nemzeteket, de fölötted ott ragyog az Úr, dicsősége megjelenik fölötted. Világosságodhoz népek jönnek, és királyok a te ragyogó fényességedhez.” (Iz 60, 2–3). Egyedül Istennek köszönhető, hogy a pogányok útra kelnek Isten népéhez: a népek zarándoklata Isten eszkatologikus műve. Ha Isten nem ragyogtatná fel világosságát Izrael felett, ha nem tenné szentté a nevét, a pogányok nem jöhetnének. Isten fénye viszont nem világíthat igazán, ha maga Isten népe nem ragyog Isten világosságaként. Ezért szólítja fel Izraelt a próféta: „Jákob háza, rajta, járjunk az Úr világosságában” (Iz 2, 5). Az üdvösségnek, melyet Isten készít, Izraelben kell felragyognia, különben ez az üdvösség nem csalogathatja a népeket, hogy ők is bekapcsolódjanak Isten népének életébe.

Ezért korlátozza Jézus Izraelre a működését: a pogányok, akik szintén meg vannak híva az üdvösségre, csak akkor kelhetnek útra, hogy csatlakozzanak Isten szent népéhez, ha Izraelben már felragyogott Isten uralmának fénye. Ez pedig csak akkor következhet be, ha Izrael mint az *üdvösség jele* valóban felismerhetővé válik, ha Isten uralma láthatóan és kézzelfoghatóan átalakította a népet. Ezért Jézus nem olyan eseményként képzelte el Izrael összegyűjtését és helyreállítását, amely híveinek lelkeében, láthatatlanul következik be, hanem meg volt róla győződve, hogy ennek látható, kézzelfogható valóságként meg is kell jelennie.

Hogy Izrael helyreállítása – amelyet Isten éppen Jézus működésén keresztül kezd véghezvinni – valóban látható, kézzelfogható változásokot hoz a nép életében, azt mindenekelőtt Jézus gyógyító csodái mutatják. Amit a próféták a végső időkről jövendöltek – „akkor kinyílnak a vakok szemei, és megnyílnak a süketek fülei; a béna ugrrál, mint a szarvas, s a néma nyelve ujjongva ujjong” (Iz 35, 5–6) –, az most valósággá lett. E gyógyulásokat azonban nem pusztán biológiai eseményekként kell elképzelnünk. A gyógyulás a Bibliában mindig az egész személy épségének, önmagához, a közösséghez és Istenhez való viszonyának helyreállítása, s ennyiben a gyógyulások a közösség megújulásának is jelei.

Hogy közelebbről milyennek képzelte el Jézus a megújított közösségnek, Isten helyreállított népének életét, az megmutatkozik abban, amire tanítványait tanította. Mindenekelőtt tudnunk kell, hogy Jézus híveinek és tanítványainak köre jóval nagyobb volt, mint ahogy rendszerint gondoljuk. Ezt a kört két csoportra lehet osztani. Az elsőbe azok tartoztak, akik hallgatták Jézus prédikációját, hittek is benne, de nem hagyták el otthonukat, hanem ott várták Isten Országát; ha pedig Jézus és tanítványai arra jártak, akkor szállást adtak nekik és szolgálatukra voltak. (Ezek közé tartozott például Arimateai József, Zakeus, Lázár, Márta és Mária.) A másik csoport a szűkebben vett tanítványoké, akik mindenüvé követték Jézust. (De itt sem csupán a tizenkét apostolra kell gondolnunk, hiszen például Lk 10 hetvenkét tanítványról beszél.) De miért hívott egyáltalán tanítványokat maga köré Jézus? Két okból. Először is munkatársakra volt szüksége, hogy segítsenek neki Izrael összegyűjtésében,

Isten Országának hirdetésében („az aratnivaló sok, de a munkás kevés”). Amikor pedig nyilvánvalóvá lett, hogy Izrael *egésze* nem fogadja be Jézus üzenetét, akkor azt a feladatot szánta híveinek, hogy *jellé* legyenek, hogy az életükkel mutassák be azt, aminek Izrael egészében kellett volna megvalósulnia: egy új életrend kialakulását, egy fivérekből és nővérekből álló testvéri közösség születését, ami egyes-egyedül az evangéliumba vetett hitnek, Isten Országáa befogadásának a gyümölcse.

Erről a testvéri közösségről, erről az új családról beszél Mk 10, 29–30: „Bizony, mondom nektek, senki sem hagyja el otthonát, testvéreit, nővéreit, anyját, atyját, gyermekeit vagy földjét értem és az evangéliumért, hogy százannyit ne kapna: már most ezen a világon – bár üldözések közt – otthont, testvért, nővért, anyát, gyermeket és földet, a másvilágon pedig az örök életet.” Jézus itt tapasztalatból beszél, s ezt tanítványai is egyre jobban megtapasztalták: a családjukat elhagyták ugyan, de újból testvérekre találtak Jézus híveinek és tanítványainak körében. Elhagyták a szülői házat, de mindenütt az országban, ahol csak befogadták őket az evangéliumért, új családot kaptak. Elhagyták a földjüket, de cserében egy olyan közösségre találtak, amely mindenütt gondoskodott róluk és otthont nyújtott nekik.

Érdekes vonása viszont ennek az új családnak, hogy apák nincsenek benne: az előbbi szövegrész gondosan felépített paralelizmusának második részéből az apák kimaradtak! De nem véletlenül vagy feledékenységéből. Mivel Jézus korában az apák a patriarchális uralom hordozói voltak, említésük itt azt jelentené, hogy Jézus híveinek új családjában is tovább folytatódik a patriarchális uralom. Erről azonban szó sem lehet: ebben a családban egyetlen Atyát illet meg minden uralom, a Mennyeit.

Hogy Jézus számára mennyire fontos volt az uralom és hatalom problémája, azt jól mutatja Mk 10, 42–45: „Tudjátok, hogy azok, akiket a világ urainak tartanak, zsarnokoskodnak a népeken, a hatalmasok pedig önkényüket éreztetik velük. Köztetek azonban ne így legyen; hanem aki nagyobb akar lenni, legyen a szolgátok, és aki első akar lenni, legyen mindenkinek a cselédje. Mert az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon és váltságul adja oda életét sokakért.” Jézus itt a hatalmi struktúrákról beszél, amelyek a társadalomban minden rossznak a forrásai. A tanítványok közösségében azonban ne legyenek többé uralmi viszonyok: aki legelső akar lenni, legyen mindenki szolgája. Jézus tehát azt kívánja, hogy tanítványai között teljesen másféle kapcsolatok legyenek, mint amilyenek a társadalomban egyébként szokásosak; más szóval *kontrasztársadalom*t követel. Ebben a kontrasztársadalomban, Jézus országában, melynek „alkotmánya” a Hegyi Beszéd, az erőszakot nem viszonzozzák erőszakkal; aki kér, annak adnak, és inkább igazságtalanságot szenvednek el, semhogy erőszakkal szerezzenek érvényt jogaiknak.

A Hegyi Beszéd értelmezéséről kétezzer éve folyik a vita. Napjainkban az egyik legelterjedtebb értelmezés úgy hangzik, hogy Jézus követelményei nem gyakorlati, magatartási szabályok, hanem inkább olyan útmutatások, amelyek egyfajta belső érzületnek, az áldozatkész szeretet belső érzületének meglétét kívánják meg. (A gazdagságról való lemondás parancsát például nem kell szó szerint vennünk, elég az, ha szívünkben nem ragaszkodunk a vagyonunkhoz, hanem mindig készen állunk lemondani róla és támogatni a szegényeket.) Ennek az értelmezésnek azonban megoldhatatlan nehézséget okoz a Hegyi Beszéd vége, a sziklára épített házról szóló példabeszéd: „Aki az én beszédemet hallgatja és *tettekre is váltja*, az *bölcs* ember; aki pedig hallgatja, de *tettekre nem váltja*, az *balga* ember” (Mt 7, 27). Jézus tehát nemcsak belső érzületet kíván, hanem konkrét gyakorlat lebeg szeme előtt egy új társadalmi közegben, az „ő országában” (Jn 18, 36), amelyben immár más törvények érvényesülnek, mint a világban. Jézus *kontrasztársadalomként* képzelte el Isten helyreállított népét. Igaz: nem politikai alakulatként, államként vagy nemzetként, de mégis *közösségként*, amely önálló életteret alkot, amelyben az emberek másképpen élnek és másképpen

érintkeznek egymással, mint ahogy az a világban szokás; és éppen másságukkal, a világtól való eltérésükkel közvetítik a világnak az üdvösséget, úgy, ahogy azt az ószövetségi próféták megjövendölték. Ezt fejezi ki Mt 5, 13–16: „Ti vagytok a föld sója. Ha a só ízét veszti, ugyan mivel sózzák meg? Nem való más egyébre, mint hogy kidobják és széttapossák az emberek. Ti vagytok a világ világossága. Nem lehet elrejtteni a hegyre épült várost. És ha világosságot gyűjtanak, nem teszik véka alá, hanem a tartóba, hogy világítson a ház minden lakójának. Így világítson világosságtok az emberek előtt, hogy lássák jótetteiteket és magasztalják menyeyi Atyátokat.”

Az egyház, amelyről itt szó van, nem magába zárkózó és a világtól elforduló, hanem a világért élő egyház. De az egyház éppen azért van a világért, hogy maga nem azonosul a világgal, nem oldódik fel benne, hanem megtartja saját kontúrjait. Ószövetségi háttere felől értelmezve a fenti szöveg csak ezt jelentheti: a hegyen világító város az egyháznak mint kontraszttársadalomnak a jelképe, amely éppen *kontraszttársadalomként* változtathatja csak meg a világot. Ha elveszti kontrasztjellegét, ha sója íztlenné válik, ha fénye kialszik (a szövegben: véka alá rejtik), akkor értelmét veszti: az emberek megvetik (a szövegben: eltapossák) és nem tudják többé segítségével Istent megismerni (a szövegben: Istent mint Atyát magasztalni).

*

De ha Jézus messziről látható, a világtól feltűnően különböző, világító jelnek szánta egyházát és annak közösségeit, akkor el kell ismernünk: egyházunk, plébániáink, egyházi közösségeink – tisztelet a kevés kivételnek – nemcsak hogy messze elmaradnak e megbízatástól, de mintha már tudatában sem volnának e feladatnak. Az évszázados megszokás következtében normálisnak érezzük a jelenlegi helyzetet, azt, hogy az átlagos plébániák egymást nem ismerő, egymással semmiféle kommunikációt nem folytató egyénekből állnak, ráadásul olyan egyénekből, akik életmódjukban teljesen alkalmazkodtak a profán társadalom életmódjához. Sőt, sokan úgy gondolják, hogy az egyháznak – a kovászról szóló példabeszéd értelmében – ilyennek is kell lennie: észrevétlenül, láthatatlanul el kell merülnie a társadalomban, hogy belülről járhassa át és változtathassa meg. De ha vannak is helyes mozzanatai ennek az egyházképnek – szolidaritás keresése minden jóakarató emberrel, szakítás a korábbi évszázadok egyházi triumfalizmusával, mely az egyházat egyszerűen azonosította Isten Országával –, egészen véve még sincs összhangban Jézus fent ismertetett egyházfelfogásával. Ennek az eklézsiológiának a képviselői ugyanis erényt csinálnak a szükségből, amikor Istennek tetsző állapotként próbálják feltüntetni a jelenlegi egyház betegségét: azt a tényt, hogy nagyon sok keresztény közösség mint közösség jóformán már sem ismerhető; és hogy a keresztények életmódjukban szinte teljesen alkalmazkodtak a profán társadalom életmódjához.

A bázisközösségek kialakulásának egyik oka alighanem az a – sokszor talán nem is egészen tudatos – felismerés, hogy a kereszténység individualizálódása, a valódi keresztény közösségek hiánya olyan állapot, amely nincs összhangban Jézus szándékával. Manapság sokféle bázisközösség van, s a bázisközösségek között nagyok a különbségek mind a lelkiség, mind az összetartozás, mind a működés szempontjából. A magyarországi bázisközösségek mindegyikére jellemző a lelki és teológiai elmélyülés igénye: összejövetelük egyik fő tartalma a teológiai önképzés, a közös imádság és egymás építése a lelki tapasztalatok megosztása által. A közösségek egy része hetente-kéthetente, másik része havonta tartja összejövetelüket; kisebb számban vannak olyan közösségek is, melyeknek tagjai szabályosan összeköltöznek, megosztják vagyónukat és életközösséget alkotnak. Sok bázisközösség életében nagy szerepet játszik a társadalmi elkötelezettség: a szegények támogatása és az elesettekről való gondos-

kodás is. Érdekes volna tudni, hogyan gondolkodnak magukról és közösségeikről a bázisközösségek tagjai. Legtöbbjük valószínűleg abban látja a közösség jelentőségét, hogy a közös teológiai önképzés, a közös imádság és a lelki tapasztalatok megosztása által a tagok erősítik egymás hitét, elősegítik egymás keresztény világnézetének elmélyítését, s így felvértezve az elkeresztényietlenedett külvilág sokszor mostoha közegében is meg tudják őrizni hitüket, sőt, tanúságot is tudnak tenni róla. De mint láttuk, Jézus tanítása szerint az egyházi közösség feladata nem csupán annyi, hogy „fészekmeleget” nyújtson, s olyan közeget alkosson, ahol az egyes keresztény biztonságban érzi magát, ahol elfogadják, ahol vallási értelemben otthonra talál. Talán éppen ez tudatosodott egyes bázisközösségekben: abban a törekvésükben, hogy életre váltsák az evangéliumot, mintha az a felismerés öltene testet, hogy elpolgáricosodott, individualizálódott kereszténységünk „ízét vesztette”, s talán ez a felismerés készíteti őket arra, hogy keressék az utat, vissza az evangélium tiszta forrásához, és az egyház kezdeteihez, amikor az egyház közösségei még valóban „világítottak”.

A korai kereszténység pogány ellenfelei sokat gúnyolódtak az ő szemükben primitív, tanulatlan keresztények „babonáin”, de azt elismerték, hogy a keresztények másképp élnek, hogy közösségeikben igazi testvériesség található, és hogy a keresztények mintaszerűen gondoskodnak szegényeikről (éppen ennek köszönhették „sikerüket”: hitük elterjedését). A keresztény közösségek akkor még valóban kontraszttársadalmat alkottak, és tudták is, hogy azzá kell lenniük: „Zúgolódás és okoskodás nélkül tegyetek meg mindent, hogy kifogástalanok és tiszták legyetek, Istennek ártatlan gyermekei a gonosz és romlott nemzedék között, akik közt úgy kell ragyognotok, mint csillagoknak a mindenségben.” (Fil 2, 14–15)

Vajon „ragyognak-e” a mai bázisközösségek? És tudják-e, hogy ragyogniuk kellene? Nem gondolnám, hogy a bázisközösségek tagjainak ez volna az általános meggyőződése. Sőt, sokan közülük alighanem úgy vélik, nem is szabad programként kitűzni, hogy az egyháznak és közösségeinek másképpen kell élniük, világító jellé kell lenniük. Hiszen így a keresztény élet sikerhajhászássá alakulna. Nem a teljesítményelvét – és annak is legrosszabb fajtáját, a vallási teljesítményelvét – vezetnénk be ezzel az egyház életébe? Valódi problémák ezek, s mögöttük az a helyes felismerés rejlik, hogy az egyház mint kontraszttársadalom nem valósítható meg azáltal, hogy tagjai megpróbálnak nagyobb erkölcsi energiát kifejteni, mint mások. Az egyház akkor kezd kontraszttársadalomként megvalósulni, ha tagjai megpróbálják Jézust követni. Jézus követése azonban nem azzal kezdődik, hogy azért imádkozunk: bárcsak heroikusabban tudnánk élni, mint mások. Jézus követése azzal kezdődik, hogy valami nagy ajándékot kapunk („kincset találunk a szántóföldben”): Jézussal elközeltet Isten Országáé, és kezdi átalakítani a világot. Ez a csoda nem emberi erő kifejtés műve, és akik részesülnek benne, nem érdemeikért kapják. Jézus követése azt jelenti, hogy egyszerre csak megsejtjük Isten Országának csodáját, és ettől az ajándéktól, a létezés és az emberi közösség új lehetőségétől elbűvölve megpróbálunk valóban Jézus útján járni.

„Keskeny út” ez, mely Jézus számára és sok követője számára is az erőszkas halálba vitt. De mégis ez az élet útja. Az út kezdetén Isten Országának csodája áll, s ezen alapul minden, ami később történik. És ha az egyház és közösségei Jézus szellemében a „föld sójává” és „hegyre épült várossá” próbálnak lenni, az nem gög és elbizakodottság mindaddig, amíg tudják, hogy kontraszttársadalomként, jelként való létük nem a saját erőfeszítéseik gyümölcse, hanem csoda és kegyelem, amelyben azért részesülnek, hogy „a világ világoosságává” legyenek.

Jegyzetek: 1. Lásd pl. G. Lohfink, *Wie hat Jesus Gemeinde gewollt?* Herder 1982; N. Lohfink, *Die messianische Alternative*, Herder 1981; R. Pesch, *Der Anspruch Jesu, Orientierung* 35 (1971). – 2. Az alábbiakban G. Lohfink, *Wie hat Jesus Gemeinde gewollt?* c. könyve alapján ismertetem ezt az ekléziológiai koncepciót.

Szabad lélekkel szolgálni (egy középvárosi egyházközség)

Hogyan lehet egyházközségből közösség?

Lesz-e, és ha lesz, hogyan és mikorra egyházközségből közösség?

Van-e esély erre egy olyan időszakban, amikor a templomba járók között is ritkaság a közösségi ember?

Szervezés kérdése vagy a szeretet köre szerveződik?

Milyen szerepe van a megújuló szervezetnek, milyen a megerősödő szeretetnek a meggyöngyülő és elidegenedett intézmény közösséggé oldódásában-erősödésében?

A korszerű intézménynek vagy inkább a lelkes rögtönzésnek van jövője az egyházban?

Gyöngtői, ellenfelei, túlélői vagy pedig gerjesztői, bázisai-e a kisközségek az egyházközségnek?

Milyen szerepet tölt be a pap a ma és a holnap egyházközségében?

Ilyen és hasonló kérdésekre keresünk választ sorozatunkban. Nem a mi legyen, de nem is a mi van bemutatása a célunk. Tehát sem alapelveket, sem pontos térképet nem kívánunk adni, inkább csak jelzéseket, azt, hogy ilyen is van, innen is meg lehet közelíteni a célt. Műfajunk nem „lógia”, de nem is „gráfia”: az érzéletes megjelenítés eszközeivel is élő szociografikus tudósítás.

„Püspökünk feloldotta városunkban a plébániák és a lelkeszségek közötti határokat: lelkipásztori ellátás szempontjából mindenki ahhoz a templomhoz tartozik, amelyhez tartozónak érzi magát. A mi templomunkat a Mindenszentek tiszteletére szentelték. Egyszer egyik hívem azt mondta: az ő számára ez az elhagyott Jézus temploma. Úgy érezte, mintha Jézust hallaná felkiáltani minden értetlenségben, ellenségeskedésben, viszályban, önzésben: »Istenem, Istenem, miért hagytál el engem!«. Minden munkám arra irányul, hogy Urunk ne legyen elhagyatott. Mert az. Hiányzik a lelkekből, életünkéből, kapcsolatainkból, gondoskodásunkból. Ha eggyé válunk vele, akkor megszűnik az Ő elhagyatottsága és megszűnik a mi elhagyatottságunk is.”

*

Nyugat-dunántúli középváros peremén áll a kéttornyú templomocska. A kolostoré, amelynek épülete fokozatosan kerül vissza a Mindenszentek lelkésziség tulajdonába. Fokozatosan foglalják el az egyházközség gyarapodó közösségei, a közeljövőben pedig, remélik, az egyházmegyei lelkigyakorlatok részvevői. A templomhoz vezető két-tucatnyi lépcsőről fiatal pár takarítja el a havat. Észrevesznek. „Jó helyen jár!”, köszöntenek. Kettő a 16–25 évesek számára szervezett ifjúsági katekézis 120 fős tagságából. A náluk fiatalabbak 320-an vannak. Ezek az adatok jobban jellemzik ennek a lelkésziségnek a működését, mint a templomba járók, a megkereszteltek és az elsőáldozók száma, hiszen a fél tucat közül ez a templom a legnehezebben megközelíthető. Így is vannak vagy hatszázan a vasárnapi miséken, jönnek a város legtávolabbi pontjairól, sőt még a környező falvakból is. Nemigen férnének el többen. Még szerencse,

hogya a száz férőhelyes oratóriumban is hallgatható, s a hamarosan működő televíziós közvetítés jóvoltából látható is lesz a mise a nagyobb ünnepeken. Gyónni a központban lévő Szentkeresztbe járnak legszívesebben, körmenetre a Főplébániára, ide viszont hittanra, katekézisre, közösségbe, ki minek hívja. Azért a szokásos számadatok is árulkodnak egyről s másról. Itt tavaly háromszor annyi keresztelő és kétszer annyi esküvő volt, mint temetés.

*

Másságok varázslatos egysége a templom: a barokk és a máé. A két szentélybeli falikárpit a barokk feszületre tereli a figyelmet – szemben modern szentségtartó fülke. A stációk több mint kétszáz évesek, miként a város, a rend és a pápa címerai is; a gyóntatófülke előtti kép a ma nyelven szólít meg, a házasságtörő asszony és Jézus párbeszédével. A gyóntatófülkében térdeplő és szék: beszélgetni és kimondani. A falán lévő feszület nélküli Keresztfeszített egyszerre jelenti a szenvedő, a feltámadáskor ujjongó és a bűnöst átölelő Jézust. A két évszázadot átívelő, vadonatúj, de korhú hangzású orgona a kitűnő akusztikájú templommal lemezfelvételekre ad lehetőséget.

Másképpen is jó akusztikájú ez a templom: nem enged kenetteljesen prédikálni, hamis hangon mennydörögni. De enged világiak vezette litániát, Jenő-dalokat, népi betlehemes játékokat, irodalmi áhítatot. Nemcsak az áldoztatórács hiányzik (ez már régen nem újdonság), hanem a hívek és a pap közé álló angylaszerű ministránsok is. Pedig vannak szolgálók, sőt szolgáló közösségek, de tagjaik a hívek között ülnek, s mintegy őket képviselve kelnek fel segédkezni, amikor szükség. Mindezt meleg színek ölelik körül: barnák, sárgásbarnák, okkerek. Minden szépen harmonizál, még a pötszékek is tudják szölamukat.

*

A fogorvosi rendelő felvonóján egy mindenről tájékozott hírhozó tudni véli, hogy a Mindenszentekben biztosan egy szekta működik, ezért van ott akkora nyüzsgés. A főiskola tudományos szocializmus tanszékének adjunktusa „delejes embernek” nevezi Sándor atyát. Negyedszázada dőlt el végleg, hogy pap lesz, s tíz éve plébánosa és egyetlen papja a Mindenszenteknek. Miseruhában, papi gallérral kombinált civilben és tréningruhában látni. Mindegyikben férfias, energikus, határozott. Reverendában és „heverendában” (saját nyelvi leleménye) nemigen látható. Szobája látványa elsőre megtévesztő, aztán lassan észreveszi a látogató, hogy szép tárgyak, de nem műtárgyak veszik körül, s a szoba megtalálja az egyensúlyt a plébániákon egyébként igen gyakori múzeum és legénylakás, a fenséges és a hobós között. Hálófülkéjének színei, erre külön is felhívja figyelmemet, a temploméra rimelnek. (A nyolcadikat, a pihenés szentségét juttatja eszembe.)

Mint a hajdani mesterlegények, külföldön és belföldön tanulmányozta a „Hogyan lesz az egyházközségből közösség?” társasjáték fogásait. Végigkóstolta a különböző lelkeségi és kisközösségi irányzatokat. Egyikhez sem csatlakozott, nem hozott haza kész megoldásokat, még csak átültethető ötleteket sem, mondja, csak inspirációkat. Legyen jó a színek és a tárgyak aránya, hangoztatja, de nemcsak a harmóniát élvezzi, hanem a kontrasztot is. „Itt másképpen kell hangszerezni, mint egy zeneműben. Ott tökéletes hangszerekkel és zenészekkel számolhatunk, itt ahhoz kell segítenem az enyéimet, hogy azt énekelhessék, amit ők énekelhetnek, ami öbelőlük kijöhet. Nem könnyű átlátni egy ilyen plébániái partitúrát, a kereszteléstől a temetésig. Nemcsak azt szeretném visszahallani, amit kigondoltam, hanem arra is szeretnék érzékennyé válni, hogy meghalljam: hogyan reagálnak arra, amit csinálók. Könnyű mondani,

hogy az ügy fontosabb, mint én, mert ha merev vagyok, ők is ilyenek lesznek az ügygel szemben. A spártai önfegyelem, a mérnöki és a karmesteri pontosság itt kevés.” Hogy mi kell még, mert azt, úgy látszik, valóban nagyon fontosnak tartja, nem mondja ki.

*

Amíg Sándor atya az egykori kolostor kertjében a munkálkodni kész földtúró gépet eligazítja, s hazafuvarozza a használt heverőket, a leendő lelkigyakorlatozók fekvőhelyét, a lelkeség elmúlt évi hirdetéseit „hallgatom”. Nemcsak „kemény” társadalmi tény, hanem kommunikációs gesztus is a templomi hirdetés. Árulkodik a papról (a fentről lefelé áramló információról) és a közösségről is (arról, mire és milyen formában kíváncsiak az erre illetékesek). Hirdettek itt is szentségimádást, ünnepi szertartásrendet, egyházmegyei ifjúsági lelkigyakorlatot, templombúcsút, ezüstmisét, de hirdettek egyebet is, és a hirdetésekben olyan szavak, kifejezések, hangsúlyok bukkannak fel (kurzíválva másolom ide őket), amelyek egyéni vonásai ennek a közösségnek.

– A jövő vasárnap templomunk leendő orgonájára gyűjtünk.

– Nyugdíjas testvéreinknek ismét *teadélutánt* rendezünk az oratóriumban. Vetített képes előadás lesz Don Bosco Szent János életéről.

– Városunk énekegyüttese, a Camerata Pannonia nagybőjti tartalmú műsora templomunkban.

– Lélekvaró áhítatot tart az *ifjúság* Pünkösdvasárnap délután.

– Nagyboldogasszony ünnepének előestéjén a szentmise után *szerenádot* adunk a Szűzanya tiszteletére.

– Kilencedet kezdünk, hogy az újévben mindent Isten akarata szerint tudjunk tenni. Mindenkit arra kérek, hogy valamilyen módon kapcsolódjék be. A *sok lehetőség* közül néhány: ima, böjt, szentmise, szentáldozás, jócselekedet, önmegtágadás, *ellenégszeretet gyakorlása*.

– Minden hónap utolsó vasárnapján 11 órakor ifjúsági mise azok számára, akik ezt igénylik. Alsó korhatár: 15 év, a felső: amíg valaki *fiatalnak érzi magát*.

– A Patrona Gimnázium tanulói miseáldozat keretében szeretnének találkozni a Mindenszentek fiataljaival.

– A nagypénteki szertartás közben a Vivaldi Vonósnégyes Haydn Jézus hét szava a keresztfán című művét adja elő. Miközben Jézus hét megszólalásáról elmélkedünk.

– Kérem az ifjúsági csoportokat az úrnapi *körmenet* oltárainak díszítésére.

– A jövő vasárnap négy megye rokkantjainak (mozgássérültjeinek) zárándoklata lesz. Jelenkezzenek azok a hívek, akik gépkocsival rendelkeznek, s a rokkantak szállításában szívesen segítenek.

– A templom búcsúnapjára hétfő estig aki tud, hozzon *margarétát*.

– Magyarországon a hívek megszokták, hogy a szentmisék alatt gyónnak. *Mindkét szentség méltósága* megérdemli a teljes részvételt. Január 1-től hetente egyszer, minden szombaton 3–5-ig lehet szentgyónást végezni. *Az idősebbek kedvéért* egyelőre a vasárnapi misék előtt is lesz gyóntatás.

– Aki az ünnep előestéjén tartandó gyertyaszentelésen részt vesz, hozzon magával papírgallérral ellátott gyertyát, hogy *le ne csöpögjön*.

– Minden használt ruhát, játékot, könyvet, bútort, háztartási gépet tovább tudunk adni olyanoknak, akiknek nincs. Kaptunk már üzemképtelen televíziót, amit a Gelka ingyen megjavított, s *örömet szereztünk* vele egy magányos öregnek.

– G. Holczke osztrák pszichológusnő magyar nyelven tart előadást az oratóriumban: „A szülői ráhatások jelentősége a serdülőkorú gyermek életében”.

– A nyugdíjasok háza élő s megholt híveikért szentmise lesz, amelyen a homília témája: *Mit lehet csinálni az öregséggel?*

– A templomi berendezés elkészítésében közreműködő iparművésszel modern bútorokhoz illő *vallási szimbólumokat* készítettünk. Megtekinthetők és megvásárolhatók az oratóriumban.

– *Válsághelyzetek* a családban. Kovács István lelkész és gyermekorvos előadása.

– Az esztergomi ferences diákok Székely János Caligula című drámáját adják elő.

– Szentmártoni gyerekek karácsonyi játékot mutatnak be.

– Az orgona vasárnap délelőtt 10 óra körül érkezik. A teherautóról való lerakodásban férfierő segítséget kérünk.

*

Egyes helyeken csak pénzt kérnek a papok, máshol virágot és szakmunkát is. A Mindenszentek már ennyi mindent kérhet: karitászt ügyműködés és szaktanácsadás – törődni valakivel, templomba elkísérni – varrás, ruhajavítás, takarítás, főzés – gyerekekre vigyázni, hittanra elkísérni őket – orvosi és pszichológusi gyógyító munka – felolvasás, asszisztálás – zenélés, éneklés, ének-betanítás – templomdíszítés, öltöztetés – előimádkozás – kétékezi munka, csomagszállítás, vásárlás – tereprendezés – ügyelet-tartás – jogi és közgazdasági jellegű egyházközségi feladatok – grafika, barkácsolás, dramaturgia, fotózás, diakészítés, reprodukciókészítés – fordítás, gépelés – teológiai és kulturális figyelszolgálatban való részvétel: hazai és külföldi könyvek, folyóiratok, filmek és színművek figyelése – könyv, művészeti album, lemez, videokazetta és diakép kölcsönzés – mindenféle ipari szakmunka – tervezés, rajzolás – hitoktatás – alkalmi előadás bármilyen témában – oktatási segédanyag kölcsönzés – ifjúsági közösség vezetés – közreműködés lelki napokon, összejöveteleken – kulturális, sport és társasági programok – korrepetálás – kirándulás szervezés, túravezetés – óvónői feladatok – szállásadás – nyaralókölcsönzés. Mekkora alaptökéje lehet annak, aki ennyit tud, ennyit mer kérni? Feladatokban feltétlenül gazdagnak kell lennie.

*

Pap csak egy van, de Sándor atya „delejes ember” s ma már a delejezetek is delejeznek. A hitoktatás például csapatmunkában történik. A kezdők Sándor atyától kerülnek át a két hitoktatóhoz, s hozzá kerülnek vissza a szentségek felvétele előtt. Az elsőáldozásra készülőknek azonban már jó része haladó, hiszen hittanóvodát „végzett”. A legkisebbekkel egy szakképzett óvónő vezette csoport foglalkozik, 16–19 éves fiatalok, óvónőképzőt végzők és főiskolások, köztük egy „óvó bácsi” is. A két hitoktatót (akik a test gyógyítóiból lettek a lélek pallérozóivá) minden hittanos csoportban két-két patrónus segíti, afféle tanársegédek. Ők fogadják a hittanra érkezőket, s fő feladatuk az, hogy kötetlen beszélgetés keretében felszínre hozzák és levezessék a gyerekekben felhalmozódó feszültségeket. Az egészen kicsik még koedukált csoportokat alkotnak, ezután, 15–16 éves korig külön vannak a fiúk és a lányok, s csak az ifjúsági csoportokban találkoznak ismét. A bérmálkozás feltétele itt nem az életkor, hanem az érettség, az járulhat az ifjúvá avatás szentségéhez, aki bizonyítani tudja, hogy komolyan éli a jézusi életet. A bérmálás után a hittancsoport fokozatosan közösséggé válik, és már a hittanon kívüli programjaik is vannak. A közösségi életnek a legfőbb színtere a lelkészség. A gyerekek és a fiatalok ide szoktak, ezt a félszáz pár otthoni cipő is bizonyítja, amelyeket tulajdonosaik a plébánia előszobájában tartanak. A többiek – akár egy múzeumban – posztópapucsot húznak. Pragmatikus oka van: otthon vannak, vigyáznak rá.

Van Sándor atyának egy-két jól bevált „trükkje”. Itt az elsőáldozás nem nyár előtt, hanem szeptemberben van, így aztán kevesebben tűnnek el utána. A lelki és életmód-beli „érettségihez” kötött bérmálás után, mint ahogy Sándor atya mondja: „ostorral sem lehet elverni őket”. Egy újabb „trükk”: a jegyesoktatás itt nemcsak három alkalom, hanem hosszabb tanfolyam, amelyen 5–10 jegyespár is részt vesz (köztük mindig akad „beépített” kisközösségi jegyespár is!). Nem kell feltétlenül megvárni az esküvővel a végét, lehet folytatni a menyegző után is. Egy sokadik „trükk”: az ifjúsági csoportok „közösségvezetőit” a 120 korosztálybéli szavazta meg, s választotta ki magának a megszavazottak közül. „Szerencsére megegyezett a népakarat az enyémmel”, jegyzi meg Sándor atya. Hogy mennyiben Sándor atya fogásainak eredményeképpen, és mennyiben az itteni „akusztikának” köszönhetően, ezt nemigen lehet eldönteni, tény azonban, hogy az ifjúság 20–25%-a – ami rendkívül magas arány! – szakmunkástanuló és szakmunkás. (Kérdés persze, előfordulnak-e a többi plébánián is.)

*

Az egyházközségi és egyben lelkipásztori tanács stílusosan tizenkét fő. Ez is egy régi „trükk”, de van ebben egy másik is: felerészben nők, ami – akár az átlaghívek, akár a nyüzsgő hívek férfi–nő arányát nézzük – egészen normális lenne, mégis ritka „apaszentegyházi” gyakorlatunkban. És egy harmadik „trükk”: az egyháztanács (foglalkozásuk szerint kémikus, gépészmérnök, szakmunkás-oktató, jogász, pénzügyi szakember, főkönyvelő, hitoktató, kántor) tagjait a közösségek javasolták. Igazán meggyőző példa ez az egymást feltételező és erősítő intézmény és közösség összjátékára. „Az emel fel másokat, aki szabad lélekkel szolgál”, figyelmezteti Sándor atya a frissen megalakult egyháztanácsot. Úgy látszik, sokan megfogadták tanácsát, hiszen a Mindenszentek szeretet-szolgálatá sokgyermekes családokat, magányos öregeket, mozgássérülteket, veszélyeztetett gyerekeket gondoz, az egyházközségi adót begyűjtők rászorulókra is vadásznak.

*

Ifjúsági és felnőtt közösségek képviselőivel (véletlenül éppen ők is tizenketten vannak) beszélgetek. Van közöttük főiskolás diák és nyugdíjas mérnök, gyermekgondozási segélyen lévő művészettörténész és hitoktató, Jenő-dalokat éneklő ifjúsági kórus vezetője és a hagyományos énekeket kísérő-vezető egyházkántor.

– *Mikor érezték, hogy egy közösséggé váló egyházközséghez tartoznak?*

– Amikor hárman összefutottunk a vásárcsarnok előtt. Nagyon megörültünk egymásnak. Igaz, akkor még feleannyien voltunk közösségünkben. Most már húszan vagyunk. Hiába mondja Sándor atya, hogy a jó közösség jele a szívóhatás, mi eléggé felhigultunk, nem vagyunk már olyan egységesek.

– En mint egyházközségi beszákmányoló, vagyis egyházi adót szedő az első időben eléggé kellemetlenül éreztem magam, amikor nyugdíjasokhoz csengettem be. Aztán jöttek a meglepetések. Hadd adjak már vissza valamit, amikor annyi mindent kaptam, mondta egy idős néni, és sorra mások is hasonlókat.

– Féléves közösség vagyunk, zömmel negyvenen-ötvenen felül. Alakuláskor még alig ismertük egymást, s joggal számolhattunk az óvatossággal, visszafogottsággal. Ezért aztán mindnyájunkat meglepett a kirobbanó őszinteség. Ez alig-alig magyarázható lélektani alapon.

– Előadtuk *A kis herceg*-et, Jenő-zenével és saját magunk kitalálta dramaturgiával. Jól sikerült, de nem ettől volt igazi élmény, hanem a felkészülés jelentette, amikor

együtt olvastuk és éltük át Saint-Exupéry könyvét. Amikor elkészültünk vele, már nem produkciónak szántuk, hanem ajándéknak.

– Nekünk döbbenetes élményünk volt. Csoportunk egyik elszigetelődő férfitagja egyszer csak megkérdezte, felolvashat-e valamit egy „ilyen helyen” egy Maugham-regényből. Biztattuk, tegye nyugodtan. Felolvasta. Aztán a nagy csendben csak ennyit fűzött hozzá: Hiú ember vagyok.

– *Ha valóban van, él a közösség, akkor bizonyára akad konfliktus is.*

– Talán nem igazi konfliktus, de elmondom, mert engem foglalkoztat. Le kell szögeznem, Sándor atya nem nőellenes. Mégsem szeretné, ha nő vezetné az igeliturgiát. Csak azért, mert így is nagyon sok van a rovásunkon, így is nagyon feltűnőek vagyunk, mármint a Mindenszentek, akár állami, akár egyházi szemmel néznek minket.

– Pontatlanok, fegyelmezetlenek vagyunk, s ami a legnagyobb baj, nem vagyunk eléggé személyesek. Emiatt többször kiborulok.

– A férjem sokáig nem tudott megbarátkozni azzal, hogy túl hosszúak az összejövetelek. Elsősorban azért, mert komoly dohányos. Elvárta volna tőlem, hogy majd én képviselem az érdekeit. Sokat vitakoztunk. Most már kezdi megérteni, hogy két-három óra alatt kétszer-háromszor többet kaphatunk, mint a számára elviselhető egy óra alatt.

– A múltkor parázs vita tört ki körünkben. Aztán szürös csend támadt. Végül valaki bemondta, hogy fogadjuk már el egymás másságát.

– Én nem nagyon szeretem az afféle pengetős egyházi pop-zenét, ebben a hitemben a zenei illetékesek is megtámogattak a pesti tanfolyamon. Sándor atya viszont azt mondja, amíg ez kívánkozik ki a fiatalokból, nem szabad akadékoskodni.

– Sándor atya figyelmeztetett minket, hogy bizony fokozatosan le kell válnunk róla, hiszen egyszer el is mehet innen, és azután is kell valaminek lenni. Ezt nagyon nehezen emésztettük meg, hiszen ma még úgyszólván az első, az örömtől röpködő időszakban vagyunk.

– *Vágyak, utópiák?*

– Egy egyházközségi kezekben lévő óvoda.

– Egy plébániai napközi veszélyeztetett gyerekeknek és fiataloknak.

– Lelkigyakorlat alkoholistáknak.

– Hogy az ökumené felgyorsuljon felső szinten, mert nálunk, a hívek körében már egy csomó mindenem túljutottunk.

– Az igazi utópia: városunk plébániáinak egysége, hogy ne egymás ellen, hanem egymásért szurkoljanak.

– *Mint keresztények érznek-e felelősséget városukért?*

– Két taggal részt veszünk egy világi intézményen belüli városi öngyilkos-telefon-szolgálatban. Tudják róluk, hogy hová tartoznak. Egyet kértek csak: ha nem feltétlenül szükséges, ne essék szó vallásról.

– Jó a kapcsolatunk a szociálpolitikai osztállyal és a gyámhatósággal. Kölcsönösen jelzéseket adunk.

– Néhány plébánia gyámságot vállalt három elárvult kisgyerek felett, hogy ne kelljen állami gondozásba venni őket.

– A Lórántffy-magányújtemény bemutatásakor Sándor atya tartott előadást a képtárban a bibliai témájú képekről.

– Én magam is szívesen vállalnék előadássorozatot „A Biblia és a társművészetek” címmel.

- Egyházközségünk fiataljai a nyári munka keretében a kórházban segítettek.
- Egy kisközönségi tagunk ingyen korrepetálja matematikából a plébánia által fedezett veszélyeztetett gyerekeket.
- Ha megérik, megtudják az állami és társadalmi szervek, hogy valakinek valamivel több kell az anyagi támogatásnál, egyre gyakrabban szólnak nekünk.
- Személyünkben szaporíthatjuk a jeleket, a példákat.
- Azért azt se feledjük el, hogy a lelkészség is a városhoz tartozik, hogy egyházközségi berkeken belül a városért is dolgozunk.

*

Egy triptichon, három emlékképből: egyik oldalán a fiatalok szerkesztette pezsgő-
lúktető falújság a lelkészség folyosóján; másik oldalán egy hatalmas táblázat, amely-
nek fejlécében a több tucatnyi tenni-lehetőség, függőleges rovataiban pedig a vállal-
kozók nevei; középen pedig kéttornyú templomocská a hozzá felvivő behavazott lép-
csővel és a havat takarító két fiatalal, akik biztosítják az érkezőt, hogy jó helyen jár.
És néhány kérdés, hogy az élmény értékelhető és értelmezhető legyen: Hányan és kik
választanák ezt az egyházközség-közösséget, ha nem lenne fél tucat közül választha-
tó? Kimondható-e, hogy a szeretet egyik létformája a szervezés? Nem lesz üvegház-e a
lelkészség épülete a felnövő közösségek számára? Vagy mégis éppen maga a paradi-
csom, amely azonban könnyen elveszíthető? Felkerül-e egyszer a Mindenszentek lel-
készség is a város kulturális térképére? Meddig tárulhat kapuja anélkül, hogy kihül-
ne felkínált melege?

PIERRE DE RONSARD

Házat, kertet, szőlőt . . .

*Házat, kertet, szőlőt mind itt kell hagyni már,
s kancsókat s kincseket, mit ötvös vés remekbe,
s dalolni úgy, ahogy, halálát énekelve,
Meander partjai felett a hattyú száll.*

*Vége. Orsómon ím lepergett a fonál.
Éltem, költőnevem hírét-fényét emelve.
Tollam a mennybe megy, jelként az égre kelve,
s hazug pompád, világ, kerülve messze jár.*

*Boldog, aki nem élt. Még boldogabb, ki vissza-
tér már a semmibe; legboldogabb, ki tiszta
és új angyal leszen Krisztusnak oldalán,*

*romlásnak adva át testét, mely földi sár csak,
melyet a végzet és szerencse, sors dobálnak,
s testétől szabadon immár lélek csupán.*

Szegzárdy-Csengery József fordítása

VASADI PÉTER

Babits Mihály húsége

Abba az újpesti gimnáziumba jártam néhány évet, amelyben 1911. júliusától Babits tanított, és ott lakom ma is, ahonnan pár utcányira, a neogót református templom tőzsomszédságában, egyemeletes sarokházban Babits lakott. Innen járt tanítani, öreg villamoson zötyögtetve magát. Tizenöt éves voltam, amikor a költő meghalt, és épp a halála esztendejében volt harminc éve, hogy a Könyves Kálmán reálgimnáziumban tanítani kezdett. Ennek emlékére az akkori, sokgyermekes igazgató kitéttette a költő nagy, fekete rámás fényképét a vöröskövel burkolt iskola előcsarnokában, a rézgombos csapóajtó fölé. Aki be akart lépni a szürke köves folyosóra, át kellett menjen a kép alatt. Finom fátyol drapéria fődte le a kép két felső sarkát.

Meleg nyárvége volt, augusztus 8–10. tájt. Akkor már nem Újpesten laktam, hanem a Fót melletti Mogyoródon, onnan jártam be a városba, vonaton, mindenfélét hoznivinni, intézni. A gyászdrapéria nem lepett meg. Pár nappal előbb, egy este Elemér bácsi, a plébános nagybátyám, akinél laktam, két szivarszippantás között odaszólt anyámnak a vadszőlőlugasban, amint épp szedte le a jobbára gyümölcsből és sajtokból álló vacsora-asztalt:

– Hallottad, Olgi? Babits Mihály meghalt. Bemondta a rádió.

Anyámtól a konyhában tudtam meg a hírt. Épp a katonaládámat pácoltam. Valaki meghal 1941-ben? Európában egyre sűrűbben csap le a halálhír madara faluban, s városban, *ez hír?*

Mikor megláttam a képet a csapóajtó fölött, akkor nyilallott belém, hogy aki meghalt, Babits Mihály volt. Álltam, néztem ezt a távoli, sötétes, fáradt, valamiképpen mindentudó arcot az én tizenöt éves szememmel. El kellett múltnia húsz évnek, hogy *lássam* is azt az arcot. Akkor már a verseinek, az irodalomtörténeteinek, a róla szóló fontos műveknek ismeretében. Fokról fokra tisztábban, de azóta sem mást látok benne, mint ott, a gimnázium metszett üvegablakos előcsarnokában. Fekete csikos, szürke zakó volt rajta, fehér pöttyös nyakralaló. Fejét kissé balra ejtette, megtámasztotta a homlokánál erős, kirajzolódó, férfias ujjjaival. Nagy álla előreugrott, nagy füle kicsit elállt a koponyájától, éles ránc húzódott az orra mellett kétoldalt. Bajusza öszes volt. Mindig ez a szomorú arc ragadott meg, amelyből tartózkodás és erő, zavarba ejtő egyenesség és lefojtott szenvedély sugárzott. Ma már nehezen tudnám megmondani, hogy akkor is átgondoltam-e ezeket; de mi más miatt kísért volna el Babits Mihály arca, szinte *szóvá téve szellemét* életem hosszán, mindmáig? A zsenialitásnak biztos testi jegyei vannak. Nemcsak érezzük, tudjuk is, ha dolgunk van vele.

Mogyoródi nagybátyámnak rádióvillamossági találmányai voltak. Ezekről angol cégekkel tárgyalt. A tárgyalások Pesten folytak. Ilyen alkalmakkor, reggeli után beült az óriás cipődobozhoz hasonlító Fiatjába, elhajtott és csak este tért haza. Az emeleti nagy ebédlő, a dolgozószoba és a vendégszoba, amelyben laktam, kedvenc tartózkodási helyem volt. Az emeletre vörös kókuszszőnyeggel letakart falépcső vezetett. A szőnyeget ragyogóra szidolozott sárgaréz csövek szorították a lépcsőfokok alá. Amíg lépdelt fölfelé az ember, egyre közeledett a pihenő falára függesztett nagy alakú fest-

ményhez, amelyen a páncélos Szent György leszúrta a tüzet okádó sárkányt. Fölérve balra nyílott a berakásos, dupla szárnyas ajtó a dolgozószobába, innen indult egy hosszú kókuszszőnyeg a nagy ebédlőbe, és folytatódott – átbújva az ajtó alatt – a vendégszobában. A szobákkal párhuzamosan futott a kőlapokkal borított, ötablakos folyosó, melynek ablakai a kertre néztek, a kör alakú, sűrű, mindig virágoktól púpozódó gruppra. A dolgozószobába szabad bejárásom volt, egy föltétellel: akár ott volt a nagybátyám, akár nem, lábujjhegyen kellett járnom. De ha ott is volt, vihettem a könyvemet, leülhettem, lapozgathattam, míg ő jött, ment, gépelt vagy szivarra gyújtott.

Ami lenyűgözött, a nagy ebédlő volt. Amikor a hosszú, 16–20 személyes, faragott lábakon nyugvó terített asztalnál előkelőségek ültek, álltak s nagy hangon, föl-fölnevetve, koccintva hajlongtak egymásnak s kipirult arccal, olykor olaszul, franciául és németül is társalogtak, féltem ettől a nagy ebédlőtől. Az ünnepélyes órák, a törköly- s borpárától nehéz levegő, a padlóvázákban fehérülő vagy vöröslő virágcsokrok, a föl-szolgált levesek, húсок, torták, sütemények és az elmaradhatatlan babkávé illata, s az egyre emelkedő jókedv, asszonyok ívelő nevetése és a férfiak heves beszéde a függönyös ajtó mögött leleselkedőnek csak félelmetes lehetett. Mielőtt a komoly, s ilyen alkalmakkor rövid angol pipából pöfékelő, ősz sörtehajú nagybátyám görbe mutatójával magához intett volna, hogy az „Íme-egyik-unokaöcsém-mutatkozz-be-szépén!” izasztó megpróbáltatásainak vessen alá, hanyatt-homlok rohantam le a lépcsőn, be a baromfiudvarba, s a garázs mögött ki és föl a kerítéssel elválasztott gyümölcsöskertbe, ahol már csak távoli zümmögésnek hallatszott a közélről föltorló lakoma-lárma. De mikor egyedül voltam ebben a mennyezetig sötétbordó teremben, nem mondta senki, mégis lábujjhegyen lépegettem. A mennyezeten fehér stukkó-kigyók kanyarogtak s indázva vették körül a négy lámpaburát a sarkokban. A falakon aranyozott keretben szentképek színnyomatai függtek, s igen szép akvarellek, fekete és ezüst keretben. A folyosó felé eső főfalat egyetlen nagy fafesület díszítette, rajta a faragott, lehajtott fejű Jézussal. Élénkszerű töviskoszorúja és ágyékkötője volt, de a vérét, a lecsorgott és a csuklóiba vert szögek körül szétfreccsent vérét sötétbarnára festették, nem pedig vörösre. Megkapott ez a különös diszkréció. Az asztalon aranyszegélyű, aranymintás sötétzöld plüss terítő volt, kristály hamutartókkal és fajansz vázakkal. Székek, karszékek szétszórva a teremben, a sarokban fekete, gyöngyházberakásos dohányzóasztalka állt, körülötte fekete bőrgarnitúra, odébb alacsony könyvszekrény a fölfelé keskenyedő, fehér, hengeres cserépkályha mellett. A nagy ebédlő fehér spalettás ablakai a birkaköröm-nyomos homok-utcára nyíltak, amely vagy tíz méter mélyen húzódott alatt.

Egy napon, mikor a Fiat Pest felé vette útját, fölzaladtam a lépcsőn s leültem az egyik bőrfotelba. Méláztam, báméskodtam. A dolgozószoba nyitott ajtaján át a könyvszekrényben észrevettem egy citromsárga-világosdrapp füzetsorozatot, amely eddig nem keltette föl a figyelmemet. Nem csoda, a csupa aranymintás gerincű, keménypapír és bőrborítású könyvek elijesztettek ettől a szekrénytől. Most kivillant ez a hosszú füzetsor a könyvek közül. Odaléptem, kinyitottam az üvegajtókat s kihúztam egy füzetet: NYUGAT, 1928. évfolyam. Belelapoztam s visszatettem. Aztán kihúztam egy másikat. Átfutottam a fedőlap tartalomjegyzékét s megállt a szemem ezen a furcsa címen: *Az írástudók árulása*. Írta Babits Mihály. Leültem a Remtor táskairógép mögé a bőrtámlás székbe, és elkezdtem olvasni. „Írástudók”, miért nem írok? Ez a szó vészjóslóan cseng egy vallásos ismereteket pedző ifjú fülében, mert az újszövetségi történetekben Jézus kísértői, lehallgatói, provokátorai, ellenőrei és cselvetői társaságában lehet vele találkozni. Az írástudók, az Ószövetség tudós böngészői, írásmagyarázói nagy tekintélynek örvendtek, mert egész életüket arra szentelték, hogy jól közvetítsék a választott népnek, Izraelnek Isten üzenetét. De az írástudók hivatá-

suk áldozataivá lettek. Nagy buzgóságukban oly mélyen hajoltak a szent szövegekre, hogy már nem láttak mást az üzenetből, mint betűket, nem hallottak meg belőle mást, mint dörgegelmes törvényeket. Kezüik alatt szabályhalmaz lett a szellem. Babits ilyen írástudókra gondolt? Vajon az áruló írókból lesz az írástudó? Az író a szellem papja, az írástudó a betű? De mi lesz a betűből az áruló írástudó kezén? A betű a kiüresedett szellem morzsálékja. A *kiüresedett betű* pedig a szellemellenesség terméke, a hitehagyás gyümölcse, tömérdek puskaövedék, amelyet be lehet fűzni a „les illetrés”, az írástudatlanok géppuskájába, hogy kivégezzék vele a szellemet. Babits az írástudókon azokat érti, akik „*a magas szellemiség emberei.*”

Akkor persze e dolgokról még mit sem tudtam. Nem is olvastam végig ezt a hatalmas kommentárt, amelyet a költő Julien Benda francia író azonos című könyvéhez írt. Eljutottam az első 8–10 lapig, aztán futnom kellett harangozni, mert Bodó bácsi, a sekrestyés kétes eredetű egyensúlyzavarában egy galagonyabokor mögött szunyókált a dús fűvön. Nem olvastam végig ezt az írást – *akkor* nem, a következő húsz év alatt legalább ötször igen –, de néhány mondata nagyon mélyen belevésődött az emlékezetembe. Mindjárt az első: „*Az ember, ha nagyon nagy a mondanivalója, önkénytelenül szerény lesz.*” Vagyis megfélemlszik magáról. Átadja magában a helyet, az időt, a biztonságot annak, ami nem ő. *A mondanivalónak, a nagy mondanivalónak, a nagyon nagy mondanivalónak.* Úgy látszik, az embernek akkor „*jut eszébe*” valami – legalábbis fontos – mondanivaló, ha nem magáról elmélkedik. Aki magáról elmélkedik, és *éppen ezért* gondol fontosakat, az önmagában véve fontos lény. Ha másért nem, mivel – kitüntetett megajándékozottként – anélkül bír lényeges szellemet, hogy „*megérdemelne*”, „*rászolgálna*”, „*küzdené*” érte. Az ilyen ingyenes kegyeltet hívják tehetségnek. Esetleg – sokkal ritkábban, mint ahányszor osztogatjuk ezt a minősítést – rendkívüli tehetségnek, s még ennél is ritkábban zseninek. De az igazat megvallva, a zseni nem mindig szerény. Becsvágyát országok, sőt kontinensek hődolata sem elégti ki. Szerelmi étvágyát asszonyok légijója sem, költekezési kedvét kincstárak sem, és önzésének nincsenek határai. A zseni néha a komplett örült benyomását kelti, de a szeszélyei – legnagyobb megdöbbenésünkre – törvényszerűségeket mutatnak. Élhet össze-vissza, a legriasztóbb bűnök tartós uralma alatt, lehet hazug zokogó vagy rimánkodó részeges – amikor éppen nem szent. Mert hogy szent is, azt a szelleme bizonyítja, mely törmelékes élete alatt is parázslik, s elfojthatatlanul föl-föllobban. Ilyenkor alázatos, önfeláldozó, szerény. Szégyenében elbújik, és megköveti az agyontaposott bogarakat is.

A nagyon nagy mondanivaló térdre kényszeríti őt. Különben is, a szeszélyei, a méltóságos vagy ügyetlen mohósága legtöbbször a mondandó súlya alatt remegő egzisztenciát takar. Alság az a világbíró mosoly, színház az a biztonság, riadt menekülés az a fölény! Előbb-utóbb meghajlítja a nagy mondanivaló a délceg gerincet, összeszorítja a boldogan fecsegő ajkakat, meggyűri a sima arcot. A szerénységet még szerényebbé, a szerénységet szerénnyé teszi. Ennek a szerénységnek nem idegen a szenvedély, amely a megöregedett, csúzos derekak korában is elfeketedik ugyan, de ég. Sőt, mint ha a nagy mondanivaló épp arra biztatná az embert, hogy minden erejét s idejét egy láthatatlan malom torkába ömlesse, s szóvá, kifejezéssé örölje. Furcsa szerénység az, amiről Babits beszél. Önkéntes rabságnak látszik. Néma, figyelmes és összeszedett elszántságnak, mely annak a meredélynek a partjára állít, ahol „*már Tolsztoj megszállt; mi maiak csak összefogózva merünk közel lépni: . . .*” A nagyon nagy mondanivaló a világ föltárt sötétségével nevel magának nagyon nagy mondókat.

Mi, maibbak, még összefogózva sem merünk a nagy mondanivaló meredélyének partjára lépni. Egyáltalán, össze se fogózunk. És nem is tartjuk nagyknak azt a mondanivalót. Semmilyennek se tartjuk. Közhelynek. Amit már százezerszer elmondtak. Te-

hát nem érdekes. Érdekes az, amit még nem mondtak el. *Hogy már régen mindent elmondtak?* – nos, ezt elengedjük a fülünk mellett. Az igazi mondanivaló az új. Ennek el kell jönnie. Kiben? Természetesen bennem. Vagy engem választ ki magának az új, vagy nem új. Ha más is így vélekedik, az vagy elmebeteg vagy epigon. Az én epigonom. Meghallgatom, ha nagyon erőszakoskodik, de már az első szavain érzem, *tegnapi*. Ez a főbűn. A legeslegmaibb itt ragyog a homlokomon. Ebbeli hitemben az sem zavar, hogy lassanként észreveszem, a nagy mondanivalók, vagyis a nagy közhelyek valóban úgy eltűntek manapság, mint szikes talajról a könnyű eső, és egyre több maga-fölkent futkos a *saját* mondanivalójával. *A nagy helyett vannak a sajátok*.

Ha egy mondanivalónak az az egyetlen jellemzője, hogy saját, és ilyenből ezer van, az annyit tesz, hogy egy sincs, azaz egy nagy tarka van, tehát se nem mondanivaló, se nem saját. A mondanivalónak ahhoz, hogy saját legyen, előbb nagynek kell lennie. Ha benne ez nyilvánvaló, tehát bizonyosan több önmagánál, meg fogja kezdeni önálló létét, és sajátta lesz. Mi a különbség az így értelmezett saját és nagy mondanivaló között? Mint a magatartás összegzője, a szerénység és a góg. A szerénység itt annyi, mint lemondani a sajátáról. A góg a legtöbbször *vélt* saját védelmében a nagyságról mond le, bár ennek sosincs tudatában. Mert a nagy mondanivaló kezdetben *oly észrevétel-nül* van jelen a mondatokban, hogy azt gondolnánk, nincs is jelen. Azt mondjuk „nem nagy”, amit olvasunk. Legföljebb egyszerű. Érthető. „Gyanúsán” értelmes. Nem vesszük észre, hogy a nagy mondanivaló szellemi kontúrokból van jelen, minden hivalkodásnak, papagáj-tollú riszálásnak, kokott-kihívásnak ellene mondva. A mondanivaló nagyságára is igaz, hogy akinek füle van, hallja meg. Mert akinek füle van, az a zengésre figyel, mielőtt még hangra figyelne. A sejtelemre, mielőtt a gondolatokra. Az igazságra, mielőtt igaz dolgokra.

A világ a *Saját* hódolatában él, ami erkölcsileg a legelképezhetőbb kapitalizmus, az elmék és izlések vad kapitalizmusa. Ez az oka annak, hogy manapság a „nagy” és „igaz” mellett még megmukkanni sem lehet anélkül, hogy rá ne süssék az emberre a legelmarasztalóbb bélyeget: konzervatív. Ezt a fogalmat aztán megtöltjük ítélettel: konzervatív az, aki idegenként csetlik-botlik korában, értetlenül figyel az új nemzedékek „botrányos” szabadságát, nem érti sem az érvényes nyelvet, értékeket, módit, sem a bűvszóként hangoztatott infrastruktúrákat, erkölcsi és kulturális begyűrűzéseket, gyorsulást és áttételeket. Mivel minden igazán tehetséges ember az általános értékismeretről, értékítziszteletről és értékyszeretetről ismerszik meg, ha a konzervatív szellem jelentős, akkor nélkülözhetetlen is. Szellemi szabadsága előjel nélküli érték-szeretetében áll. A neológnak sem az a dicsősége, hogy az Iliászról azt hiszi, a Hélia krémek egyik új fajtája, s ha parvenü megvetéssel szól a hagyományról. A neológ éppúgy, mint a konzervatív, akkor fontos, ha jelentős. A neológ és a konzervatív tehetség közelebb van egymáshoz, mint saját táboruk jelentéktelenjeihez. A fontos konzervatív ugyanis az újból is képes „régit” előhozni, a fontos neológ pedig a régiből is képes „újat” előhozni. Minden igazán új a régiből származik, és minden igazi régi éppolyan új volt, mint a mai.

*Babits Mihály a nagy hűség*es. Tolla leleplezi a szellemet eláruló írástudókat. Az értékek pusztulása láttán a költőt aggodalom szállja meg. Aggodalma, éppúgy, mint a hite vagy a szelleme, egyetemes. Mindenütt az eldaraboltág és a megállíthatatlannak látszó szellemi apály jelei mutatkoznak. Ő, aki az isteni kinyilatkoztatástól a korabeli nemzeti irodalmakig *ismerte és látta* az egységes szellem folyamatosságát és szétágazását, magát az emberi létet érezte megtámadottnak, sőt, halálosan megsebzettnek. Mi, maiak, mondhatnánk neki valami vigasztalót? Talán tévedett, amikor azt írta, hogy „*Az Igazság mindenütt mellékes ma, és sok helyt ellenség...*”? Mellékes, mert az igazság nem dörgölőzik kétes barátokhoz, hogy elfogadják, nem hajlandó ezt-azt leadni magából, hogy kellemesebb, azaz tompább legyen, „nem néz emberi tekintetek-

re”, hanem föltűnik, egy keveset fehérlik, majd eltűnik. Ma nem a teljes igazság kell, hanem az alkalmazható. Az alkalmazható azonban csak részigazság lehet. Ez nem tud uralkodni, ezért eszközzé válik, és előbb-utóbb a hazugság igazolja vele kényeit. A teljes igazság nem alkalmazható, mert uralkodik, tehát hozzá kell alkalmazkodnia az egyes embernek, a családnak, a nemzetnek, a világnak. Mivel az uralkodó igazság hatókörében minden virágozni kezd, majd kibontakozik, az igazságot azonosíthatjuk magával az étellel. Ezért nem képes huzamosabb ideig igazság nélkül élni sem az egyes ember, sem a közösség. Az igazság nélküli életfolyamatnak vegetálás a neve. Ez lassan átcsúszik hanyatlásba, majd pusztulásba.

Az igazság terméke az erkölcs. Az erkölcs kitartást követel a jobban; ez a bátorság. Ma nem erkölcstelen életet élünk, hanem álerkölcös életet, ami rosszabb az erkölcstelennél, mivel nem más, mint morális lével lelöttyintett közöny. Ebben a közönyben föloldatlan halmozódik bennünk minden rossz; belül „rozsdamentők” vagyunk. Jól szituált, kövér, makogó, lusta és alamuszi nemzedékünk a divat vackaiba bújtatja elkényeztetett testét, és minthogy álerkölcös-műveletlen, tétova és elgyávult. Kizsákmányolt és kizsákmányoló. Engedelmes és értelmetlen. Szeszélyes fogyasztói haragjában maga ellen fordul, és környezetét gyötörve, az ivadékait megsemmisítve egyre szűkebbre vonja egzisztenciájának körét, amelyet pedig a lélek szabadságvágya egyre tágitani akar. Az erők összeütözközése az egyént rombolásra, közbűnre és önsebzésre készíti, s az összeomlás a többszörös, testi-lelki-szellemi szorítás következtében elkerülhetetlen. *Az igazság hiánya megbetegít.*

Babits ez ellen kiált írásában. Miért? Mert a szellemet, az igazságot és a nemzetet *egyként* szereti. Minthogy egy is e három, holott határozottan három. Egy zulukaffer és egy európai nemzet jól megértheti egymást, ha a fölismert igazságnak szolgál, vagyis minden egyes ember érdekét, beszélhet bár vadidegen nyelvet és ragaszkodhat egymástól eltérő ősi hagyományokhoz. A különböző hagyományokban rejlő egység bizonyítja, hogy az emberiség egy közösség. Az ősiség ugyanazt az igazságot őrzi, mint amelyik az ismeretlen jövőben közeledik a jelenhez. Ha azonban az erkölcsiség – a gyakorlati igazságtudat –, mint rejtett lyukakon fazékból a víz, kiszivárog a társadalomból, elhomályosul az értéktudat, az igazságosság helyett burjánzó szabály-, hiedelem- és babonahálózat képződik. Elkezd működni az irányított és spontán manipuláció, ennek következtében egyre inkább hódít a cinikus tömegeszemély, amely – nyíltan vagy titokban – szentesíti a parttalan önérdéket. Jelszava: mindent megtehetsz, ami érdekedben áll. A szentség rangjára emelt viszonylagosság szétmossa a mindenkire kötelező igazmondást, és a hazugságok beláthatatlan szövevényében fölűti fejét a káosz, a „tájkép csata közben”.

Ezt a lassított zuhanást nem képes megállítani más, csakis az erkölcsi ember, vagyis aki az igazságtól függő, szellemben kapcsolt életet él. *Az önkéntes ember.* Aki azért ragaszkodik a jóhoz, mert a jó nem rossz, tehát szerethető. Az önkéntes ember szolgál, de nem válik soha senki szolgájává. Míg a gátlástalan érdek minden közösséget szétzilál, addig az önkéntes ember valamiféle állandóságot reprezentál, mert érdektelen. Babits azt írja: „*Az írástudók történeti szerepe nyilvánvaló*”, mert ők „*egyáltalán nem érdekeket szolgálnak*”. Az írástudó a szellem önkéntes embere, akinek látomása van a jóról s rosszról egyaránt, és ez a látomás méretben és mélységben meghaladja a valósulni képes jót s rosszat. Az írástudók *történeti szerepe* éppen abban van, hogy a látomás nem egy emberre, hanem törzsekre, nemzetre, világra méretezett, tehát átadni való üzenet, terv, elgondolás. Az, hogy szinte megvalósíthatatlan, nem gyöngesége a látomásnak; ez a valóság gyöngesége. A szellemben kapcsolt energia nem borulhat le a „Tények előtt”, nem oldódik a sikerekben, nem elégszik meg semmiféle jóval, semmiféle eredménnyel. Aki a végtelennel „komázik”, kénytelen iránta igazodni. Ami azt jelenti, hogy az időtlenért oda kell adnia az idejét, a több létért az életét, a műért

a biztonságát, a vágyait, az intimitásait – élethossziglan. Így kívánja az igazság elve. Juhen Bendával Babits Mihály árulással vádolja „A Szellem embereit... , akik hűtlenné váltak a Szellemhez: a Vak Ősztönök dicsőítőit, harcok apostolait, az emberi Erkölcs és Közösség tagadóit, a Tények és Erő filozófusait.”

„Az »írastudók árulása« nem külső nyomás alatt jött létre, hanem magukból az írastudókból indult ki, gondolataiknak belső fejlődése kapcsán.” A külső nyomás annyira képtelen, egy szólásra temett szájnak azt parancsolni, mást mondjon, mint amit kell neki, annyira abszurd, hogy a külső erők előbb-utóbb letesznek róla. Az írastudó önvédelméhez tartozik a képletes nyelv is, amely még mindig eléggé sajátja ahhoz, hogy világítson vele. És végső érvként az írastudó hallgathat is. A külső hatás tehát fordulatlan harcra kényszerítheti az írastudót, az pedig ellenállóbbá edzheti erőit. Az árulás önkéntes hűtlenség, a belső bizonyosságok eltorzítása, a beni béklyóba vert szálásszabadság, a benti erőszak elszabadulása, az a pillanat, amikor az ige hirdetője csaholni kezd. Az írastudó nem a magánéletével, hanem a belső életével lesz árulóvá. „Arról van szó, amit hirdetnek. Az írastudó is ember, és emberi adottságai vannak. Nem magunk választjuk meg a közösséget, amelybe tartozunk: az adva van természetrajzilag és történelmileg. Szeretni ezt a közösséget csak oly természetes, mint magunkat szeretni; s szeretni azt jobban, mint magunkat, jobban, mint életünket: oly kitágulása a létnek egy önzetlenebb lét felé, mely semmiképp sem ellentétes a Szellem principiumával, s melyet az írastudók minden korban egyformán magasztaltak. De jobban szeretni, mint az Erkölcsöt és az Igazságot: ez a kérdés!”

Mert szeretni a szellemet azt is jelenti, hogy szeretni a más szellemét. A más közösségbe, más csoportba tartozó szellemét, és nem szeretni a saját közösségbe tartozók szellemtelenségét. Tehát a szellem szeretete igazságszeretetet követel. Az az írastudó, aki a közösség érdeke elé helyezi az igazság érdekét, tudja, hogy ezzel nem árt, hanem használ a közösségnek. Az igazság szeretete állandó mobilitást kíván tőle. Folyamatos elmozdulást az eredményeitől és tapasztalataitól, amiben nem az „előre” vagy „fölfele” a biztos, hanem az „el”. Lehet, hogy oldalt kell mozognia az előtte összeadódó erők és célok következtében, lehet, hogy lefelé, a nemkívánt sötétbe, a tapadó anyagszerűbe, a következő, szellem-kijelölte pontra. A „pontban” kell megvetnie a lábát, amihez a pont túl kicsi, a lába meg túl nagy. Mobillá teszi őt a figyelme, ahogy észrevesz, fölmér, beilleszt, kettétör, eldöb vagy darabokból összerak, itél és megvizsgál, áthatol valamin vagy épp ellenkezőleg, beleütközve valamibe, erőszakosan benne ragad, belefészkel, „a valami” minden heves tiltakozása ellenére is. A szellem szeretete tehát alázatossá és önkényessé tesz, alázatossá a hűségben és „önkényessé” az igazmondásban, igazon mindig azt értve, ami éppen anyaga ennek a szolgálatnak, engedelmessé tesz és lerázhatatlanná, páraszerűvé és kőszerűvé, belátóvá és elragadottá. Mert a szellemet nem az írastudó valamije szereti, az esze, a tehetsége vagy a fortélyai, hanem a lénye, nem is csak a szelleme, hanem a fogantatása, az előlegbe fogyasztott halála. A szellem szeretete az írastudó szerelme. E szerelem nedvei keringenek a sorai között, míg az áruló írastudónak „vér helyett tinta csordul” a szívéből.

Ez utóbbi nem szereti a szellemet. Blöffnek tartja. Kitalációnak. Ő nem a szellemet szereti, hanem a status quot. Nem a küldetést, hanem a ki-küldetést. Lehetőleg nyugati országokba. A mellékes meggazdagodást szereti, a kisserűek közötti királykodást, a szemfény-vesztítő nagyvonalúságot és csillogást, szóban, lakáskultúrában és kocsiban egyaránt. Az elsőséget szereti, a megjelent könyveinek számát, azt, hogy a nevét meglobogtassák a hírközlő eszközök, az idegen folyóiratok, a számontartottak névsorai. Az áruló írastudó már rég leszokott arról, hogy szavakban, fogalmakban, elemi szerkezetekben gondolkodjék: ő műben, sőt életműben realizálódik. És nem megvizsgálja, hanem értelmezi magát. Nem fogalmat alkot a dolgokról, hanem érté-

kel. Nem körüljárja az esetet, hanem megítéli. Az áruló írástudó nem nagyon fürkészi a csillagos eget. Nem néz a magasba. Nem kaptat föl a dombon álló csillagvizsgálóba; és „nem avval lesz árulóvá, ha lába nem megy egyenesen a Csillag felé, melyre ujj mutat. Az árulást akkor követi el, ha nem is mutat többé a csillagra.”

Aki kitartóan mutat a csillagra, az a tökélyre, a hivatásra, a jók között is a legjobbakra, a mindenkire rásugárzó remekműre mutat kitartóan. Egy-egy jelentős életmű nem is más, mint ez az egyetlen mozdulat. Amely a torzóban maradt életművet is egésszé, a kevés műből állót is nagyvá, hiánya pedig a sok műből állót is jelentéktelenné teheti. Az írástudók árulása lassanként föl-, illetve elszabadítja a mesterkedést, amely a minőséget mennyiséggé fokozza le. A mennyiség megszállottjai pedig nem csillagot keresnek, hanem érvényesülést, mindenáron. Az eredmény: tömérdek középszerű írásmű, amely nem a szellemre irányul, hanem a szerző személyére. A művészet, mivel nem hisz a benne rejlő igazság szemmel nem látható, időben nem követhető és titokzatos hatóerejében, *aktualizálódik*. Aktuális termékei a változó korrallal változnak, az eltűnővel eltűnnek.

Az aktualizálódást azonban nem szabad összetévesztenünk a műnek a törekvésével, hogy korhú legyen, azaz a mű tükör-jellegével. Az igaz művekben mindig jelen van az *adott kor lényege*, fölvezolvá, skiccelve, összefogva, talán még a kor önismereténél is pontosabban és kíméletlenebbül. A tükör se nem udvarol, se nem aktuális, se nem számítgat, hanem tükröz, azzal a többlettel, hogy a képben ott villog az ítélet is. A korhú művészet legalább annyira ellene is mond a kornak, mert ennél többről van benne szó, mint amennyire korhú. Amit a gondolkodóról mond Babits, áll a művészre is: „*A gondolkodó ott kezd méltó lenni e névre, mikor függetleníti magát korától s nem oldódik fel abban.*”

Az aktuális művészeti tömegtermékben „*Nem a Szellem emberének fájdalmas igazságszeretete, hanem q Testiség kaján csempészének diadala beszél . . .*” A testiségen értsd a mindenfajta szellemi gyöngesség jelét vagy magát a lappangó, hányaveti és türelmetlen szemellenességet: a brutális mennyiséget. Amely a kedélyére nézve lehet lehengetlő, kellően és affektáltan fanyar és fölényesen jókedvű. Az igazságszeretet fájdalmas. Mivel az igazság mindig együtt értendő meghurcoltatásának történetével. Amikor a világ elé lép, baljós áldozati árnyékkal viselős, mert nem kell, nem kellett, és nem fog kelleni.

S azelőtt? „*Azelőtt az író a magas szellemiség embere volt.*” Ma sem lehet másmilyen. Maga a szellem az, amely magas. De nem szállongó, madzagon a földhöz kötött, üres könnyűség, fellengő és sápadt. Hanem az igazi valóság magasban sűrűsödő atmoszférája ez a szellemiség, tudván mindenről, ami alatta történik s jól látja, átlát az alsó régiót. Az alant végbemenő dolgok csak a magasság atmoszférájával együtt igazán azok, amik, értékesek, söt, csak ezzel a magassal együtt kötődnek *valósággá*; különben csak tárgyak, törmelék, témák, de nem valóság és még kevésbé művek. Manapság „*Műveltség, intelligencia, múgond: már-már inkább tehertétel egy író számláján. Gondolatgazdagság, szerkezeti harmónia, zenélő verselés, tiszta és magas nyelv: azelőtt a legnagyobb dicséret volt, amit egy költői múról el lehetett mondani.*”

Az írás kegyelem. Az írástudó áldott. Hozzáfűzheti a sikk vagy a köztudat ehhez az áldottsághoz az átkozottságot is. Van ebben valami cinkos kacsintás. Az áldottságról nem lehet tenni. Az átkozottságról – bármilyen kiszolgáltatott is az írástudó hétköznapi léte – igen. A tét nagy. Akkora, hogy az írástudónak abban kellene föltétlenül bíznia, amiről nem tehet. Amit vele tesznek az istenei vagy az Istene. A hivatása, a sorsa, a választottsága. A tét ez: „*Ha az Igazság és Szellem szava végképp elnémul a Földön, oly ború szállhat az emberi világra, mely minden nemzet lépteit megvakítja. A nemzetek életben maradása mások felelősségén nyugoszik. Az Igazság szellemének életben maradásáért az írástudók felelősek.*”

Megújulási mozgalmak az egyházban

Az egyház – „élő mozgalom”

Tavasszal rendezték meg az egyház nemzetközi megújulási mozgalmainak második találkozóját Róma közelében. (Az elsőt 1981-ben tartották.) Az egyháznak sok szempontból új jelenséget kell tudomásul vennie e mozgalmakban: nagy részük néhány évtizedes (esetleg csak néhány éves) múltra tekinthet vissza, legalábbis jelenlegi formájában, legtöbbjük pedig a II. Vatikáni zsinat hatására keletkezett, vagy a zsinat szellemétől felfrissülve és megerősödve alakította ki jelenlegi arculatát.

A zsinati atyák bizonyára nem gondolták, hogy inkább elvi sikon mozgó kijelentésük ilyen rövid idő alatt ennyire gyakorlati valósággá válik. „A Szentlélek . . . sajátos kegyelmeket is oszt szét a hívők minden fokozata között. Ezekkel a kegyelmekkel alkalmassá és készségessé teszi őket különféle munkák és feladatok vállalására az egyház megújítása és továbbépítése érdekében, ahogyan az Írásban áll: A Lélek ajándékait mindenki azért kapja, hogy használjon velük.” (1 Kor 12,17) (LG 12).

II. János Pál pápa többször is utalt rá, hogy a zsinat célolta megújulás egyik legsebb virága ezekben a mozgalmakban hajtott ki, s kifejezte azt a reményét is, hogy az egyház életét erősítik a jövőben is.

Annaira azonban már nem újak ezek a képződmények, hogy föl ne kelljen figyelniük jelentőségükre, mással nem pótolható szerepükre a mai egyház életében. Sőt az eltelt idő már ahhoz is elegendő, hogy megrajzolhatjuk sajátos lényegüket, közös vonásaikat, megkereshetjük előzményeiket az egyház történelmében, s gyökerüket magának az egyháznak lényegében.

A „mozgalom” kifejezés napjainkban divatszónak hangzik, és sok rossz mellékjelentés is kapcsolódik hozzá. Hiszen mozgalmakat szerveztek egy eszme megszállottjai, egy ember fanatikus rajongói, mozgalmak szolgálták ki a diktátorokat vagy a szabadságot és igazságot eltipró rendszereket is. A szó eredeti értelme azonban még mentes minden árnyalattól és árnyéktól. A létünk és életünk alapját képező mozgásra utal: az életre a halállal szemben, a spontán és lelkes emberi kezdeményezésekre a bürokrácia merevségével szemben.

Az egyháznak, a Krisztus-hívők gyülekezetének missziós mozgalmát Jézus indította el: „Amint engem küldött az Atya, úgy küldelek én is titeket”, indította el apostolait („küldötteit”). II. János Pál pápa szerint az egyház „misztérium és mozgalom”: Isten szeretetének Krisztusban testet öltött misztériuma, amely folytonos mozgásban tartja az egyházat.

Sokirányú, sokerejű mozgalom ez: Isten felé irányul, a szeretet természetes válaszként a tőle kapott szeretetre; befelé indít, saját mélyeinkbe, megújulást, a szeretetben átforgalódást sürgetve; egymás felé fordítja a keresztyényeket, hogy emberi kapcsolatokban is megéljék az Istentől átvett szeretetet; s végül a világba, a többi emberhez küldi őket, hogy minden lehető módon mások szolgálatára legyenek, nem utolsósorban azzal, hogy fölkinálják nekik a legnagyobb lehetőséget, életüknek szeretetté nemesítését. A pápa szavai szerint: „Az egyház olyan mozgalom, amely beleíródott az embernek és az emberi közösségnek a történelmébe.”

A mozgalmak léte és eltérése tehát az „egyház mozgalma”, amely Krisztus küldetéséből ered. Minden egyházi megújulási mozgalom hamissá válik, ha elszakad gyökereitől, s nem az egyházon belül törekszik felelni a Szentlélek hívására, hanem valamilyen új egyházzal kísérletezik, elszakadva attól az egyháztól, amely minden emberi gyöngesége ellenére is Krisztusban gyökerezik. De hitét veszti akkor is, ha valamilyen elit-kereszténység gögijében ringatja magát, lenézve azokat a „másodosztályú tömegkeresztényeket”, akik „csak” az egyházhoz tartoznak, s nem alkotnak benne valami különleges csoportot.

Megújulási mozgalmak nem először indultak el az egyházban – e törekvések éppen úgy hozzátartoznak az életéhez. Ilyenek voltak például a 4. században a remeték, az 5. századtól a szerzetesek mozgalmi, a középkornak eretnokségbe hajló szegénységi mozgalmi, majd a koldulórendek, később a reformáció, aztán az Egyesült Államokban ismételt keletkezett megújulási mozgalmak. Élettörténetük bizonyítja a fent említett két kritérium igazságát: addig él hitelesen egy mozgalom, amíg belül marad az egyházon; nem különül el a többiektől, hanem velük, értük, nekik szenteli azt a hatalmas energiát, amelyet a Szentlélek sokféle kegyelme válthat ki egyesekből és közösségekből.

Körkép a mai mozgalmakról

Néhány adat érzékeltetheti a mozgalmak gyors terjedését, ezeket-milliókat megmozgató lendületét.

A Chiara Lubich alapította *Focolare* mozgalom a második világháború idején jött létre. Ma 160 országban, minden földrészen megtalálható, s mintegy 1,3 millió ember tartozik hozzájuk. Közülük ötvenezren egész életüket elkötelezve élnek közösségeikben, 720 ezren tartanak velük rendszeres kapcsolatot, s csaknem félmilliónyian e sajátos lelkeség szerint alakítják keresztény életüket. Élni akarják az evangéliumot: elsősorban az egység parancsát, hiszen Jézus jelenlétét ígérte azoknak, akik szeretetközösségben élnek. (Vö.: Tomka Ferenc: Chiara Lubich és a Focolare lelkeség. Vigilia, 1986. július; Chiara Lubich: Legyenek mindnyájan egy. Ecclesia, 1987.)

A *Comunione e Liberazione* mozgalmát az 1950-es években Luigi Giussani hozta létre olasz fiatalok között. Céljuk az ifjúságnak az érett keresztény hitre nevelése volt. Ma mintegy 60 ezren tartoznak hozzájuk, elsősorban fiatalok és tanárok. Európa több országában, Afrikában és Latin-Amerikában. (Vö.: Kozma György: A Comunione e Liberazione mozgalom. Vigilia, 1986. november.)

A *Neokatekumenátus* útját Kiko Argüello indította el Spanyolországban a hatvanas években. Ma több mint kétezer plébánián ötezernél több közösséget alkotnak szerte a Földön, összesen körülbelül kétszáz ezer katolikust tömörítve soraikba. Céljuk a keresztény élet megújítása, az ősegyház hitjelöltjeinek felkészüléséhez hasonló módszerekkel. Akik akkor a pogányságból a hitre tértek, azok alapos előkészítés, a katekumenátus után nyerték el a keresztiséget. Így próbálják ők is a csak nevükben keresztényeket tudatos krisztusi életre nevelni.

A *Karizmatikus Megújulás* az amerikai pünkösdisták mozgalmából indult el. Elsősorban Suenens bíboros és VI. Pál pápa segítségével találtak el Rómához, s álltak a Szentlélekben megújuló katolikus egyház szolgálatába. A világ 120 országában működnek szervezeteik, húszéves fennállásuk alatt mintegy húszmillió ember került velük kapcsolatba. Csak az 1986-os évben négy millióan vettek részt heti imatálalkozásokon. (A nem katolikus keresztények között 30 millió követője van a különböző karizmatikus csoportoknak.)

A *Marriage Encounter* (Házások találkozója) Spanyolországból indult ki, de 1968-ban az Egyesült Államokban karolták fel, s onnan terjedt el az egész világra.

Házaspároknak rendezett hétvégéik során a házaselet emberi és kegyelmi megújítására törekszenek. Mintegy 46 országban működnek, húsz év alatt egymillió házaspár került velük kapcsolatba.

Az *Oázist* Virginio Rotondi jezsuita páter alapította 1950-ben. Céljuk a közösség és a rászorulók önzetlen szolgálata az egyházban. A világszerte ismert mozgalomnak ma mintegy 80 ezer tagja van, igen sok papi, szerzetesi hivatás került ki körükből.

*

A mozgalmak legszembevetőbb sajátossága, hogy nem felsőbb intézkedéssel létrehozott szervezetbe toboroznak tagokat, hanem az „alulról” induló spontán kezdeményezések alakítanak ki maguknak szervezeti formákat. Akik létrehozták, akik csatlakoznak hozzá, azok a magukénak érzik, felelősnek érzik magukat érte.

Jellemző, hogy néhány nagy múltú, sok tapasztalattal és gazdag hagyománnyal rendelkező társulat is, mint az 1773-ban Olaszországban alakult és nálunk is jól ismert *Mária-kongregáció* 1948-ban mozgalommá alakult át *A Keresztény Élet Közössége* néven. Jelenleg 51 országban működnek laikus megújulási mozgalomként; Szent Ignác szellemében törekszenek az élő hittel átjárt mindennapi életre.

Az 1914-ben Németországban született *Schönstatt* is a hatvanas években nyerte el mai formáját. Az alapító, Joseph Kentenich palottinus atya az ifjúság keresztény nevelésére törekedett kezdeményezésével. A mozgalom ma 40 országban tevékenykedik.

A különböző vallási társulások hosszú időn keresztül igen jelentős szerepet játszottak a magyar egyház életében is. 1937-ben 157 katolikus társulás, mozgalom a katolikusoknak mintegy 15 százalékát fogta össze. Tevékenységük és hatásuk számbavétele hazai egyháztörténetírásunk adósságai közé tartozik. Mivel a második világháború után feloszlásra kerültek, nem lehet hazai tapasztalatunk arról, hogy a II. Vatikáni zsinat hatására hogyan alakultak volna tovább a magyar egyház életében, illetve hogyan asszimilálta volna a külföldi mozgalmakat a magyar kereszténység, esetleg nem születhetett volna-e világméretű mozgalom magyar talajon is.

Tevékenységük alapján a nemzetközi mozgalmakat négy csoportba sorolhatjuk: némelyikük az imádság elmélyítésére törekszik, mások a hit tanításában és terjesztésében, a szó legtágabb értelmében vett keresztény nevelésben vállalnak szerepet, mások karitatív munkára vállalkoznak, a szegények, az elhagyottak, a testi-lelki nyomorultak felé fordulva, végül a negyedik csoport a kultúra és a hit szintézisére törekszik avval a feltételezéssel, hogy termékeny együttműködésük mindkettőt gazdagítja.

Szervezeti felépítésük változatos, tág teret hagy a szabad kezdeményezéseknek. Kik sajátos életkörülményei, adottságai szerint vállalhat részt bennük. A legtöbb mozgalom egy szilárd és egészen elkötelezett mag-közösség köré szerveződik: olyanok köré, akik egészen Istennek szentelték az életüket, s elkötelezett szolgálatot vállalnak a közösségekben is. A mag-közösséghez tartoznak azok a férfiak és nők, akik az evangéliumi tanácsok vállalásával egészen Istennek szentelik életüket. Mások megmaradnak eredeti életállapotukban: többen papi, szerzetesi, jó néhányan püspöki hivatásukban élik meg a mozgalom lelkiességét, igen sokan pedig családjukkal kötelezik el magukat a mozgalom célkitűzéseinek, s vállalnak részt a közösség imaiban, összejövetelein, karitatív és missziós munkájában.

Egy új lelkiesség felé?

Eltérő tevékenységi formáik is jelzik, hogy mindegyik mozgalom sajátos lelkiességi profilt alakított ki magának. Életüket tanulmányozva mégis könnyű kikapartani azokat a legfontosabb közös vonásokat, amelyek mindegyikükben megtalálhatók.

1. A II. Vatikáni zsinat szerint a *Szentlélek* ajándékából szülehetnek ilyen kezdeményezések. A háttér rejtettségéből ma néha mintha közvetlenebbül is belenyúlna az egyház életébe a Szentlélek. Működését nemcsak a szentségek csatornáin keresztül juttatott intézményes kegyelem jelzi. Egyre többen és egyre érzékenyebben figyelnek a Szentléleknek személyhez szóló, váratlan helyzetekben felbukkanó és váratlan feladatokra küldő indításaira. Ez a megnövekedett tisztelet és érzékenység a Szentlélek iránt nemcsak a Karizmatikus Megújulásra jellemző, hanem a mozgalmak többségében megtalálható. XXIII. János pápa egyenesen új Pünkösöd eljövételéről beszélt korunk egyházában.

2. A II. Vatikáni zsinat a keresztségben eggyé és egyenrangúvá lett Krisztus-hívók gyülekezetének mondja az egyházat. A „megkereszteltek az újjászületés és a Szentlélek kenete által szent papsággá lesznek, akik mindnyájan meghívást kapnak a tökéletesen szent életre.” (LG 10–11.) Az *életszentségre törekvés* nem néhány kiváltságos zseninek, hősnek a privilégiuma, hanem minden keresztyének kötelessége. Suenens bíboros találó kifejezésével: „a szent a normális keresztyén”. Teréz anyát egyszer megkérdezte egy újságíró, mit szól hozzá, hogy az emberek szentnek tartják. „Maga is szent”, felelte rá. A mozgalmak révén is erősödik az az ősi keresztyén felismerés, hogy a keresztyén élet állandó aktivitást kíván. Erőfeszítésünk nem zárulhat le a keresztséggel, elszállással, bérnyúlással, a gyerekkori hittanulással. Az intézményes keretek nem jogosítanak fel magabiztos semmittevésre. A szeretet folyton újabb erőfeszítésre, újabb ajándékozásra, a másik javának, örömeinek leleményes keresésére ösztönzi a keresztyéneket.

3. A mozgalmak az egyházat tagjain keresztül kívánják *megújítani*. Mindenkit arra sürgetnek, hogy ne csupán nevükben legyenek keresztyének, hanem szívükben is. A karizmatikusok megfogalmazását többé-kevésbé mindnyájan magukénak vallhatják: a legjobb az volna, ha a megújulás nem önálló mozgalomként élne az egyházban, hanem az egész egyház megújulna a Szentlélekben. Az imádság elmélyítésével, a keresztyén hitre és életre való neveléssel, a tevékeny felebaráti szeretettel, a házasság megújításával, az egyházközségeknek élő közösséggé formálásával igyekeznek minél több embert mozgósítani. Számszerű terjedésük közben a mozgalmak megőrzik eredeti lendületüket: az újabb csatlakozók nem nagy tehetetlenségű tömeggé duzzasztják az eredeti kezdeményezést, hanem újabb és újabb lendületet, tettekkészséget adnak hozzá az előttük járók nemzedékéhez.

4. A mozgásban lévő egyház természeténél fogva *missziós*: Krisztus minden néphez küldte apostolait, Isten az egész világot hívja magához. A mozgalmakhoz tartozók elsősorban életükkel tesznek tanúságot Krisztusról: munkahelyükön, társadalmi környezetükben, rokonaik, barátai, ismerőseik között, a mindennapok emberi érintkezéseiben. Nem tagokat akarnak toborozni az egyházba, hanem szolgálatkészen felkínálják mindenkinek a maguk sajátosan keresztyén értékeit. A mozgalmak többsége ezért lépte át a felekezeti határokat, sőt egyik-másikuk a keresztyénység határát is. A Marriage Encounter hétvégéin például igen sok alig-katolikus és nem-katolikus keresztyén vesz részt. Legtöbbjük azonban nemcsak házasságában újul meg, hanem hitében is.

5. Fontos szerepet játszik mindegyik mozgalomban a *közösség*. Hazánkban az utóbbi években különböző előjelekkel gyakran szó esett a bázisközösségekről. Többnyire azonban csupán a formális keretekre terelődött a figyelem: arra a természetes igényre, hogy a hasonló gondolkodású, elkötelezettségű emberek az emberi kapcsolatok szintjén is találkozhassanak egymással. Minden egészséges nagyközösség sejtyszerű, kisebb közösségekből épül fel, vagy legalábbis teret ad az ilyen kisebb közösségeknek. A kisközösségek ma természetes sejtjeivé váltak az egyházközségi életnek, de a különböző mozgalmaknak is. Lassan polgárjogot nyernek a köztudatban és az egyház

életében, s ma már inkább lelkeségükre, célkitűzéseikre, a többi közösséggel és az egyházközséggel kialakított kapcsolataik minőségére kellene figyelniük. Így aztán kiszűrhetnénk a látszat-közösségeket, ahol csupán a baráti kötelék, az idő együttes eltöltése hoz össze egy csoportot, de különösebb elvárások, elkötelezettségek nélkül; az egymással versengő, a többit lenéző, a másokra féltékenykedő, magukba záruló s ezzel belterjessé váló kisközösségeket; a szektásodó, az egyetemes és a helyi egyházzal egyre inkább csupán elvi kapcsolatokat fenntartó, a gyakorlatban azonban egyre inkább peremre szoruló kisközösségeket.

A mozgalmak egyik legnagyobb feladata az egység megőrzése és megteremtése a közösségeken belül és a közösségek között, a plébániákkal, az egyházmegyékkel és az egyetemes egyházzal.

6. E mozgalmak többségükben *laikusokból* állanak. Közülük kerülnek ki vezetőik, legelkötelezettebb tagjaik, nemegyszer alapítói is. Sok ezerre tehető viszont azoknak a püspököknek, papoknak, szerzeteseknek a száma, akik valamilyen mozgalom ihletése által kaptak ösztönzést életük és papi hivatásuk megújítására. A mozgalmak felvirágzása a Lélek sokféle kegyelmének tevékeny jelenlétét bizonyítja napjaink egyházában is. II. János Pál pápa fogadta a márciusi találkozó résztvevőit. Beszédében – a laikusokkal foglalkozó őszi püspöki szinodusra is utalva – kiemelte a mozgalmak jelentőségét: „A mozgalmakban érlelődött meg a zsinat által kezdeményezett lelki megújulás egyik legszebb gyümölcse. Hiszen Krisztus nemcsak a hierarchia által tölti be prófétai feladatát, hanem a laikusok által is, akik az új egyházjog szerint rendelkeznek azzal a joggal, hogy a szeretet, a jámborság és a keresztyén élethivatás elmélyítésére társulásokat hozzanak létre.”

L. L.

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Szokolay Sándorral

– *Mit érez a szerző, miután elkészült a mű? Az Ecce Homo-ra gondolok.*

– Azzal, hogy a tinta megszáradt, azzal, hogy a kettőspontot odatettem a kotta végére, úgy hiszem, nem készült el annyira, mint mondjuk egy száz évvel ezelőtti mű. Technikailag annyira bonyolódott az életre keltés lehetősége, több hangszer van, többet tudnak... Azt mondanám, hogy az alkotás – anyaság. Van egy foganási pillanat, van kihordási idő. Lehet koraszülés, lehet túlhordás, de mindenképpen szentséges idő ez a megszületésig. Ezt az időt akkora hűséggel, olyan osztatlanul egyetlen témára sem szántam eddig életemben, mint az Ecce Homo-ra. Veszélyeztetett időszak volt ez. Így nagyobb az ára is: a megszületése után ennek a műnek a hiánya még mindig érződik az idegrendszeremben. Az alkotás nem fejeződött be azzal, hogy a kottaírás és hangszerelés jó egy évvel ezelőtt véget ért. Tíz hónapos betanítási idő következett, de a mű igazi megszületése a premierrel, jobban mondva az első hétköznapi előadásokkal fejeződött be. A „protokolláris megszületést” – kár, hogy általában erről írják a kritikákat – nem tartom az életképesség fokmérőjének. Nem azért van a mű, hogy megmérjék, hanem azért, hogy hasson

– Az opera hosszú és nehéz. Miért tetszik mégis a közönségnek? Mert az előadások hangulata egyértelműen azt mutatja, hogy a nézők megszerették.

– A bemutató alkalmával – ha volt is siker – erre a kérdésre még nem mertem volna válaszolni. Jó néhány előadás után azonban az az érzésem, hogy a közönség biztatása csak fokozódik. És most már nem arra gondolok, hogy mi a lassú vagy mi a gyors, mi az, ami hangos vagy mi az, ami halk. A darab üzenetére, amiért eredetileg elkezdtem írni, annyi réteg rakódott rá máris, hogy ez a kérdés nincs sem korán, sem túl későn, mert magam még nem jutottam túl a darabon. Kb. fél évvel ezelőtt az előzetes riportokban úgy vallottam róla, hogy soha életemben szebb témát nem találtam. Ezt utólag sem tagadom meg. Csak az okoz gondot, hogy mitévő legyek, ha még akarok operát írni. Az egyik *Alleluját* például egyre tüntetőbb tapssal jutalmazza a közönség, ám ezt a tapsot nem fogadhatja el egy zeneszerző, legföljebb örülhet neki. A falu-alapítás csúcspontján az *Alleluja* semmiképpen sem dicsérheti a zeneszerzőt. Ismerjük a ruhatárba rohanó közönséget. Mégis, a máskor rohanók most hosszú percekben át ülve maradnak. Talán azért, mert megérik: súlyos témát vállaltam magamra. Ilyen a mű üzenete, és nem az ügyetlenségem vagy ügyességem foka az, ami az emberekre hat. Mindig hittem abban, hogy csak olyan témát szabad megzenésíteni, amelyben a sugallatos alkotási mód érvényesülhet. Ez tesz engem boldoggá. És a meggyőződés, hogy a színház oly sok hiány pótlására ad lehetőséget. Nagyon sok ember elvesztette a hitét, harmóniáját, boldogságát, örömét és még nagyon sok mindent. Valamiképpen a művészet feladata és lehetősége, hogy visszaadja számukra, amit elveszítettek. A három eddigi operám után ebben a negyedikben erre nagyobb esély nyílt.

– *Miért csak áttételesen passió ez az opera?*

– Nagy baj lett volna, ha Bach után igazi passiót mertem volna megzenésíteni. Úgy érzem, hogy a valóságos Jézust, Isten Fiát tilos színpadra vinni. Bach passiójából sem elvenni nem lehet, sem pedig hozzáadni. A hit elmondja a kereszt útjának vállalását. Ha egy zeneszerző megpróbálja ezt az utat, a hit útját végigjárni azzal, aki a zenét hallgatja, mégpedig úgy, hogy önmagával is találkozzék, veszélyes vállalkozásba fog. Mert az újkor embere mintha rosszabbul vizsgáznék egy passióban, mint Jézusnak az akkori környezete. De mégsem az a célom, hogy ezt leleplezzem. A történelem ismétlődései által ez a nagy, hatalmas téma behelyettesíthető. Vesztes korunkat, amely annyi sok kérdésre nem ad igazi választ, talán – esetleg az elveszett templom hatásának, a prédikációnak a fokán is – rá lehet ébreszteni a zenén keresztül, hogy „vizet prédikál és bort iszik”.

– *Mégis miben rejlik a téma sikere?*

– Azt hiszem, a téma sikere önmagában van, abban, hogy hozzá mertem nyúlni. Kazantzakisz Krisztus születésnapját, a karácsony ünnepét és a véres megfeszítést, a nagypénteket a darab végén szinkronba meri hozni. Egyetlen pillanatba sűríti a születést és a halált. Az embernek kell valamit kezdenie magával, hiszen történelmi tény, hogy az életét sorozatosan elrontja. A zenén, dramaturgián messze túl nyilvánvaló az is, hogy olyan tradíciója, olyan kultúrája van ennek a témának, amit én egészében felölelni képtelen vagyok, még Kazantzakisz ürügyén sem. Talán ismét a Hamlethez hasonló, két vállra fektető témát találtam, immár másodszer életemben. S ebben nem azt tartom most fontosnak, hogy én magam hogyan vizsgáztam, hanem, hogy amit tettem, az igaz-e. Ha az emberek rezonálnak rá, ha megmozgatja az agyukat vagy a lelkiüket, ha dolgozik bennük, akkor nem hiába írtam.

– A közönség szeretettel fogadja. . .

– Nem lehettem ebben biztos. Az emberek nem szeretik, ha szent témákhoz új módon vagy méltatlanul nyúlnak. A hívőket nem akartam kizárni, ugyanakkor azonban hatni akartam a hitetlenekre is – hogy egy kicsit jobban higgyenek. Világnézet, kor és ízlés különbsége nélkül szerettem volna hatni. A ma embere kevésbé szerzi meg a zenehallgatás kultúráját, mint az elmúlt századokban. Arra törekedtem, hogy egyszerűbb legyek a zenében. A közönség érezte ezt. A szakma és a kritika már nem annyira. Már csak az azonnali közvetlenséggel ható zenében hiszek. Életem végéig egyszerűsödni szeretnék. Érzem, hogy a színház óriási alkalom az élet hatalmas ellentmondásainak megváltására. Tükör ez a darab, melyben az ember önmagával találkozik. A templom csendjében, a meditációban elmélyülő embernek valami olyan mérhetetlen kultúrája és megnyugtató ereje volt, amit ez a század csaknem megsemmisített. Szeretném érvényesíteni azt az utópista, naiv világvágyamat: hogy az embereket, akik hitükből veszítettek – mert a világ elvette ezt tőlük –, az önmagukkal való találkozáshoz segítsem. Szeretném „templommá” tenni ilyen értelemben a színházat. Nem akarok abba belenyugodni, hogy vesztes legyen a mai kor embere. Én a művészetet hidnak szánom. Hídnak a szakadékon át, a nagy ellentmondások között. Ha ez a mű e téren elért valamit, akkor ezen a hídon ezután még bátrabban szeretnék járni. Egy bizonyos: a közönség a legnagyobb támogatóm abban, hogy merjek nem csatlakozni irányzatokhoz és csoportosulásokhoz, hogy merjek igazat szólni. Tudom, hogy ez a mű – mint minden emberi mű – hibákkal van tele. Engem egy érdekel: melyik a fontosabb üzenete. Az-e, amit hiányolnak belőle, vagy az, ami az ajándéka. S biztos sosem lehetek. Ezt a művet „kegyelmi állapotban” írtam. És nagyon vágyom arra, hogy életem tele legyen „kegyelmi állapottal”. Úgy érzem, hogy a tudatos és az ösztönös elemek a művészetben főleg a tudatos javára tolódtak el. A művészet kitalálás kérdése is, de főként rá-találás. Én erre a műre rá-találtam, mint a Várnász óta még soha ennyire.

– *Kazantzakis regénye s természetesen a belőle írt opera is szembeállít két egyházi közösséget, két gyülekezetet. A helybeliekét és a jövevényekét, a menekülteket. Vajon nem beszél-e ez a mű a közösségek megmerevedése, az ideológiák intézményesülése ellen?*

– Feltétlenül. Egy művészeti iskola is akkor lesz akadémiakussá, amikor már maga is szigorú törvényekre épül és önmagát célnak tekinti. A hatalom önmagában rendkívül veszélyes. Grigorisz pápa, a likovriszi közösség vezetője mintha hatalmát féltene a menekültektől. De a menekültektől való félelemnek reális alapja is van: a jövevények teljes ártatlanságuk ellenére veszélyeztetik a másik élet megszokott rendjét, biztonságát. Nem igaz, hogy bármilyen társadalomban ne keltene zavart az újat keresők, a „jövevények” megjelenése. De éppen bennük kell meglátni a segítségre szoruló embertársakat. Erre a megmerevedett eszme – még ha nevében „krisztusi” is – nem képes. Ekkor van szükség az önfeláldozásra, a krisztusiakra, a Manolioszokra, az apostolokra. Mert nagyon mélyen szociális gondolkodásúnak kell lenni ahhoz, hogy valaki a magáéból adjon. Hit kell hozzá. Mert a krisztusi eszme és a szociális eszmék gyökerükben rokonok. „Magamat magasról szerteséjjel szórom” – ez a Nagy László-i gondolat az enyém is. És nem igaz, hogy aki magát szétszórja, az veszít. Aki nagyon vigyáz magára, aki meg akarja őrizni magát, az nem tud az idővel változni, az megmerevedik, és hátráltatója lesz minden fejlődésnek. Ilyen értelemben ez politikailag is kényes kérdés.

– *Ki is az, „akinek meg kell halnia”? (Kazantzakis regényének magyarul ez a címe.) Nem annak kell-e meghalnia, aki az intézmény (a faluközösség) és a menekültek, a segítségre szorulóknak közé feszül, aki hidat akar építeni?*

– De, igen.

– *Tehát a mindenkori hídépítőknek, hídverőknek kell „megfeszülniük”?*

– Nagyon érdekes, hogy így vetődik föl a kérdés. Megdöbönt, mert a hídverést én életem céljául tűztem ki. És most a kérdés nyomán vált világossá számomra, hogy ez egy kereszt. Tényleg az! Senkinek sincs kedve hősnek vagy mártírnak lenni, ezek alakulni szoktak a történelemben. Bizonyos értelemben mindenki a maga életét is írja. Az önfeláldozás, minden jótett elnyeri „a maga büntetését” – ahogy Karinthy írja. Sokak számára mindig többet ér a biztonságos középszer. Látszani valakinek mindig könnyebb, mint lenni valakinek. Ha látszani szeretnék valakinek és nem feszegetnék ilyen kérdéseket, akkor biztonságosabban, jobban megfelelnek minden elvárásnak, kívánalomnak is. Ezek után úgy érzem, hogy a Manolioszok és a Jézusok, minden fordulalmár és megváltási szándékkal születő halálra van ítélve, ha a világ szemével nézzük.

– *A darab egyik tanulsága és bizonyáságtétele is az, hogy a halálból származik az élet. A fináléban egybeesik a közösség karácsonya és a főszereplő, Manoliosz személyes nagypéntekje, kálváriája és föláldoztatása. Megfeszítés és új élet, húsvét és karácsony egybefonódik. Liturgiánk a karácsonyt is Jézus halálának és föltámadásának megjelenítésével ünnepli . . .*

– Számomra ez azért megdöböntő, mert az egyik kritika a karácsonyi befejezést elvitatta tőlem (pedig Kazantzakiszé) és sziruposnak nevezte. A darab legszentebb mondanivalóját mondtad most ki, és ennek örülök; nem érdekes, hogy mit írnak. Mert nagyon sok jogos és nem várt reagálás van egy műre . . . Bach Karácsonyi oratóriumában is ott él ez a liturgikus fölismerés, a nagypéntek. A pusztulásban van az élet gyökere, a virág új tápanyaga.

– *Ha a búzaszem nem hull a földbe . . .*

– A műnek ezt a mondandóját fontosabbnak tartom, mint azt, hogy milyen szép pillanatokat szereztem – amelyekért meg lehet dicsérni, milyen fárasztó pillanatokat – amelyekért el lehet marasztalni. Semmi más nem érdekel, mint az, hogy felmutassak valamit a mű mondanivalójából – örökölt vagy kapott képességeim szerint. Azért is tartom ezt nagyon lényegesnek, mert ha mertem írni egy Ecce Homo-t, a címet János Evangéliumából kölcsönözve, s ha így merem nevezni Munkácsy után is (mert Magyarországon ennek a kifejezésnek felerősített értelme van) – ha meg mertem írni ezt az embert önmagával szembeesítő darabot, akkor tartozom még egy személyes vallomással. Nekem magamnak is erre volt a legnagyobb szükségem. Mert a mélység és a magasság, a jó és a rossz nem elkülönülten jelentkeznek az emberben. És itt érzem, az *Íme, az ember*-ben, hogy milyen alantasságra és milyen nagyszerűségekre képes az ember – attól függ, hogy milyen mozgatók hajtják.

– *Ez az opera valóban az emberre mutat rá. Nemcsak a krisztusira. S a megdöböntő éppen az, hogy az ember – a legegyszerűbb is – lehet Jézussá és lehet Júdássá.*

– És még talán a nagyon magasan lévő is, a majdnem messianisztikus élet is aláhullhat. Életének utolsó fejezetében pillanatok alatt – nem akarok üdvösség és kárhozat misztériumába bonyolódni – átalakulhat. . . Nincs olyan kicsi ember, aki ne dicsőülhetne meg. Az egyik kritika Katerinát – a bűnbánó Magdolnát – „víg özvegy”-nek nevezte. Az önfeláldozó halálban szinte egyetlen méltó társa Manoliosznak, a passióbeli Krisztusnak. Megközelíti őt a krisztusi eszmében. A mélységből a magasságokba képes érni az ember. Az emberi életnek ezt a teljességét és szélsőségségét szerettem volna zenei eszközökkel is ábrázolni. Úgy éreztem – s ezt egy osztrák kritika ki is mondta –, hogy ez hitvallás. Ez a kifejezés a magyar kritikákban nem található.

– *Melyek azok a jelenetek, amelyek az opera szerzőjének szívéhez a legközelebb állnak?*

– Jézus a központja, de nem címszereplője a műnek. Ennek kórus-operának, közösségi operának is kellett lennie azért, mert Jézus nem „magányos hős”. Egy passió nem képzelhető el tömegek, korlátok nélkül. Abban a pillanatban, amikor kimarad a tömeg, az egész nem közügy már, nem világot rengető kérdés. Jézus nem volt magányos forradalmár. Jézus szerepének megformálásában azt az egyet tudtam, hogy a hegyi pásztor, aki Jézussá akar válni, emberi eszközökkel próbálja őt megközelíteni, lényegtelen nem mondhat, lényegtelen nem énekelhet. Az volt a legfontosabb, hogy méltatlan szó az ő szájára ne kerüljön. Nagyon nehéz szerep volt, mert már az első mondatát is átlényegítve kellett éreznem. Amikor Manolioszt, a pásztorot keresik és a passióban Jézus szerepére kérik, az első mondata ez: „Rendelkezhetek máris vélem, itt vagyok.” Ez a „rendelkezhetek” nemcsak annyi, hogy tessék, itt vagyok, hanem: rendelkezésre állok. Akár az egész emberiségnek. Olyan ember jelenik meg a színen, aki kész odaadni az életét. Természetesen nem kimondva; a zeneszerzőnek a zenén keresztül kell jeleznie, hogy ettől az úttól Manoliosz, a hegyi pásztor elválaszthatatlan, akárcsak Jézus.

A Jézus szerepére való vállalkozás mégsem megy könnyen. Őszintén, nem kétségbeesve, de elfogadható érvekkel próbál tiltakozni a szerep ellen. „Bűnös vagyok. Kezem illetett már asszonyi testet. Gondolatim bévül bűnök lakják.” Ez a jelenet a fizikai időtartama ellenére belül lényegesen hosszabb. Csak akkor török meg, amikor azt mondják neki: „De te vagy a kiválasztott.” Grigorisz pápa jól tudja, hogy ennek az álmódzó, látomásokkal teli pásztorinak ez a kifejezés elég. Neki nem a szerep nagyságáról, hanem a küldetésről kell beszélni, hogy elvállalja. És megrendül, az opera első felében nem is kiált sehoh ekkorát, mint itt: „Legyen meg hát az Isten szent akaratára.” Beleremeg. A jézusi útra rálépni olyan dolog, hogy ma is bárki beleremeg, ha komolyan felfogja lényegét. Ezek után Jézus csendes, halk megnyilatkozásai voltak a legnagyobb gondjaim. Jézus nem bevonul, nem lépked, hanem – megjelenik. Egyszer csak „ott van”.

– *Van a darabnak egy csodálatos motívuma, Manoliosz betegsége. Leprássá válik az arca. Ijesztővé. S csak akkor tisztul meg, amikor eljutott szívében a végső vállaláshoz.*

– Ez a csoda akkor történik meg, amikor vállalja az önfeláldozó szerepet, és lemegy a hegyről a faluba önmagát feladni. Társai és a falu népe is azt énekl: „Csoda történt!” Ragyogó arcán felismerik Jézust.

– *Ő eddig egyszerű hegyi pásztorinak látszott. Ettől a pillanattól kezdve egymásnak feszül látszat és valóság. Hite által megvilágosodott, áldozattá vált.*

– Fölkenetett. Ezt mindenki belátja. És hisznek benne. Igazodnak hozzá. A hit dolgai és a művészet dolgai nem bizonyíthatók, de érzékelhetők. Itt érzek óriási lehetőséget: a hitét vesztett, kétségekkel teli világban én a hit hangját erősítem, nem vallási vagy felekezeti szempontból csupán. Tudom, az emberiség hit nélkül nem tud megenni. Ha hit helyébe valaki nem tud új hitet adni, akkor a régi hit eltörlése a legnagyobb tévedések közé tartozik. Nem politikai kérdés ez. Eszme, példakép nélkül való élet számomra nem létezik. Az emberiség számára se. Csak ezt, sajnos, könnyebb azután bizonyítani, hogy az emberiség már vesztesé lett.

– *Vagyis: nincs jövő hit nélkül?*

– Nincs.

– *És nincs jövő a múlt birtoklása nélkül.*

– Kodály mondta, hogy minél messzebb lép egyik lábunk a múltba, a másik annál messzebbre tud lépni előre.

– A múlt vállalása, cipelése nyilatkozik meg a darabnak egy másik mélyen szimbolikus jelenetében: az új otthon keresők, a menekültek őseik csontjait hozzák és viszik magukkal vándorlásuk során.

– A nagy, megtapsolt Allelujánál nagyobbban érzem a rá következő három mondatot, amit Fótisz atya, a menekültek papja mond, és a férfikar is elénekli. Ezt a nyolc halk taktust a legszebb mélypontnak érzem a csúcspont után. Ezeket a mondatokat nemcsak mint zeneszerző, nemcsak mint magyar, hanem még sok-sok értelemben szeretném alá húzni: „Legyetek türelemmel, őseink... Várjatok még, legyetek türelemmel.” Hogy ne legyünk méltatlan utódok, ezzel ezt akarom elmondani. És ezt csak halkán lehet! Többet ér így minden ágálásunknál. Ezt most utólag is érzem. Mert amikor felhangzik, akkor sokkal nagyobb csend van, mint bármikor. Így fogadja ezt a közönség. A szakmának és a kritikának azonban – úgy látszik – teljesen érdektelen. De nagy pillanat. És sok ilyen pillanattól marad fenn egy mű – vagy nem marad fenn. Mert ha ez csupán egy pillanat keserősége, akkor az utókor vagy egy más nemzet közömbösen reagál rá. Ezért kell vigyázni, hogy ne pusztán a saját fájdalomukat vagy örömeiket írjuk meg.

De ha már a múltból beszélünk: nem a múltba menekülök, hanem a jövőbe szeretnék menteni. Ez a kodályi gondolatnak szinte ideologizált közéleti megfogalmazása. Ugyanannyi joga lehet egy embernek, mint kötelessége, de túlhangsúlyozni egyiket sem lehet. Adni és kapni; ez ebben a műben végig kegyetlenül szembesül.

Vissza a szerepek szeretetéhez: Katerina, a passió bűnbánó Magdolnájának utolsó imájában azt fogalmaztam meg, amit később Jézus szájába is adtam: „Uram, kész vagyok szent színed előtt megjelenni.” Ő meg akarta menteni Manoliosz-Jézust, ezért készült magára vállalni a gyilkosságot (amiért a török aga bosszút akart állni az egész falun). Az apostolok távolról figyelik csupán: „Veszedbe rohansz, Katerina!” Gyáván összebújnak s megvallják: ő „különb nálunk”. Belesűrűsödik ebbe áttételesen a Getszemáni kert bibliai jelenete. Nem dramaturgiai összekeverés ez. Az utolsó vacsoráig felgyülemelő összes borzalmat nem préselhettem bele az operába. Ez az ima, Katerina imája, most már én is úgy érzem, a darab legnyugodtabb pontja, talán legszebb pillanata. Az ő szavait később Manoliosz szájába merem adni. Mert ő is vállalni akarta a maga keresztségét. S abból, hogy ez a nő képes volt az „ő színe előtt megjelenni”, Manoliosz erőt tudott meríteni. A halálhoz is erőt lehet meríteni egymásból. Nem „meghalasztani” szeretem kicsiny, emberileg gyarló hőseimet, hanem azt szeretném, hogy eljussanak a haláltól sem féltő bátorságig, hogy arra „fölkenessenek”. Az opera arra készíti, hogy azonosuljak az emberekkel, változásaikkal. Éppen a dramaturgiai végigéltséget érzem a darab – közönség által is igazolt – erősségének, ha nem is minden arányában.

– Egészen más kívülről, a kritikus szemével nézni egy darabot, és megint más együtt végigélni azt a nézőtér, és részesévé válni egy ünnepnek. Egy liturgikus szertartás is hosszú a kívülről szemlélőnek, de annak, aki benne van a sodrásban, aki részesül belőle, annak az órák is olykor perceknek tűnnek csupán.

– Egyik megdöbbenő, egyet-érző közös pillanatunkban a színpadon, amikor még zongorával próbáltunk, megkérdezett erről valaki. Azt mondtam: olyan csodálatos dolgon mennek át ezek a különös lények, az énekesek, akik mind csak a maguk szerepét látják, úgy összecsiszolódnak és alakulnak, hogy már majdnem gyülekezetet alkotnak. Ez az ember, aki nem egyházi tanításokon nevelkedett, azt válaszolta: akkor a színháznak is szerencséje, hogy megtisztulhat egy ilyen darabban. – Sokat provokálnak, hogy a kritikákra reagáljak. Nem szabad. A kritikát egyszer írják le, a darab többször elhangzik, és végső soron a mű vizsgázik. Nekem nagyon nagy fájdalom, hogy nincs elég társam a teljes operai életműben. Örölnék, ha lenne olyan is, aki fő-

lülmül. Akkor könnyebb lenne a magam másik útját járnom. Előfordul irigység is, „prekonceptiós” megközelítés. Mert már tudják, hogy a Szokolay milyen. Tele van melizmával. Melyik művem nem volt tele? A magas hangok használata . . . Nem az a fő vágyam, hogy ebéd utáni langyos mondatokat mondjak egy passióban . . .

Szeretnék még Fótisz atyáról beszélni. Nem szeretem csak a rosszat és a kételkedést bemutatni. A hívó pópát akartam benne megmutatni, a „haladó” pópát, aki „politikailag” is haladó. A bizonytalanságban utat vállaló, a békés biztonságot még a barlangokban sem vállaló embert, aki nyilvánvalóan érzi, hogy valamiféle ideológiával kitűrik onnan. Ez a pópa Grigorisz atyától leginkább abban különbözik, hogy bizakodó. Szeretetének melegével egész közösségét áthatja. Egy megalázott, kiszolgáltatott kis csoportnak erőt és bizalmat ad, hogy tovább tudjanak járni az úton. Az ünneplő ruhájukban mennek, ami már megkopott. Kérdezték, miért ilyet vesznek föl, miért nem rongyosat. Mert abból már elégük van, hogy félmeztelenül járjanak. Nem az erőltetett menet a megdöbbentő itt, hanem az a gyönyörű, hogy volt hitük az erőltetett menethez. Hogy ünneplőbe tudták öltöztetni a lelküket, és tudtak a hitükért szenvedni. Nagyon sok nép sok megalázott kisebbségének szüksége van erre az erőre, erre a hitre. Nem a szembeszállás a legfontosabb eszköz. Hanem a halálig való hűség. Ez a hűség sugárzott rám Fótisz atyából . . .

– *Miért volt érdemes passió-operát írni?*

– Nem is merem elmondani, hány passiót éltem meg személyes életemben. Átvitt értelemben, ahogy Kazantzakis is elmondja, megélője voltam passió-részesként a második világháborúban, ötvenhatban. Az emberek a pincében és nem a díszvacsorán mutatják meg, hogy tulajdonképpen kicsodák is. Barátságnak, házasságnak, munkatársi viszonyoknak – mindnek ki kell állnia a próbát. A krisztusi út példáját akartam megeleveníteni, azt az utat, amelyben az emberiség bukása és felemelése egyaránt a legszemléletesebben van jelen.

Az ellentmondások után – úgy érzem – arra is képeseknek kell lennünk, hogy megállassuk nemcsak azt, hogy mire mondunk nemet, hanem azt is, hogy mire mondunk igent. A művészetnek kötelessége, hogy fölmutasson olyan példákat, amelyek hozzásegítik az embereket ahhoz, hogy az életükben újra tudjanak kezdeni, mert sohasem késő. A passiót az első igazi témának tartom, amelyet újra meg újra megjárandó útként állíthatok a zenén keresztül is az emberek elé. Nagyon régóta kerestem már ezt a témát. S ezután is csak igazat szeretnék szólni. Szeretném a Szávitri történetét megírni, azt, hogy miként tud egy női szeretet megmenteni egy életet. Az életem titkai benne vannak a műveimben. És amíg élek, szeretném azt hirdetni, hogy a művészet megrendítő szépségével vigaszt adhat mindenre, amit az ember el tud követni. Metafizikai érzék nélkül igazi művészet nem létezik. És az emberiség legszörnyűbb, legmegrázóbb kérdéseit egyetlen művész sem kerülheti ki.

– *Köszönjük.*

Korzenszky Richárd

Következő számunkból

Cserháti József: A felszabadítási teológia szegénységmissziójára

Suenens bíboros: Erkölcsei katasztrófa

Részletek Franz Kafka Naplójából

Czakó Gábor és Mándy Iván novellája

Beszélgetés Mándy Ivánnal

Czesław Miłosz: A művészet erkölcstelensége

Irodalom

A Köztes Lét Könyvei (A tibeti Halottaskönyv)

Az ember létidejét váltakozó határok között tölti. Tapasztalatait a születéstől a halál pillanatáig eltelt idő határolja be. A legtöbb vallás számára – melyek az emberi lényeket a mulandó anyagi test és a halhatatlan lélek dualizmusában szemlélik – a földön eltöltött idő múló jelene egyet jelent a halál utáni létre, a jövő örökkévalóságára való készüléssel. Ez jelenti a megtisztulást, a világ egyetemes megváltása utáni végső helyet, de a föld alatti birodalmat, az árnyak otthonát is. A túlvilágra való előkészület azonban nemcsak az élet folytatásának víziója lehet.

A halál utáni lét leírásának a kereszténységén kívül két alapvető hagyománya ismeretes: az egyiptomi, ahol a lélek a túlnani veszedelmek elkerülése után eljuthat az isteni bíró, Ozirisz ítélőszéke elé és maga is megistenül; és a Mahájána-buddhizmusban az önmagát megváltani képes ember útja – a lét Forगतaganak bilincseitől, a mulandó jelenségek világától való „teljes megszabadulás”. A *Köztes Lét Könyvei* a halált követő állapotban adnak útmutatást, lehetőséget a halála után az újjászületés felé tartó, a *köztes létben* időző léleknek, hogy az „anyaméh kapuját berekessze”, és kikerüljön az élet körforgásának örök ismétlődéséből. Szövegét a haldoklónak kezdik felolvasni, e szöveg tölti be a vezető szerepét a halál beállta után is. Ez maga a *Hallomásbeli nagy megszabadulás* lehetősége, amely a köztes lét három fokozatában – a *halál órájabeli*, a *Törvénylénységű* és a *Létel köztes létén* keresztül próbál újra és újra visszavezetni a halál beálltakor, az első napon felmerülő, szabadító „fényvilágosság” felé. Ettől kezdve fokozatosan költözik a következő köztes létbe és testbe a lélek (megvezendő, hogy itt a lélek fogalma is a káprázatok körébe tartozik, tehát a személyes lélek sem örök, hanem ugyanúgy a világot alkotó

elemekre bomlik, mint a test), süllyed alá a Tettei által meghatározott káprázatokba, találkozik a Nyugvó és haragvó istenségekkel, melyeknek személyes énjéből fakadó illuzórikus voltára folyamatosan figyelmezteti a szöveg. Am ha a Tett „kisugárzása” következtében mégsem sikerülne az újjászületést megakadályozni, akkor az „életmúltnak” még mindig lehetséges kedvező létalakot választania.

A kommentároktól eltérően, melyek a szöveg eredeti gyakorlatát értelmezik, másfajta szemléletet vet fel C. G. Jung állítása, mely szerint a Köztes Lét Könyveinek szemlélete a „legteljesebb mértékben pszichológiai”. Értelmezésében a köztes lét hármass felosztásának utolsó egysége – a Létel köztes léte – a Freud-féle pszichoanalízishez tartozik, az ezt megelőző lét az „átöröklést”, az archetipusokat jeleníti meg. A kezdettel, az időtlenel való találkozásra csak a halál pillanata ad lehetőséget.

A *Köztes Lét Hallomásbeli Nagy Megszabadítójának Könyvei* Tibet egyik legendás tériítőjének, a 8. században élt Padmaszambhavának tulajdonítja a hagyomány. Bár e szöveg indiai eredetű, ismert, végső alakját Tibetben kapta meg. Nem általánosan elfogadott a lamaizmus gyakorlatában, hanem a reformált szerzetek előtti rendszerbe illeszkedik. Jelen kiadását még kiegészíti a Halaljelek Könyve, fohászok és más magyarázatok, valamint az ujur nyelvből fordított halottaskönyv.

A fordító, *Kara György* az eddigi gyakorlattól eltérően vállalta a szövegben szereplő átvitt értelemben használatos bölcseleti műszavak eredendő értelmű magyarázatát és a könyvet egy minden szempontra kiterjedő szómagyarázóval és bibliográfiával látta el. Bár ez – amint az előszóban is jelzi – ellentmond a magyarban már némileg meghonosodott, az indiai eredetű kifejezéseket nem lefordító, hanem a szöveg kontextusában értelmező gyakorlatnak, egyben lehetőséget is teremt a továbbiakban remélhető fordítások állandósult szakszókészletéhez is. *Európa) Kelényi Béla*

Panek Zoltán: Kihagyott szívdobbanás

Panek Zoltán kolozsvári író esszékötetét olvasva jól látni, hogy a körkörös, pedánsan csillogó mondatok közé rejtett *önarcképekben* „a személyiség szabadságharca folyik”. A jellemzést, a mondatokon belül zajló személyiség szabadságharcát üdvözlendő, ő írta le Montaigne-nyel kapcsolatban, de rá legalább úgy áll, mint az esszé halhatatlan klasszikusára. Panek *önarcképei* természetesen nemcsak a mondatokba vannak bepréselve, *széppé torzítván* az elemzések hőseinek gondolatvilágát, hanem ott bujdosnak a mondatok közötti lélegzetvételnél szünetekben is. A pont után észlelhető, másodperctörédeknyi csönd Panek igazi világa: a nyújtózás, az erőgyűjtés, az elmeélesztés pillanata, hogy utána valami váratlan következék. Neki egy villanás is elég a stílusváltásra, az éppen odaillő frappáns idézet beemelésére, a magyar és idegen klasszikusoktól kölcsönzött hangra.

A megannyi maszk Panek valós arca – egyszer Kosztolányi bőrébe bújik, másszor Aranyba –, s utánzásaihoz venni igazán észre, hogy mégis mennyire ő. Mert ahhoz, hogy a másik szerző stílusát ismerjük, előbb a magunkét kell tökéletesen bírni. Csak így válhatunk át egy másik hangra, amely már a *miénk*, noha a szövegben más betűtípussal van szedve, vagyis jelezte: mégiscsak másvalaki vetette először papírra azt, amit mi – játékból?, hangulatszínésítőként? – magunkhoz édesgettünk. Hogy ebben a játékos *idézgetősdiben* mennyi baj van, csak az tudja, aki Panek Zoltán nagyképűnek ható fintorai, az önimádás gesztusa mögé is mer nézni. Értéktisztelet mindenképp – és hallatlan ismeretanyag. Ismeretanyagot természetesen nem csupán az alkalmi és egyéb jellegű cikkekben, esszékben fölvonultatott szerzők életművének és a velük kapcsolatba hozhatóknak kicédulázását értem, hanem az innen-onnan kiszakított idézetek *megfelelő* használatát. Ismerünk szerzőket, akik nem nagyon tudnak mit kezdeni az unos-untalan sajátját „honosított” idegen szöveggel, íráskülből kéri – így még a szerző érvelését sem erősíti – az idegen rész.

Panek a mindig szellemesen csipkelődő és többnyire a „boldog keveseknek” író esszéista, nem ilyen alkotó. Ő abban is más, hogy azt hiszi: minden klasszikus benne is folytatódik. Az ősökre úgy tekint vissza, mintha *helyette* is kimondtak volna valami fontosat, ami neki

csak azért nem jutott eszébe, mert akkor épp nem lehetett *jelen*. Ebben az öskereső, századok aforisztikus bölcséletét szinte sajátjaként őrző gesztusban nem nehéz észrevenni a szellemi ember kötődését-vonzalmát régvolt korok iránt. Amikor a bort még meszellyel mérték, amikor a színész – Arany János nyomán – „szájhős, iszos, szélházi” volt, vagy „emberiszap, ember-pocséta”, és a léha, semmirekellő emberre egyszerűen csak azt mondták: *ká-kompilli*. Ha egy kicsit is érezzük ezeknek a szavaknak hangulatát, ízét, és a velük, használatukkal létrehozható artisztikus légkört, megértjük Panek stíluskirándulásait. Dehogys állítom, hogy nem érdekli Montaigne, Shakespeare, Petőfi, Krúdy, Tolsztoj – és hosszan sorolhatnám esszéinek szereplőit –, de még jobban érdekli a *büszke, plasztikus* nyelv, amellyel napra nap örömet szerez magának.

A Kosztolányi Dezsőt ünneplő írás, az *Anyanyelvünk atyamestere* két író boldog találkozásáról rögzíti. Vallomása az anyanyelvről – hiszen ő találkozott Kosztolányival – azért izgalmas, mert úgy van telehintve a Nyugat egyik legnagyobbjától csent *betétekkel*, hogy a himnikus köszöntőben már nincsen külön-külön stílussal fölismerhető poéta, csak egyvalaki, a kolozsvári író. Akinek a tiszta, világos anyanyelv szívügye, aki ha megorrol valamely író társára, „az édes, egyedülálló magyar nyelven haragszik és hallgat”. Nem mondja ki, csak sugallja, számára a szavak megtisztítása egyben lelkiismeret-vizsgálat is. Már-már *édes* ez a szimbolikus mese, de lehetetlen észre nem venni benne a paneki esszé tartását és váratlan – gyakran szójátékokban csúcsosodó – meghökkentését, különlegességét. „... esténként, mielőtt elzárnám hazatérő munkából megjövő szavaimat, előbb lábat mosnak, mint rendszerető gyermekek, megvizsgálom őket, nehogy valami járványt hurcoljanak haza, kezdet mosnak kötelezően, akkor is, ha nem kell szégyenkezniük vagy valamiért mosniuk a kezüket...” Az *Anyanyelvünk atyamestere* – mennyi játékoság már a címben is! – valódi stílusbravúr, hiszen a Kosztolányi kifejezései vel elegendő paneki fohász egyetlen körkörös mondatból áll, jóllehet terjedelme nyolc és fél nyomtatott oldal. Kosztolányi kolozsvári kirándulását létrehozván a *Kihagyott szívdobbanás* szerzője is mondhatná: „a nyelvet én nem használom: hanem engem használ, a nyelv a *belső arcom*.” Hadd tegyem hozzá: ez a *belső arc* mindig készenlétben van, akár az ügyeletes orvos. Mi más, ha nem ez olvasható ki az egyik Jeszenyin-versről írott szellemes aggodásából?

„Jogos és szükséges tehát megmérni minden mondat vényomását.”

Ha furcsán hangzik is: Panek Zoltán mint orvos? Igen. Verseinek, esszéiben is gyakran idézett verseinek képi plaszticitása, bár a *mélységmámor* gyógyító hatása kétségtelen, gyakran magával ragadja a költőt is. Mégis: szellemességével, érzést-gondolatot pontossá tevő „nyelvgrimaszaival” gyógymódot javall. Ezekben a külön mondatokban öngúny van, ugyanakkor protestálás minden tudálékos eszmefuttatás, nagyképű kinyilatkoztatás ellen. Műelemzése is azért érdekesek – ha egyáltalán lehet e szakszóval illetni mindig az érték védelmében hadakozó eszmefuttatásait –, mert anélkül lényeglátóak és pontosak, hogy unos-untig idéznék a bevett irodalomtörténeti kliséket. Hogyan is képzeli? „Írásaimból – írom egy sikerültebb mondatomban – olvasának ki bármit (mindent), de ne magyarazzanak bele semmit.” Lehet-e valamit is belemagyarázni azokba az írásokba, amelyekben a *személyiség szabadságharca* zajlik. Íme az esszékből szűrőpróbaszerűen kiemelhető külön, de Panek Zoltán alkotásmódjára annyira jellemző mondatok: „Amennyiben figyelmünk lankadna, tartsunk szünetet.” – „A magány úrhajóját viseljük valamennyien?” – „Világ-öntudat gyávai, egyesüljeteK végre.” – „Nehéz-fegyverekre és könnyűdalokra két kézzel szórjuk a pénzt...” – „A szellem a művészet formájában voltaképpen erőszak; kikerülhetetlen nagyhatalom.” – „... az embert nemcsak vágyai, hanem sérelmei is vezérelhetik.” – És végül: „Ne tessék megjedni; ezek nem egy szabadgondolkodó, *csupán egy szabadban-gondolkodó gondolatai.*”

Ez utóbbi a *Vászházam és vidéke* című esszéiből való. Panek büszke arra, hogy örökbefogadta a sátorra alkalmazható szót – vá-

szonházam – Gyöngyösi Istvántól. Őt is, mint megannyi városlakót, a természet üdíti, tartósitja. Kirándulásaiiban mégis leginkább a szellem gyarapszik. Esszéi alatt, a megírás dátumán kívül, gyakran a helynév is szerepel: *szerehmes földrajzként* és legkivált azért, hogy rögzítse: itt és itt, ez és ez foglalkoztatta. Az élmény- és gondolatrögzítés helyére s idejére kínosan ügyel, hiszen az esszékből kiolvasható *önarcképek* maguk is szinte önálló alkotások.

A *Kihagyott szívdobbanás* című kötetnek van még egy nem eléggé méltányolható vonása. Jól olvasható, szellemes irodalomtörténeti kalauz is, melyben nem a kérdésfelvetés formája – esszé, útirajz, levélváltás egy halottal stb. – érdekes, hanem az eddig számtalanszor elemzett életművekben észrevett új *adalek*. Panek Zoltán meggyőzően, nem kevés oldalvágással vidítván a begyöpösödött elméket, Hamletet a *cselekvés hercege*ként értékeli, filológiai bravúrral fedi föl Arany János egyik háromsoros versének a befejezés hordozta üzenetét. Érzékenyen, nagy beleérzést tanúsítva elemzi Tolsztoj, Babits, Krúdy, Móricz Zsigmond egy-egy művét, és rajzol személyes élményeken alapuló portrét Nagy Lászlóról, Majtényi Erikéről, valamint az irodalombírálatot művelő egyik otthoni kritikusról. S ne feledjük, neki köszönhetjük Dsida Jenő újrafelfedezését is, melynek körülményeit a *Sors elöl szökve, mégis szembe sorssal* című esszé rögzíti. Egy helyütt kinyilvánítja: „Az íráshoz jellem is szükségeltetik. Ránk is vonatkozik. És ez alól a kritika sem lehet kivétel, ha néha-néha megszerzett írói rangjáról nem akar lemondani.” Az esszében kalandozó, néha „irodalomtörténetnésként” is fontosat közlő író, kötete bizonyítja, a föntiek szerint cselekedett. (*Kriterion*)

Szakolczay Lajos

Teológia

Chiara Lubich: Legyenek mindnyájan egy
Már korábban is olvashattunk itt-ott különböző terjedelmű írásokat a Chiara Lubich által meghirdetett lelkiségről és a Focolare-mozgalmról, vagy ahogyan a szerző mondja: Mária művéről. Tomka Ferenc úgy válogatta össze a

részleteket, hogy a gyűjtemény átfogó és teljes képet ad Chiara Lubich életművéről.

Chiara Lubich a legkeresettebb mai lelki írók közé tartozik. Világos logikával, életszerűen, mesteri egyszerűséggel fogalmazza meg az üdvösség útját. Nem új igazságokról ír. Templomainkban immár kétezer éve hirdetjük az itt leírtakat. Ami mégis új és magával ragadó, az annak bemutatása, miként lehet a mindennapi élet forgatagában egyre teljesebben megélni az Evangéliumot, hogyan kell a jelen pillanatot megszentelni, Isten akaratát percről percre örömmel és lendülettel teljesi-

teni, a másik emberben Jézus Krisztust látni, s ami a legfontosabb: minden nehézség ellenére a szeretetet megvalósítani. A szerző a Szentírás és a szentek írásaival támasztja alá érvelését. Lélekkel és imádsággal van átszöve ez az életmű, s ez is egyik magyarázata világméretű elterjedésének.

A könyv katolikus irodalmunk élvonalába tartozik. Megjelenését csak üdvözölni lehet. Méltó fogadtatása az lesz, ha kézbe vesszük és átémelkedjük. (*Ecclesia*)

Antalóczi Lajos

Paul Takashi Nagai: Nagaszaki harangjai

1945. augusztus 9-e új korszakot nyitó dátum-má, Nagaszaki és Hiroshima neve szimbólummá vált: korunk legnagyobb veszélyére, a Föld elpusztíthatóságára int mindnyájunkat a két lehullott atombomba.

Dr. Paul Takashi Nagai személyisége és sorsa önmagában is beszédes. Különös kegyelem, hogy sokatmondó életének tanúságát írásai-ban is ráhagyhatta az utókorra. Fiatal orvos, amikor a katolikus hitre tér. Orvosi munkája következtében 1940-ben fehérvérűséget kap, az atomtámadás után súlyosan sebesülten vezet a mentési munkálatokat. 1947-től ágyban fekvő beteg. Gyöttrő fájdalmak között egymás után írja könyveit, egy mélyen hívő keresztény vallomásait kora iszonyatos szenvedéseiről, az emberi helytállásról, Isten irgalmáról. Chiara Lubich mellett ő is egyike „Krisztus mai tanúi”-nak, leghíresebb könyve pedig méltán il-lik bele a kiadó méltán népszerűvé vált sorozatába. (*Ecclesia*)

Johannes Steiner:

Konnorsreuthi Neumann Teréz

Johannes Steiner könyve a Krisztus mai tanúi sorozat eddig megjelent kötetei közül a legalaposabb biográfia. A szerző 1933-ban ismerkedett meg Terézszel, s csaknem 30 éven át, Teréz 1962-ben bekövetkezett haláláig szoros kapcsolatban állt vele. Konnersreuthi Neumann Terézt talán nem is elsősorban misztikus látomásai tették századunk közepén talányos, de sokakat vonzó egyéniséggé, hanem az, hogy 1927-től haláláig semmilyen táplálékot nem vett magához, a napi szentáldozás tartotta életben. Ezt a különleges jelenséget alaposan megvizsgálták a maga korában is, de

a tény tudomásulvétele mellett nem tudtak rá magyarázatot adni. Az egyház hivatalosan mindmáig nem foglalt állást a kérdésben.

Steiner könyve három részre tagolódik. Elmondja Teréz életét, bemutatja misztikus életművilágát, elragadtatásait, lelkiségének legfontosabb vonásait, majd különböző személyiségek véleményeit összegzi a Teréz-jelenségről. A szerző megmarad a krónikás szerény tárgyilagosságánál. Csupán a tényeket, jelenségeket és véleményeket rögzíti, az ítélethozatalt az egyházra bízta. A könyv bizonyára újra föl-kelti hazánkban is az érdeklődést századunk e különös jelensége iránt. (*Ecclesia*)

Balássy László: A szeretet tanúja (Kaszap István élete) – Mindig hűségesen (Bogner Mária Margit élete)

Mindkét könyv azt igazolja: korunknak is szüksége van hősi életek példamutatására, példaképekre, akik megtaníthatnak a szenvedések eltűrésére, s egyfajta folytonosan gazdagodó, érlelődő magatartás kialakítására. A szerző igen gazdag tényanyagot sorakoztat föl munkáiban, melyekkel elsörendűen az a nemes célja, hogy segítse Bogner Mária Margit és Kaszap István szentté avatásának ügyét. Rendkívül tanulságos nyomon követni az „ügyek” alakulását is, ahogy azok előbb biztató gyorsasággal megindultak, majd elhamvad-tak, hogy napjainkban ismét az érdeklődés homlokterébe kerülve igazolják, minden időszaknak vannak – és kellene is – morális eszményei, s azok megtestesítői nemcsak személyes létükkel szereznek maguknak tiszteletet, megbecsülést, hanem azzal a készségükkel is, hogy létük történéseit képesek egy magasabb világtörvényszerűségeinek értelmében felfogni, értékelni.

Balássy László nemcsak írói munkát végzett, hanem forrásfeltáró és -értékelő tevékenységet is. Látszólag más-más területei ezek egy élet hiteles megjelenítésének, a szerzőnek azonban sikerült ezeket vonzó egységbe foglalnia. Mindkét könyv gazdag információs anyagot tartalmaz, de ugyanakkor korszerűsíti is a bennük feldolgozottakat; s így olyan egyház- és eszmetörténeti háttérrel rajzol hősei mögé, amely visszhangosítja s távlatokba állítja sorsukat, jövőjüket. A két könyvet gazdag illusztrációs anyag egészíti ki, s hőseiket Szakos Gyula székesfehérvári megyéspüspök előszavai állítják bele egyháztörténetünk folyamataiba. (*Ecclesia*)

Lossonczy Tamás hús festménye

Hús festményt állított ki Lossonczy Tamás a Fészek Galéria kedves kis helyiségében. Szokatlan látvány; a kiállítást maga a művész rendezte: képeit, a vízszintes glédába sorakoztatás szabványát mellőzve, függőlegesen is megkomponált csoportozatokban helyezte el, ritkásan, nagy fehér falfelületek meditatív csendjének közbeiktatásával.

Lossonczy Tamás 1927-ben mutatkozott be először, még főiskolásként, a Vaszary-tanítványok nagygyarosi tárlatán. Azóta hatvan esztendő telt el, de egyéni kiállításainak száma nem éri el a tízet. A hazai avantgarde közös sorsában osztozott: 1948 és 1967 között hús év kimaradt nyilvános életéből. Tehetségét, melyet Kállai Ernő ismert fel, majd Hamvas Béla méltatott, a kényszerű magány próbái és a hivatásához hú akarattal emelték a legmagasabb művészet szféráiba. A nyolcvanhárom éves festő rég megérdemelt életmű-kiállítása még várat magára; ha – mint reméljük – sor kerül rá, a modern magyar (és európai) pikúra egyik nagy teljesítménye szerez majd magának érvényt.

A hatalmas életműnek a Fészek Galéria csak kicsiny, de egységes csoportját mutathatta be. Időben: néhány kivétellel csupa 1983–84-ben keletkezett művet; stilisztikailag: az absztrakt festő figurális képeinek családját.

A „figurális” szóért persze magyarázattal tartozom.

Absztrakt festészet sokféle van. Egyik válfaját az építő szellem határozza meg: a művész, Mondriantól az öreg Barcsay Jenőig, a látványból kivonható elemi egységeket, a mértani idomokat és tiszta színeket rendeli egymáshoz, arányokat kutat, találkozásokat és összeiléseket szervez, a törvény időtlen tábláit mutatja fel. A szemlélődő költészet nyelvét beszéli. – Másféle absztrakció Lossonczy Tamásé. Használ ő is geometriai elemeket, rombuszt, háromszöget, átlós vonalakat, rácsot, körképződményeket, de ezek a motívumok nála nem maradnak meg a mértani nyugalom tartományában: idomai küzdelmes életre kelnek, ékek és metsződések, torlódások és

ütközések, vonzások és taszítások forrnak ki belőlük, a művész belső világának expressziói. Másutt, műveinek egy másik csoportjában, geometriai ábrák helyett különös lények jelennek meg, amöbák, kigyók, tölcserék, hólyagok, kiflik, ormányok, őskori zsurlótörzsek, gépszerrű szerkezetek, egy létlen, de lehetséges natúra alakzatai, melyek a fantázia mélységeiből veszik eredetüket. E különös lényvilág figuráinak jelenléte miatt nevezem Lossonczy Tamás festményeinek ezt a csoportját figurális absztrakt képeknek.

A kétféle motívumrendszer együtt is formálhat művet. A Fészek Galéria termének bejáratánál a művész az *Életre halálra* című képét helyezte el, 1970-ből, nyitányul és összegező magyarázattal. Rajta minden együtt van: a két-tós hegyesszögben megtört hatalmas vonal uralkodó feszültsége, a kanyargó pontsorok békéltető ritmusa, a spirálkörök kozmikus emlékdarabkái, a kacér rácsok, cirmok, kunokorok, megszaggatott színsávok, a kis piros pont a kép közepe táján, másutt a megnevezhetetlen forma- és színzajlás – és mindezek mögött ott van, elősejlik, betöltve a képmező nagy részét, a furcsa fantázialény, egy kigyó-őfa idomtalan tenyészet. A kép címe fontos és találó: életünk értelmére utal, a küzdelemre, s e küzdelem végétére, a halálra.

A művész-adta címek máskor is pontosak és eligazítók. A *napvilág öröme*: széles, vízszintes sávokban ringanak a spektrum nyugalmas alapszínei, a zöld, sárga, narancs, piros és feketék; megmerül bennük, mint élet vízében, két hatalmas idom, kagylószerrű pajzs vagy pajzsszerű kagyló... – de mit akar rajtuk az a két furcsa kinövés, az a fehér háromszög és az a fekete szétlapított kör? Azt hiszem, groteszk felkiáltójelek ezek: nincs élet, még öröm sem, feszültség nélkül.

Lossonczy Tamás színkálaja szélesebb a szokásosnál: a többivel egyenrangú színtként használja a feketét és a fehéret is. Párosításai vadak, feszültek; a fekete-sárga gyakori nála; fehérrel kiemelt sötétkékei tengermélyiek; *Keletkező* című képének színorgiája a színek ösnemzésének pillanatát idézi.

Legkedvesebb képem a hús közül *A napvilág öröme*nek párja: *Egy éjszaka hordaléka*. Vízszintes nagy színsávok ezen is, zöld, kék és

szürke, az éjszaka színei, derengésük gömbidomúvá csiszolódott kövek csendes halmazára borul, csillagtalán éj, de erős és nyugalmas, maga alá gyűrte, a kép alsó régiójába szorította küzdelmeink emlékét, a hegyesszögbe tört hosszú vonalat. Éjszaka zenéje, ritka, bartóki pillanat; Mezei Ottó találóan idézi a kiállítás katalógusában a művész kedvenc Novalisát (Képes Géza fordításában):

*Villámfényű
csillagoknál is ragyogóbb
az a végtelenbe villanó szem, amelyet
benniünk az éjszaka ujjai nyitnak.*

Szepesi Attila verset irt három Lossonczy-képről: „...épül a láthatatlan kupola”. Vitatkozni van kedvem: a kupola már fölépült. Mutassunk rá! Hogy mindenkinek láthatóvá s megrendítő örömevé váljék.

Lukácsy Sándor

Képzőművészet

Pápai Éva domborművei Nürnbergben

Nürnbergben, a Szent Ludvig ferences templomban 1985 szeptemberében felszentelték Pápai Éva tíz táblából álló kerámia dombormű-sorozatát, mely vörösagyagból készült Városlődön. Az alig harmincéves alkotó mély beleérzőképességgel ábrázolja Assisi Szent Ferenc világot átható emberségét, aki testvérként tisztelte a szelet, a vizet, a földet, aki a szegénység gazdagságát hirdette, aki „Isten trubadúrja” lett.

Pápai Éva Szombathelyen született. 1975–79 között a kolozsvári festőművész, Gy. Szabó Béla tanítványa volt; grafikáit Magyarországon kívül Bledben, Ljubljánában, Comóban, Luganóban, St. Pöltenben is bemutatták. Életművének eddigi legszebb darabja ez a kerámia dombormű.

Pápai Éva tíz kerámiaja nem pusztán illusztráció, hanem önálló és erőteljes értelmezés. Szervesen kiegészíti a Szent Ludvig-templom arányos belső terét és méltó a társművekhez, Henselmann szobraihoz, Heidingsfeld üvegablakaihoz, Anton Rückel korszerűen fogalmaltott keresztjéhez, Karl Potzler plasztikáihoz.

Az első tábla Ferenc és apja alakját mutatja. A második Ferencet szerzetestestvérei között. A harmadik domborművön III. Ince pápát látjuk Hugilon bíboros mellett, aki Szent Ferenc szövetségese volt. A negyedik jelenet sziklák között mutatja az imádkozó Szent Ferencet. Assisi Szent Ferenc lényegét a szeretet törvényében fogalmazza meg. A Madárprédikáció közismert történetét ábrázolja az ötödik kép. A gubbinói farkas históriáját mutatja a hatodik tábla. A keresztény és a mohamedán világ találkozik a hetedik képen, amely Szent Ferencnek a szultánnal tett látogatását idézi. A következő két táblán Szent Ferenc előbb a gyermek Jézus társaságában, utóbb pedig stig mákkal jelölten látható. A tizedik kerámia tábla Szent Ferenc halálát ábrázolja, Szent Klára és az angyalok társaságában.

A képek híven igazodnak a szent életének külső és belső történéseihez. A táblák bronzvörös színezése jól kiemeli a domborított és karcolt plaszticitást. Pápai Éva művészete gyönyörködteti a szemet, elmélyülésre, belső öröme hangol. Érti és átérzi Assisi Szent Ferenc példáját, s minket is felé közelít.

Losonci Miklós

Szokolay Sándor: Ecce Homo

Passió-opera: így jelölte meg Szokolay Sándor új, nagyszabású színpadi darabjának, a januárban bemutatott *Ecce Homónak* a műfaját. A szerző maga írta librettójához Nikosz Kazantzakisz *Akinek meg kell halnia* című regénye szolgált alapul. Egy kis anatóliai görög faluban a hagyományos passiójáték szereplőiről szól a történet, akik egyre inkább azonosulnak a rájuk osztott szereppel; olyannyira, hogy végül egy szerencsétlen menekülő csoport érkezése miatt kialakult konfliktusban, mely két ellenséges táborra osztja a falut, beteljesedik rajtuk a bibliai sors. A mű középpontjában Manoliosz, a Jézust megszemélyesítő hegyi pásztor alakja áll, aki szerepét a valóságban is átélve-átérezve először jegyeséről mond le, majd az éhez, kiszolgáltatott menekültek védelmére kelve maga ellen fordítja a falu népét. Végül más bűnét magára véve, „megváltóként” életét is föláldozza. Ugyanígy a többiek is mindjobban hasonulnak a passió alakjaihoz: Katerina, az özvegyasszony, aki Bűnbánó Magdolnaként megtisztulva emelkedik Manoliosz méltó lelki társává; a hűséges fiatal Mihelisz mint János apostol; Jannakosz, a vándorárus Péter szerepében; vagy Panajotarosz, a nyeregkészítő, akit a féltékenység tesz igazi Júdássá. A faluban a török kormányt képviselő aga Pilátusként hárítja el magától a felelősséget, mikor kiszolgáltatja az ártatlant a nép haragjának.

Szokolay operájában a regényhez képest eltolódnak az arányok, s a hosszú (talán túlzottan is részletező, túl sok cselekményszálon futtatott, nagyszámú szereplőt fölvonultató) előkészítés után vibrálóan sűrítetté válik a tragédia kibontakozása s a végkifejlet a harmadik fölvonásban. A lélekben rejlő végleteket: ártó, gonosz szándék és emelkedett tisztaság, másokon keresztülgázoló önzés és nemes önfeláldozás, sőtét gyűlölködés és mindent átvilágító szeretet ellentétpárjait egyszerre, egy időben mutatja föl az opera. Az emberi magatartás két pólusa dramaturgiaiilag a címadó fölkiáltás körül kristályosodik ki a darab két fontos csomópontján. Először a „legkedvesebb tanítvány”, Mihelisz szájából halljuk, aki a bűnt büntelenül magára vállaló Manolioszra mutat:

„Íme az ember! Az Isten embere!” Majd az elkeseredett menekültekből szakad föl a könyörület nélküli, féltékeny önzésükben elvakult falusiakkal való harcukban: „Teremtő Isten! Íme az ember!” Az ellentétekre épülő darabban az egyre hatványozottabban növekvő feszültség az utolsó jelenetekre szinte fokozhatatlanul fölerősödik; így a drámai csúcspontok kevésbé emelkedhetnek ki az egészből, s inkább egybemosódnak az egész mű egységesen megemelt hangvételével.

A darabon elsősorban a gregorián dallamvilág és dallamépítkezés hatása érződik, de fölbukkannak különféle népi motívumok is. Valóban újszerűen dallamos, szép és közérthető „opera-nyelvet” alakított ki Szokolay ebben a műben, mely utat nyithat a közönség azon részéhez, mely elzárkózik a modern zenedrámától. A passió-jelleg a zenei formát is át hatja: a tömeg például az oratóriumok turbáira emlékeztetően reagál a cselekmény fordulataira, alkot véleményt, vagy éppen követel (Manoliosz kiadását a bizonytalan agától); a második fölvonásban a falualapítás után a menekültek hatalmas, C-dúrban fölolvadó hálaadó Allelujája igazi népének, s a korálokat idézi csakúgy, mint könyörgésük: „Övd meg Uram, szegény kis néped!”

Az opera állandó feszítettsége hallatlanul nehéz föladat elé állítja a zenekart és főként az énekeseket. A kifejezés erejének érdekében végig magasban és magasan tartott szólamok nehézsége gyakran visszaüt, mert a szóvegmondás sínyli meg az előadó erőfeszítését. Talán ez, a lankadatlan dinamizmus is oka annak, hogy annyira emlékezetes marad a hallgató számára a néhány szép lírai rész: Mihelisz és a később kórházban meghaló Mariori szerelmének mindvégig visszafogottan, lágyan formált mellékszála, vagy Katerina és Manoliosz lírai kettőse, lelki újjászületésük, egymásra találásuk. Manoliosz figurája igazi, abszolút főszerep, és Molnár András nagy kultúrával, példás pontossággal, kitűnő szövegmondással formálja meg. De a szolistasák mind kiváló teljesítményt nyújtanak, csakúgy, mint a fegyvelmezetten és különösen Dénes István finom mozdulású pálcája nyomán igen árnyaltan játszó zenekar meg a vegyeskar. Ki kell emelni a Botka Valéria vezette, és a közönséget nagyon tisztá, áttetsző énekével többször is nyíltzíni tapsra indító gyerekkart. Talán a Katerinát éneklő Kalmár Magdát, Fótisz atya szerepében Berczelly Istvánt, az agát alakító Rozsos Istvánt és a Júdást alakító Solyom Nagy Sándort kell külön kiemelni, a második

szereposztásból pedig Kukely Júliát, Csurja Tamást, Verebics Ibolyát.

Szokolay operája a keserű végkicsengés ellenére („Majdnem kétezer év telt el, de azóta is újra meg újra megfeszítenek” – panasolja Manoliosz holtteste fölött Fótisz, a menekültek pópája) azt a töretlen meggyőződést tükrözi, hogy ha az áldozat, a bűnösökért ártatlanul elszenvedett halál a véletleneken nem segíthet is, mégsem hiábavaló; hisz hitet ad a hontalannoknak a pásztor önfeláldozása. Hitet és erőt, mely nélkül elképzelhetetlen volna az etikus magatartás, az emberiség megtartásának Kazantzakis–Szokolay kínálta másik lehetséges útja: a hazát kereső útján népét továbbvezető Fótisz atya alakjában megtestesülő küzdelemé. Manoliosz meggyilkolása után közvetlenül a Kiszézust köszöntő tiszta gyerekkórus csendül, karácsony van – az utolsó stáció tragikuma egybeolvad a Megváltó születése fölött érzett ünneplő örömmel. Halál és születés drámai egymásra vetítése, a betlehemi csillag nagypéntek hamuszín egén – a kör önmagába fordulásának katarikus pillanata ez, melynek erejét csak fokozza a zenei megvalósítás, a Manolioszt sirató Fótisz jajszavának és a csengő örömeinek a kontrasztja.

Íme az ember: legaljasabb és legmagasztosabb valójában, bűnösen és mégis megváltásra méltón. „Élete legszebb operatémájára” lelt a görög regényben a zeneszerző, és a ma emberéhez szóló, folkvaró drámaiságú darabot állított az *Ecce Homó*val színpadra az Operaház.

Németh Anna

Legány Dezső:

Liszt Ferenc Magyarországon (1874–1886)

A Liszt-évforduló körül született művek közül a zeneszerző élete avatott krónikásának, Legány Dezsőnek könyve az egyik legérdekesebb, hiszen életének utolsó másfél évtizedéről, rejtett korszakáról rajzol képet, amikor a hajdani csodált virtuóz mind magányosabban élt Rómában, Weimarban és Budapesten. Művészi eszközeit ekkor újította meg, de ennek a művészi újraszületésnek egyelőre sok dokumentuma mondható ismeretlennek vagy hozzáférhetetlennek. Legány Dezső az érdem, hogy a rendelkezésére álló források segítségével kiteljesítette azt a munkát, melyet koráb-

ban kezdett, s amelynek végeredményeképpen teljes hitellel tárul fel az a kapcsolat, mely Lisztet szülőhazájához fűzte. Az olvasót kitűnően tájékoztatja a műhöz csatolt alapos időrendi tájékoztató is.

Az opera születése. – A 18. századi opera Scarlattitól Mozartig. (Európa zenéje)

Az olasz Grande Storia della Musica című, rendkívül gazdag képanyaggal illusztrált sorozat magyar fordításait kapja az olvasó e két kötetben, melyet továbbiak is követnek majd. A köztudat 1600-tól, Peri *Euridice* című művének bemutatásától számítja a műfaj történetét, valójában azonban már évtizedekkel e dátum előtt olyan drámai játékok születtek, amelyek alkalmas kiindulásul szolgáltak a későbbi operának, amelynek első virágkora a 18. századra tehető. Az egyes kötetek nagyjából hasonló módszerrel íródtak: rövid történeti összefoglalásokat részletes műelemzések követnek, s kitekintenek a népes szerzőgárda tagjai a kor zenei életére, előadási szokásaira is, ilyesformán egy-egy olasz városnak, fejedelmi vagy hercegi családoknak hétköznapi életét, szokásait is megismerhetjük. A köteteket rendkívül szép, izléses kiadásban jelentette meg a Zeneműkiadó.

Kerényi Mária: Neményi Lili (Zeneműkiadó)

A kiadó zenei tárgyú sorozatai közül alighanem a memoárokat közrebocsátó a legnépszerűbb és legolvasottabb. Olyan izgalmas művek találhatók ebben, mint Pablo Casals *Öröm és bánata*, Benjamin Gigli emlékiratai, Bónis Ferenc szomorúan időszerű könyve, a *13 találkozás Ferencsik Jánossal*, Doráti Antal szellemes írása, az *Egy élet muzsikája* és Simándy József *Bánk bán elmondja* című kedves, izgalmas önéletírása. Kerényi Mária Neményi Lili-ről szóló munkája méltán illeszkedik ebbe az impozáns sorba, már csak azért is, mert a modern magyar zenekultúra egyik érzékeny és áldozatos tolmácsolójáról ad benne meggyőzően személyes képet. Neményi Lili vonzó egyénisége átüt a sorokon, amelyek nemcsak ennek az oly népszerű művésznőnek a portréját rajzolják meg, hanem a kor izgalmas, sokszor ellentmondásos életébe és vitáiba is bepillantást engednek.

(R. L.)

Megjelenik a Vigília Repertórium (1935–1984). Megrendelhető a kiadóhivatalban. Ára előre láthatólag 180 Ft

RÉSUMÉ

Pál Péter Domokos, franciscain légendaire de Transylvanie, évoque la figure de János Kájoni à l'occasion du tricentenaire de sa mort. C'est János Kájoni qui a rassemblé le premier recueil des chants populaires religieux hongrois, le *Cantionale Catholicum*. László Szörényi examine le rôle de Vienne (capitale d'Autriche) dans les oeuvres de Gyula Krúdy. Par la suite nous lirons deux récits de Gyula Krúdy et de Margit Dalos. Les articles théologiques s'occupent des mouvements ecclésiastiques. Margit Balogh présente l'activité du mouvement catholique de jeunes filles, intitulé *KALÁSZ*; Miklós Vető retrace la vie du mouvement du Renouveau Charismatique. Un article nous informe de la vie mouvementée de la communauté religieuse d'une ville provinciale, ce qui donne une image des aspirations de l'Eglise renouvelée; ces mouvements sont complétés par un tour d'horizon. *Vigilia* publie cette fois une conversation avec Sándor Szokolay, l'auteur de l'opéra *Ecce Homo*. L'auteur de la méditation est Péter Vasadi.

INHALT

Pál Péter Domokos zitiert die Figur des legendären Franziskaners János Kájoni aus Siebenbürgen, gelegentlich der 300. Wiederkehr seines Todestages. Kájoni stellte die erste Sammlung ungarischer religiöser Volksgesänge, die *Cantionale Catholicum* zusammen. László Szörényi untersucht die Rolle der Stadt Wien in den Werken des Gyula Krúdy. Im Literaturteil je eine Erzählung von Gyula Krúdy und Margit Dalos. Im Schwerpunkt des theologischen Teils stehen die kirchlichen Bewegungen. Margit Balogh präsentiert die Tätigkeit der katholischen Mädchenbewegung (*KALÁSZ*) zwischen den beiden Weltkriegen, während Miklós Vető über das heutige Leben der Karismatischen Erneuerungsbewegung berichtet. Dieses, von den Bestrebungen der sich erneuernden Kirche gezeichnetes Bild wird durch eine vom bewegten Leben einer kleinstädtischen Kirchengemeinde berichtenden Reportage und durch eine die Bewegungen überblickende Studie ergänzt. Das *Vigilia*-Gespräch wurde diesmal mit Sándor Szokolay, Komponist der Oper *Ecce homo*, geführt. Autor der Meditation ist Péter Vasadi.

CONTENTS

Pál Péter Domokos evokes the figure of János Kájoni, the legendary Franciscan of Transylvania, on the occasion of the third centenary of his death. It was Kájoni who compiled the *Cantionale Catholicum*, the first collection of Hungarian religious folk-hymns. László Szörényi examines the part the city of Vienna played in the works of the writer Gyula Krúdy. In our literary column, we publish a short story by Gyula Krúdy and by Margit Dalos. In our theological column, the emphasis is on the ecclesiastical movements. Margit Balogh describes the activity of a Catholic young girls' movement (*KALÁSZ*), between the two World Wars and Miklós Vető describes the present life of the Charismatical Renewal movement. The efforts of the renewed Church are also described in a report on the animated life of a rural parish and by an essay reviewing these movements. Our interlocutor this time is Sándor Szokolay, the composer of the opera *Ecce Homo*. The author of our meditation is Péter Vasadi.

